

Masteroppgave i sosialt arbeid

”Mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med å påvirke denne utviklingen”

Skrevet av: Janne Høvik

Kandidat nummer: 8624

Veileder: Torgeir Hillestad

2010/2011

Institutt for sosialfag

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Universitetet i Stavanger

MASTERSTUDIUM I SOSIALT ARBEID

MASTEROPPGAVE

SEMESTER:

Høst 2010 / vår 2011

FORFATTER: Janne Høvik

VEILEDER: Torgeir Hillestad

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE:

Norsk tittel:

"Mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med å påvirke denne utviklingen".

Engelsk tittel:

EMNEORD/STIKKORD:

Barns tilknytning

Tidlig dagomsorg

ANTALL SIDER: 105

ANTALL ORD: 49 587

STAVANGER: 5/5-2011

Janne Høvik

Dato/år

Kandidatens underskrift

Sammendrag

Formål og problemstilling

”Mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med å påvirke denne utviklingen”.

Denne masteroppgaven forsøker å finne svar på hvordan tidlig dagomsorg påvirker barns tilknytningsforhold til hovedomsorgsgiver og hvordan tilknytningsforhold barn har til profesjonelle omsorgsgivere. Oppgaven ser også på ulike faktorer som er av betydning for barns utvikling av tilknytning. Videre ser oppgaven på mulige konsekvenser tidlig dagomsorg har for barnets psykiske og kognitive utvikling.

Metode

Oppgaven er en litteratur- og teoristudie. Jeg har valgt å benytte tilknytningsteorien som teoretisk utgangspunkt, da den gir en god beskrivelse av barnets psykiske utvikling og mulige konsekvenser ved tidlig adskillelse. I tillegg består oppgaven av ulike undersøkelser som er utført på fagfeltet, ulike teoretikers meninger samt deler fra det norske lovverket.

Teori og undersøkelser

Tilknytningsteorien ble utviklet av John Bowlby (1907-1990). Den er en utviklingspsykologisk teori som forklarer hvordan barnet knytter seg til foreldrene for å overleve og lære om hvordan verden fungerer. Barnets tilknytningsadferd er medfødt, det søker foreldrene gjennom gråt, smil og bevegelser. De samspills erfaringer barnet gjør med sine omsorgspersoner de første leveårene vil bli lagret i barnets hjerne som indre arbeidsmodeller av hvordan verden fungerer. Adskillelse fra foreldrene de første leveårene gir sterke reaksjoner og kan føre til at barnet utvikler utrygg tilknytning, noe som gir økt risiko for psykiske problemer.

Ainsworths *fremmedsituasjon* som eksperimentelt utgår fra Bowlbys tilknytningsteori, er utviklet for å kunne studere og klassifisere barnets tilknytning til omsorgspersonen. Den studerer barnets reaksjoner ved adskillelse og gjenforening med mor i en stressende situasjon. Barnets tilknytningsadferd kan bli klassifisert som (A) *utrygg/unnvikende tilknytning*, (B) *trygg tilknytning*, (C) *utrygg/ambivalent tilknytning*, (A/C) kombinasjon av *utrygg/unnvikende* og *utrygg/ambivalent tilknytning* og (D) *desorganisert tilknytning*.

Tilknytningsteorien presiserer betydningen av trygge tilknytningsrelasjoner til foreldrene og mulige konsekvenser ved adskillelse fra foreldrene. Den egner seg derfor i spørsmålet om hvordan tidlig dagomsorg påvirker barnets utvikling av tilknytning og hvilke faktorer det er som er med å påvirke denne utviklingen.

Det er utført mange undersøkelser rundt barns tilknytning og tidlig dagomsorg, men resultatene synes å sprike i alle retninger. Teoretikerne har også ulike meninger når det gjelder barnets tilknytning og tidlig dagomsorg. Oppgaven går gjennom ulike undersøkelser fra ulike steder i verden,

som er utført på ulike tidspunkt av ulike forskere. Lovverket som regulerer dagomsorgen i Norge beskrives også, for å gi en forståelse for norske forhold.

Hovedfunn og konklusjon

Undersøkelsene antyder at barn under ett år har trolig ikke godt av å benytte dagomsorg. En mulig konsekvens ved svært tidlig start i dagomsorg er at barnet utvikler utrygg tilknytning. For barn over ett år ser det ut som familiesituasjonen i sin helhet er av større betydning enn om barnet benytter dagomsorg eller ikke. Foreldrenes egne ønsker og deres trivsel i egen rolle påvirker barnet mye. Det ser ut som foreldre kan kompensere noe for tiden de er fra barnet ved å være mer aktivt tilstede og samhandle bedre med barnet den tiden man har sammen.

Barn kan danne tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere, men det er begrenset hvor mange tilknytningsforhold et barn kan ha de første leveårene. Med store grupper og mange profesjonelle omsorgsgivere i dagomsorgen, er det lite sannsynlig at alle barn danner trygge tilknytningsforhold i dagomsorgen.

Flere faktorer er med å påvirke barnets muligheter til utvikling av tilknytning i dagomsorgen. Tidlig start i dagomsorg, bytte av dagomsorg, lang oppholdstid i dagomsorg, gruppestørrelse, de profesjonelle omsorgsgivernes kompetanse og stabilitet, stabiliteten ved dagomsorg og kvaliteten på dagomsorgen er med å påvirke barnets mulighet til å danne trygg tilknytning i dagomsorgen.

Barnet påvirkes trolig av alle sine tilknytningsforhold. En trygg tilknytnings relasjon i dagomsorgen kan være med å påvirke barnets utvikling positivt. En utrygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen kan være med å påvirke barnets utvikling negativt.

I de fleste tilfeller vil ikke opphold i dagomsorg føre til at barnet utvikler psykiske problemer. Men en dagomsorg av dårlig kvalitet, med lite stabilitet, der barnet har utrygge tilknytningsrelasjoner kan være med å påvirke barnets utvikling negativt, slik at det senere kan få psykiske problemer.

Pedagogisk stimulering er viktig for barnets utvikling, men trygge tilknytningsrelasjoner er av større betydning både for barnets psykiske utvikling og for barnets muligheter til å lære. Jeg mener derfor at dagomsorg ikke nødvendigvis den beste løsningen for alle. Mange foreldre er kompetente nok til å kunne gi barna et godt nok pedagogisk opplegg hjemme de første årene, hvis de ønsker det.

Innhold

Sammendrag	4
1. Forord.....	9
2. Problemstilling	10
3. Innledning	11
3.1. Bakgrunn	13
4. Metode.....	15
5. Utviklingspsykologi	18
5.1. Historisk utvikling og eksperimenter	18
5.2. John Bowlbys tilknytningsteori	21
5.2.1. Barnets tilknytning - et adferdssystem	24
5.2.2. Indre arbeidsmodeller	24
5.2.3. Tilknytning til mor og far	25
5.2.4. Utvikling av tilknytning	27
5.2.5. Betydningen tidlig tilknytning har for barnets utvikling.....	30
5.2.6. Tilknytning og hjerneforskning	34
5.2.7. Kritikk av tilknytningsteorien.....	34
5.3. Andre sentrale forskere og teorier innenfor utviklingspsykologien	35
5.4. Hvordan studere tilknytningsadferd?	38
5.4.1. Fremmedsituasjonen.....	38
5.4.2. Klassifisering av barnets tilknytningsadferd.....	39
5.4.3. Kritikk av fremmedsituasjonen.....	40
5.4.4. Andre metoder for å studere tilknytning	42
6. Tidlig dagomsorg.....	43
6.1. Undersøkelser som er utført om tidlig dagomsorg	44
6.1.1. Barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne.....	44
6.1.2. Barnets tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere ved tidlig dagomsorg.....	48
6.1.3. Barnets sosiale utvikling ved tidlig dagomsorg	49
6.1.4. Barnets kognitive utvikling ved tidlig dagomsorg	51
6.1.5. Undersøkelser rundt forhold ved barnehager i Norge.....	53
6.2. Metodebruken i undersøkelsene.....	54
6.2.1. Ainsworths metode	54
6.2.2. Faktorer som påvirker resultatet.....	55
6.2.3. Kan undersøkelsene generaliseres til Norske forhold?	56

6.2.4.	Stilles de riktige spørsmålene?	56
6.3.	Teoretikers meninger om barnets utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg	57
6.3.1.	Barnets tilknytningsforhold til hovedomsorgsgiverne	57
6.3.2.	Barnets tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere	59
6.3.3.	Barnets sosiale og kognitive utvikling	61
6.3.4.	Stabilitet og kvalitet i dagomsorgen.....	61
6.4.	Forhold som regulerer dagomsorgen i Norge.....	63
6.4.1.	Lover som regulerer dagomsorgen i Norge.....	63
6.4.2.	Rammeplan for barnehager	65
6.4.3.	Stortingsmelding om kvalitet i barnehage	66
6.4.4.	Førskolelærer utdanningen	69
6.4.5.	Andre bestemmelser	71
7.	Diskusjon	72
7.1.	Vil tidlig dagomsorg skade barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne?	72
7.2.	Danner barn tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere?	75
7.3.	Hvilke faktorer påvirker barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen?	77
7.3.1.	Barnets alder når dagomsorgen inntreffer	77
7.3.2.	Bytte av dagomsorg.....	78
7.3.3.	Lang oppholdstid i dagomsorg	79
7.3.4.	Gruppestørrelsen	79
7.3.5.	Profesjonelle omsorgsgivere	80
7.3.6.	Stabilitet i dagomsorgen	81
7.3.7.	Kvalitet i dagomsorgen.....	81
7.4.	Hvordan påvirkes barnet av flere tilknytningsforhold?	83
7.5.	Kan tidlig dagomsorg føre til at barnet senere utvikler psykiske problemer?.....	84
7.6.	Er tidlig dagomsorg positivt for barnets kognitive utvikling og forebygger det psykiske problemer?	87
8.	Konklusjon.....	91
8.1.	Vil tidlig dagomsorg skade barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne?	91
8.2.	Danner barn tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere?	91
8.3.	Hvilke faktorer påvirker barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen?	92
8.4.	Hvordan påvirkes barnet av flere tilknytningsforhold?	93
8.5.	Kan tidlig dagomsorg føre til at barnet senere utvikler psykiske problemer?.....	93
8.6.	Er tidlig dagomsorg positivt for barnets kognitive utvikling og forebygger det psykiske problemer?	94

8.7.	Kort konklusjon	94
8.8.	Begrensninger ved oppgaven	95
8.9.	Teoretiske implikasjoner.....	95
8.10.	Implikasjoner for videre forskning.....	96
9.	Litteraturliste	97
9.1.	Internett.....	104
9.2.	Annet.....	105

1. Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har gitt meg mye kunnskap om barns utvikling av tilknytning og hvilken betydning de tidlige relasjonene har for denne utviklingen. Jeg har fått en god forståelse for mulige konsekvenser som kan oppstå som følge av at små barn begynner tidlig i dagomsorg og jeg har kommet frem til ulike faktorer som kan være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen. Personlig synes jeg arbeidet har vært veldig spennende og jeg føler jeg har lært mye om hva som er viktig i hverdagen til de minste barna.

Masteroppgaven er utarbeidet ved avdeling for helse og sosialfag ved Universitetet i Stavanger. Jeg vil rette en stor takk til min veileder Torgeir Hillestad, som har gitt meg nyttige tips og råd og vært en stor støtte underveis i arbeidet med denne masteroppgaven. Jeg vil også takke min samboer Bjørn Helge Bore, som tålmodig har hørt meg snakke om barns psykiske utvikling og som har motivert meg til å utføre dette arbeidet. Han har også hjulpet meg noe med den tekniske fremstillingen av oppgaven. En takk rettes også til min mor, som har lest korrektur på oppgaven.

2. Problemstilling

”Mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med på å påvirke denne utviklingen”.

I denne masteroppgaven ønsker jeg å ta rede på mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barns utvikling av tilknytning. Jeg ønsker å ta rede på hvordan barnets tilknytningsforhold til hovedomsorgsgiverne kan bli preget av at barnet begynner tidlig i dagomsorg. Videre ønsker jeg å se på om det er sannsynlig at barnet danner trygge tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere og eventuelt hvordan disse tilknytningsforholdene påvirker barnets utvikling. Hvilke faktorer som kan være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg er spesielt interessant. Siden barnets tidlige tilknytning er av betydning for en persons utvikling og senere liv, vil jeg også se på mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan for barnets psykiske og kognitive utvikling.

Med *dagomsorg* mener jeg en type barnepass der barnet ofte oppholder seg på dagtid. I de fleste sammenhenger vil dette bety barnehage. Jeg velger imidlertid å benytte ordet *dagomsorg* fordi det dekker et litt større felt, både offentlige og private barnehager, familiebarnehager, dagmammaløsninger og barnepass i familien. Hvis jeg mener en mer konkret type dagomsorg vil jeg benytte ord som barnehage, familiebarnehage, dagmamma og annen barnepass.

3. Innledning

Tilknytningsteorien er en anerkjent utviklingspsykologi som forsøker å forklare betydningen av barnets tidlige relasjoner. De erfaringer barnet gjør i samspillssituasjoner de første leveårene lagres i barnets indre arbeidsmodeller. De indre arbeidsmodellene forteller barnet hva det kan forvente seg av omverdenen og preger derfor utviklingen av personlighet og de relasjonene barnet danner senere i livet. Tilknytningsteorien presiserer betydningen av at barnet danner noen få trygge og stabile tilknytningsrelasjoner de første leveårene, dette for at barnet skal få optimale utviklingsbetingelser.

Samtidig arbeides det for å oppnå full barnehagedekning og det er stadig flere ettåringer som oppholder seg i dagomsorg store deler av dagene. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at dekningsgraden for barn i alderen 1-5 år var på 88,5 % i 2009. Dette er en økning på 1,3 % fra året før (http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2009/barnehage/ 6.1.2011).

Ut fra et tilknytningsteoretisk perspektiv bør barnet de første leveårene være sammen med personer det har dannet trygg tilknytning til. Den økende trenden med tidlig dagomsorg gjør derimot at mye av den daglige omsorgen for barnet er flyttet fra hovedomsorgsgiverne til profesjonelle omsorgsgivere i dagomsorg. Dette gjør at jeg stiller spørsmål om hvilke mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barnets utvikling av tilknytning, personlighet og psykiske helse? Videre undres jeg over hvilke faktorer det er ved opphold i dagomsorg som er av betydning for barnets utvikling av tilknytning. Siden tidlig dagomsorg er en trend som ser ut til å ha kommet for å bli, kan det være hensiktsmessig å vite hva det er som er av betydning for at barnet skal ha mulighet til å utvikle en trygg tilknytning og ha optimale forutsetninger for en god utvikling ved opphold i dagomsorg. Tidlig dagomsorg er et omdiskutert tema som ofte debatteres i media:

Skribent og statsviter Svein Tore Marthinsen hevder at den sittende regjering fører en politikk som sier at barnehage er best. Samfunnet er best tjent med at alle velger barnehage og barndommen er på vei til å bli institusjonalisert. Han mener det positive med barnehage er at barna lærer samarbeid, toleranse og forståelse. For minoritetsbarn fører barnehage til bedre språkopplæring og integrering. For barn som har en vanskelig hjemmesituasjon kan barnehagen fungere som en fin motvekt. Likevel hevder han at det er naivt å tro at barnehagen er for barnets beste. Hans hovedargumenter mot barnehage er at gjennomtrekken og sykefraværet blant ansatte er stor, noe som fører til at barna ikke får den tryggheten og stabiliteten de trenger. En til en kontakten mellom barn og voksen blir ikke like høy som den bør være. Kvalitetstiden barnet får med foreldrene blir liten, og på kveldstid – da alle er slitne etter en lang dag. I tillegg er støynivået i barnehagene veldig høyt og barnehagebarna er oftere syke enn hjemmebarna. Marthinsen mener det blir feil at de som velger barnehage blir subsidiert såpass mye av staten (gjennom billige barnehager). De som velger å være hjemme med barna blir mindre subsidiert (kontantstøtte) (Svein Tore Marthinsen, Stavanger Aftenblad 2.november 2009: 25).

Professor Arne Holte og psykolog Henrik Daae Zachrisson mener at barnehagene er til for barnas beste og at de fremmer barns psykiske helse. Holte og Zachrisson sier at nyere undersøkelser fra Storbritannia og Norge (den norske mor-barn undersøkelsen) viser at det ikke er negative virkninger med bruk av barnehage, så lenge barnehagen er av god kvalitet og barna ikke er der for lenge. En ny undersøkelse i USA viser også at barn av fattige familier klarer seg bedre på skolen enn hjemmebarn, hvis de har gått i en barnehage av god kvalitet. Holte og Zachrisson viser videre til kunnskap om at

barnehageopphold fremmer kognitiv utvikling som blant annet oppmerksomhet, tenkeevne og skoleprestasjoner. De positive effektene med å gå i barnehage skal hindre barn i å bli skoletapere og støtes ut av arbeidslivet, noe som er viktige beskyttelsesfaktorer mot psykiske lidelser. Holte og Zachrisson sier at barnehagene i Norge er jevnt over gode, selv om politikerne har en vei å gå, da en ny Unicef rapport viser at for få barnehagelærere er utdannet til jobben de gjør (Stavanger aftenblad 21.oktober 2009: 37).

Synspunkt rundt barnehageopphold og meninger om hva som er barnets beste er mange og varierte. Målet mitt med dette arbeidet er å få en bedre forståelse av mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg og hvilke faktorer som er med å påvirke barnets utvikling av tilknytning, enn hva den generelle barnehagedebatten viser.

For å finne svar på mine spørsmål har jeg valgt å begynne med å fordype meg i tilknytningsteorien. Dette fordi tilknytningsteorien gir god kunnskap om den psykiske utviklingen i barnets første leveår. Denne kunnskapen er nødvendig for å forstå hvilken betydning tidlige relasjoner har for barnets utvikling og hvilke konsekvenser tidlig adskillelse fra hovedomsorgsgiverne kan ha for barnets psykiske utvikling. Videre har jeg valgt å studere undersøkelser og forskning som er utført på området, som søker å finne svar på mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barnets utvikling av tilknytning. Jeg har også valgt å ha en gjennomgang av hva anerkjente forskere og teoretikere sier om temaet tidlig dagomsorg og barnets utvikling av tilknytning. De fleste undersøkelsene jeg refererer til er utført i utlandet. De kan derfor ikke automatisk generaliseres til å gjelde norske forhold. På grunn av dette har jeg valgt å ha med en gjennomgang av lover, rammeplaner og en stortingsmelding som er med å regulere dagomsorgen i Norge. Dette fordi kunnskap om norske forhold er avgjørende for at jeg skal kunne reflektere over mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg i Norge. Mot slutten av oppgaven vil jeg trekke en konklusjon rundt det som utmerker seg som fellestrekk i undersøkelsene, faglitteraturen og forholdene i Norge. På denne måten tenker jeg å kunne vise hva som er mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg, og hva som ser ut til å være av betydning for barns utvikling av tilknytning når barn begynner tidlig i dagomsorg.

Opgaven begynner i kapittel 5 med en kort introduksjon av utviklingspsykologien generelt og en kort historisk gjennomgang av tidligere dominerende utviklingspsykologiske teorier. Deretter beskrives noen undersøkelser og eksperimenter som er noe av bakgrunnen til utviklingen av tilknytningsteorien. Bowlby regnes som grunnleggeren av tilknytningsteorien og hans teori om barnets utvikling av tilknytning til sine omsorgspersoner og betydningen av trygg tilknytning beskrives utfyllende. Kritikken tilknytningsteorien har møtt vil også beskrives. Deretter nevnes noen andre sentrale forskere og teorier som ligger tett opptil Bowlbys tilknytningsteori. Mot slutten av kapittel 5 beskrives en metode som kan benyttes for å studere hvilken tilknytning barnet har til sin tilknytningsperson.

Kapittel 6 handler mer spesifikt om barns opphold i dagomsorg, sammenlignet med barn som er hjemme med en av foreldrene de første leveårene. Her er en gjennomgang av undersøkelser som er utført om mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg. Deretter kommer et eget kapittel som diskuterer undersøkelsenes troverdighet og relevans. Videre trekkes det frem hva sentrale forskere mener om mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg, og faktorer som er med å påvirke barnets

utvikling av tilknytning. Mot slutten av kapittelet er det en gjennomgang av lover, regler og forskrifter som regulerer dagomsorgen i Norge.

I diskusjonskapittelet, kapittel 7 vil undersøkelsene som er utført om tidlig dagomsorg drøftes opp mot tilknytningsteorien. I tillegg vil dette ses i forhold til lover og regler som regulerer forholdene i Norge. På denne måten forsøker jeg å svare på problemstillingen om mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barns psykiske utvikling og hvilke faktorer som er med å påvirke denne utviklingen.

Opgaven avsluttes i kapittel 8 med en konklusjon som trekkes på bakgrunn av faglitteraturen jeg har gjennomgått, undersøkelsene jeg har studert og de refleksjoner jeg har gjort i arbeidet.

3.1. Bakgrunn

Under bachelor utdanningen min var jeg i en periode utplisert i praksis på en barnevernsinstitusjon for ungdom med tilknytningsforstyrrelser. Dette var mitt første møte med tilknytningsproblematikk og jeg ble veldig fascinert av tidlig tilknytning og hvilke konsekvenser tilknytningsforstyrrelser kan ha for en persons videre liv. Jeg skrev en bachelor oppgave i 2007 som handler om hvordan miljøterapeuter opplever sosiale problemer i hverdagen hos ungdom med tilknytningsforstyrrelser i institusjon.

Nå som jeg skulle skrive en masteroppgave hadde jeg lyst til fordype meg mer i tilknytningsteorien, for å få en enda bedre forståelse av barnets psykiske utvikling. Under arbeidet med denne masteroppgaven ble jeg selv mor. Dette gjorde at jeg ønsket å rette fokuset mot spedbarn denne gangen, da jeg i denne perioden hadde ekstra motivasjon og lyst til å lese om spedbarn. Vinklingen med mulig tilknytningsproblematikk i forhold til tidlig dagomsorg ble valgt fordi jeg føler det er et dagsaktuelt tema. Stadig flere barn begynner i dagomsorg ved ett års alder og det finnes lite forskning om de minste barna i dagomsorgen og langtidseffekter av dagomsorg. Det er derfor behov for mer vitenskapelig forskning rundt barns opphold i dagomsorg.

Det at jeg selv er mor og at jeg er spesielt interessert i barns utvikling av tilknytning gjør at det er en risiko for at oppgaven kan bli preget av mine personlige meninger. Jeg mener imidlertid at jeg har arbeidet med oppgaven med et åpent sinn. Med tanke på problemstillingen hadde jeg ikke sterke meninger som pekte i hverken den ene eller andre retningen på forhånd. Jeg mener derfor at jeg har klart å forholde meg objektivt til faglitteraturen og undersøkelsene som er utført, og at det resultatet jeg har kommet frem til kan regnes som troverdig.

Sosialt arbeid er et bredt arbeidsfelt. Selv har jeg arbeidet innenfor hjemmesykepleie, barnevern, rusomsorg og psykiatri. Spesielt innenfor barnevern, rusomsorg og psykiatri hadde mange av brukerne hatt en "dårlig" barndom og oppvekst. Det er i følge tilknytningsteorien grunn til å tro at barndommen og de tidlige relasjonene er av stor betydning for en persons psykiske utvikling. Det er derfor av samfunnsmessig betydning å ta rede på mulig konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barns utvikling av tilknytning og psykiske helse. Kunnskap om ulike faktorer som kan være med å

påvirke barnets utvikling av tilknytning kan gjøre at flere barn vokser opp med trygge tilknytningsforhold, noe som trolig kan redusere behovet for sosiale tjenester senere i livet.

4. Metode

Metoden som er benyttet i denne masteroppgaven er litteratur- og teoristudie. Jeg har valgt å benytte tilknytningsteorien som et teoretisk utgangspunkt for oppgaven. For å få en god forståelse for barnets psykiske utvikling har jeg gjennom et litteratursøk funnet frem til mange forskjellige kilder. Den eldste litteraturen er Bowlbys første bok om tilknytning: "Attachment and loss" fra 1969. Den nyeste litteraturen er fra Taylors bok: "A Practical guide to caring for children and teenagers with attachment difficulties" utgitt i 2010. Smith (1974, 1975, 1981, 2006, 2009 og 2010) er en kjent sentral norsk forsker på fagfeltet som jeg har benyttet mye litteratur fra. I tillegg har jeg benyttet litteratur fra flere utenlandske forskere, blant annet Ahnert (2003) og Schaffer (2000). Jeg har også studert andre teoretiske posisjoner som ligger tett opptil tilknytningsteorien, blant annet Stern som studerer samspillet mellom mor og barn på en mer nøyaktig måte, og Schore som har integrert nyere hjerneforskning med utviklings- og tilknytningsteori.

Bowlby's tilknytningsteori er en videreføring av Freuds tanker, noe jeg mener gir tilknytningsteorien et solid utgangspunkt da Freuds teorier er anerkjente teorier. Bowlbys tolkning av Freud er imidlertid annerledes enn andre forskeres tolkning. Psykoanalysen og sosial læringsteori er andre tolkninger enn Bowlbys, men disse tolkningene kan i dag tilbakevises gjennom ulike studier og undersøkelser, blant annet Harlows ape-eksperimenter. Bowlby hevdet at mye av hans teori kom fra avglemte sider hos Freud, det vil si sider andre teorier ikke vektla. Tilknytningsteorien er over 40 år gammel, og selv om det er utført mye forskning det siste halve århundre er ikke Bowlbys teori tilsidesatt. Jeg mener også det styrker hans teori at andre forskere blant annet Winnicott og Stern har teorier som ligger tett opptil tilknytningsteorien. Det styrker teorien ytterligere at Schore og Fonagy knytter hjerneforskning sammen med tilknytningsteorien. Tilknytningsteorien inneholder ikke kunnskap om opphold i dagomsorg, men den inneholder mye kunnskap om tidlig adskillelse fra foreldrene. Jeg mener derfor den egner seg godt som teorigrunnlag i spørsmål rundt mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg.

Jeg har gått gjennom ulike sentrale forskningsstudier som sier noe om konsekvenser med å begynne tidlig i dagomsorg for å klare å svare på min problemstilling: *"Mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med å påvirke denne utviklingen"*. Forskningsstudiene jeg har benyttet i oppgaven er plukket ut gjennom litteratursøk og gjennom prosessen med litteratur gjennomgang. Gjennom litteratursøk har jeg funnet frem til nyere undersøkelser som er aktuelle for min problemstilling. Ved å plukke ut aktuelle undersøkelser underveis i litteraturgjennomgangen har jeg også fått med undersøkelser fra ulike tidsperioder, med ulike innfallsvinkler og ulik metodebruk, fra ulike kilder. Flere omfattende undersøkelser med lik metodebruk kunne vært en fordel for lettere å kunne sammenligne resultatene, men fagfeltet mangler omfattende undersøkelser av denne typen. Det mangler også omfattende undersøkelser om tidlig dagomsorg i Norge. De fleste av undersøkelsene er derfor hentet fra utlandet. Det tas forbehold om at utenlandske undersøkelser ikke automatisk kan generaliseres til å gjelde norske forhold.

For å få en best mulig forståelse av forholdene i Norge har jeg i tillegg valgt å ha en gjennomgang av lover og forskrifter som regulerer dagomsorgen i Norge i dag.

Oppgaven omhandler både teorier og antagelser. De empiriske undersøkelsene det refereres til, er ikke rene empiriske undersøkelser, da de bygger på/tar utgangspunkt i den teorien og forskningen

som til enhver tid finnes om små barns tilknytning og adskillelse fra omsorgspersonen. Vitenskapsteoretisk forutsettes en realisme posisjon, der selvstendig teori angående bakenforliggende fenomener antas å inneha objektiv status.

Nortvedt og Grimen (2006) forklarer at en realisme posisjon er en antakelse om at det finnes en verden som er uavhengig av vår erkjennelse av den. De forteller videre om realisme på flere nivåer.

1. Det første nivået er å tro at det finnes en verden uavhengig av menneskene. Selv om man hevder at det eksisterer en verden, trenger man ikke på dette nivået å mene noe om hvordan verden ser ut.
2. Det andre nivået er troen på at verden eksisterer uavhengig av menneskene og at denne verdenen har en struktur som også er uavhengig av menneskene. Man hevder altså på dette nivået at verden finnes, og at man vet enkelte ting om verden som er uavhengig av menneskenes eksistens. For eksempel kan naturlover som tyngdekraften sies å være kunnskap om verden, uavhengig av menneskets eksistens. Det andre nivået impliserer realisme på nivå 1, men ikke motsatt.
3. Det tredje nivået er en tro på at verden eksisterer uavhengig av menneskene, og videre at det finnes bestemte ting, eller klasser av ting, som også eksisterer uavhengig av menneskene. Denne typen realisme gjør sterkere antagelser, og forsøker å si noe om de ting som finnes uavhengig av menneskene. Dette tredje nivået av realismen impliserer realisme på nivå 1 og 2, men ikke omvendt (Nortvedt og Grimen 2006: 141, 143).

Bhaskar er i følge Alvesson og Sköldbberg (2008) opphavsmannen til posisjonen kritisk realisme. Det han kaller kritisk realisme er en blanding av ontologi og epistemologi. Ontologien er verden slik den virkelig eksisterer, og epistemologi er vår kunnskap/det vi tror er riktig oppfatning av verden (Alvesson og Sköldbberg 2008: 107). I følge Nortvedt og Grimen (2006) tilhører Bhaskars realisme posisjon trolig det tredje nivået. Han tror at det finnes en uavhengig verden som er strukturert og at det finnes bestemte ting i den. Bhaskar hevder at dersom vitenskapen skal være forståelig, så er det nødvendig å anta at den orden som er i verden eksisterer uavhengig av menneskene. Bhaskar har en tanke om at vitenskapelig kunnskap finnes og at vår vitenskapelige kunnskap er en prosess som utvikler seg. Vi tilegner oss mer og mer kunnskap om verden og feilaktige oppfatninger korrigeres fortløpende (Nortvedt og Grimen 2006: 148).

Nortvedt og Grimen (2006) forklarer at realisten betrakter sannhet som en korrespondanse mellom fenomenene i verden og vår oppfatning av dem. Menneskene kan imidlertid ikke være sikre på at vi har funnet sannheten, da ting kan eksistere utenfor vår evne til erkjennelse. En realist kan bare hevde at det er gode grunner til å tro på en teori. Videre forklarer Nortvedt og Grimen at Bhaskar skiller mellom transitive og intransitive kunnskapsobjekter. Intransitive kunnskapsobjekter er naturlige fenomener som ikke er produsert av mennesker. Tyngdekraften vil for eksempel trekke ting til jorden uavhengig av menneskets eksistens og erkjennelse av tyngdekraften. Vitenskapelig kunnskap handler om disse naturlige fenomenene. Den andre typen kunnskapsobjekter blir kalt transitive kunnskapsobjekter. Dette er anerkjente teorier, fakta og forskningsmetoder som vi bruker som metoder for å forstå verden (2006: 144, 147).

Et transcendentalt argument tar i følge Nortvedt og Grimen (2006) utgangspunkt i noe man tror man vet finns. Deretter slutter man til betingelsene for at det skal være mulig. Hvis X finnes, er X mulig. Kjernen i Bhaskars argument er at vitenskap finnes, og hvis vitenskap finnes må det finnes en verden uavhengig av menneskene. Det er det som gjør vitenskap mulig (2006: 147).

Nortvedt og Grimen (2006) skriver som nevnt at en realist må mene at hvis menneskene ikke hadde eksistert, ville det likevel vært en verden (2006: 144). Siden tilknytningsteorien handler om menneskets psykiske utvikling er det en forutsetning at menneskene eksisterer for at tilknytningsteorien skal reflektere noe virkelig eksisterende i seg selv. Ut fra antagelsen om at det eksisterer en menneskelig psykisk utvikling, oppstår betingelsen for at den spesifikke tilknytningsteorien eksisterer i seg selv som fenomen. Tilknytningsteorien er blant annet utviklet på grunnlag av biologisk kunnskap, eksperimenter på dyr og observasjoner av små barn. Det er stor likhet mellom menneskets utviklingspsykologi og ulike dyrearters utviklingspsykologi. Det kan hevdes at de ulike dyreartenes utvikling ville pågått uavhengig av menneskets eksistens. Bowlby grunnla teorien med det utgangspunkt at tilknytning er en medfødt egenskap hos mennesket. Derfor er det trolig at menneskets tilknytning er en medfødt objektiv prosess, og at tilknytningsteorien er vår teori for å forstå denne utviklingen. Det at menneskets utviklingspsykologi eksisterte før menneskets erkjennelse av den bekrefter dette synspunktet. Undersøkelser utført under krigen viser at barnets reaksjoner på adskillelse fra foreldrene er de samme som undersøkelser viser etter at tilknytningsteorien ble til. I tillegg viser undersøkelser ulike steder i verden til omtrent samme funn. Dette gjør at det er meget gode grunner til å tro at tilknytningsteorien beskriver faktiske forhold ved den menneskelige utviklingen. Prosessen der barnet utvikler tilknytning til foreldrene kan imidlertid ses på som en transaksjonsmodell, der foreldre og barn påvirker hverandre over tid, men tilknytningsteorien i seg selv forsøker å beskrive faktiske forhold ved den menneskelige utviklingen. Menneskets kunnskap om egen utvikling øker og utvides som følge av vitenskapelig forskning.

Realisme posisjonen er en forutsetning for å forstå hvordan jeg har arbeidet med denne oppgaven. Jeg ser på barnets tilknytning som et sentralt og reelt fenomen og ut fra dette vurderer jeg tilgjengelige forskningsstudier for å få en forståelse av mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg og ulike faktorer som kan være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning.

5. Utviklingspsykologi

Dette kapitlet begynner med en kort introduksjon av utviklingspsykologien generelt. Dette for å gi en overordnet forståelse for hva utviklingspsykologi er. Tidligere var psykoanalysen og sosial læringsteori dominerende teorier innenfor utviklingspsykologien. Disse teoriene beskrives kort sammen med noe av den historiske utviklingen bak tilknytningsteorien. Tilknytningsteorien og den betydning den har for den menneskelige utviklingen vil beskrives grundig. Andre sentrale forskere og teoretikere som ligger tett opptil tilknytningsteorien vil også nevnes kort. Mot slutten av kapitlet beskrives en metode som kan benyttes for å klassifisere barns tilknytning.

Tetzchner (2001) forklarer at utviklingspsykologi handler om de prosesser som fører til at barn utvikler kognitive, fysiske og personlige egenskaper. Videre etablerer de personlige relasjoner og finner sin plass i samfunnet. Utviklingen påvirkes av både biologiske og miljømessige forhold. Utviklingspsykologien kan ses på som nøkkelen til forståelsen av all menneskelig fungering (2001: innledningen og side 5).

Gulbrandsen (2009) skriver at utviklingspsykologien er en av de faglige disiplinene som tilbyr kunnskap om barn. Den legger særlig vekt på hvordan barn *forandrer* seg gjennom oppveksten (Gulbrandsen 2009: 13). Hart og Schwartz (2009) forklarer at en generell utviklingspsykologi forsøker å forklare alle aspekter ved den menneskelige utviklingen. Tilknytningsteorien er en utviklingspsykologi, men den konsentrerer seg om betydningen av de tidlige relasjonene (Hart og Schwartz 2009: 14).

Tetzchner (2001) forklarer at det finnes ulike hovedretninger innenfor utviklingspsykologien, som forsøker å forklare ulike aspekt ved den menneskelige utviklingen. For eksempel er Piaget og Vygotskij spesielt opptatt av hvordan barn løser intellektuelle problemer. Freud, Bowlby og Stern har rettet fokus mot hvorfor barn danner relasjoner og får ulike personligheter (2001: 1-2). Det er denne siste retningen innenfor utviklingspsykologien vi skal rette fokus mot i denne oppgaven.

5.1. Historisk utvikling og eksperimenter

Psykoanalysen og sosial læringsteori var i første halvdel av forrige århundrede dominerende teorier innenfor utviklingspsykologien. Smith (2009) forklarer at disse teoriene blant annet bygget på antagelsen om at barnet utviklet kjærlighet til moren fordi hun var den som gav barnet mat. Innenfor den psykoanalytiske tradisjonen var det vanlig å være opptatt av en persons tidlige opplevelser, og deretter trekke konklusjoner om fremtiden ut fra tidligere kunnskap (retrospektiv metode) (Smith 2009: 139-140).

Smith og Bjerke (1974) forteller at *psykoanalysen* kommer fra Freud. Freud mente at mennesket styres av behovet for mat, luft og lignende. Dette kalte han selv-oppfordelsesinstinktene. Seksualinstinktene omhandlet kroppen, behag og seksualitet. Barnet har i følge Freuds teori kjærlighet til moren fordi hun tilfredsstillt barnets selv-oppfordelsesbehov. Altså behovet for mat, drikke og varme. Senere freudiansketeorier legger også vekt på den orale stimulien ved selve matingen (Smith og Bjerke 1974: 210-211).

Videre beskriver Smith og Bjerke (1974) *sosial læringsteori*. Her videreføres på en måte Freuds ideer angående sekundær forsterkning. Barnet utvikler i denne teorien en generell avhengighetsdrift mot moren. Barnet blir altså avhengig av mor, fordi hun oppfyller barnets behov/drifter. Adferd trekkes også inn her. Den adferden barnet gjør som bringer moren nærmere blir forsterket mens den adferden som gjør at moren fjerner seg blir svekket. På denne måten kan mor kontrollere barnets adferd gjennom hvordan hun responderer på barnets adferd. Den sosiale læringsteorien mener at barnet ikke drives av medfødte egenskaper, men av ytre stimuli og erfaringer (1974: 212-213).

Bowlby var i følge Smith (2009) den første som formulerte en teori om barns tilknytning, basert på det en på den tiden visste om små barns reaksjoner på adskillelse fra foreldrene. Bowlbys teori brøt med både psykoanalysen og sosial læringsteori, og han møtte mye kritikk. I motsetning til psykoanalysens tradisjon med å benytte den retrospektive metoden i forskning, var Bowlby opptatt av å følge ting over tid for å se hva som faktisk skjer i fremtiden, prospektiv metode. Han var spesielt opptatt av studier av menneskets og dyrs adferd i naturlige omgivelser (Smith 2009: 139-140).

Smith (2009) forklarer videre at den *sekundære driftsteorien* hadde møtt en del kritikk før Bowlby lanserte sin teori om tilknytning. Harry Harlow (1958) hadde utført studier av apeungers adferd, og hans funn samsvarte ikke med den sekundære driftsteorien (2009: 141).

Tetzchner (2001) gir flere beskrivelser av apestudier utført av Harlow (1959). Harlow skilte apeunger fra mødre raskt etter fødselen og lot dem vokse opp i bur med to "surrogat mødre". En ståltrådmor og en tøyemor. Fire av apene kunne drikke melk av en smokk festet på tøymoren, fire andre aper kunne drikke melk av en smokk på ståltrådmoren. I følge psykoanalysen og sosial læringsteori knytter barn seg til de som fyller deres primærbehov. Apene skulle derfor i følge denne teorien ha knyttet seg til den surrogatmoren som gav melk. Studiene til Harlow viste imidlertid at alle apeungene tilbrakte mest tid hos tøymoren. Harlow prøvde senere å tilføre apene stress med å plassere en mekanisk blinkende gjenstand inne i burene. Han kunne konkludere med at alle apeungene søkte trygghet og trøst hos tøymoren (Tetzchner 2001: 454-455). Harlows eksperimenter tilbakeviser derfor psykoanalytiske og adferdsanalytiske teorier.

Smith og Bjerke (1974) nevner et annet av Harlows ape-eksperimenter, som minner litt om fremmedsituasjonen (fremmedsituasjonen beskrives grundig i kapittel 5.4: "hvordan studere tilknytningsadferd"). Apeunger som var vokst opp med en "surrogat tøyemor" ble plassert midt i et fremmed rom sammen med tøymoren. Harlow kunne se at apene i begynnelsen klamret seg desperat til tøymoren. Etter hvert begynte de gradvis å utforske omgivelsene, mens de stadig vendte tilbake til tøymoren. Apeungene som ble plassert i et ukjent rom uten tøymoren oppførte seg helt annerledes. De var enda mer nervøse, ble sittende sammenkrøpet mens de vugget frem og tilbake og sugde på kroppsdeler (Smith og Bjerke 1974: 218). Forsøket der tøymoren var til stede illustrerer hvordan et barn vil bruke omsorgspersonen som en trygg base for å utforske omgivelsene.

Tetzchner (2001) beskriver en studie som er utført på andunger. Andunger følger naturlig etter foreldrene etter at de er klekket ut, dette for at de skal klare å overleve. Lorentz (1935) klarte å prege andunger til å følge etter både mennesker og bevegelige gjenstander. Han introduserte gjenstanden i løpet av de første 48 timene etter fødselen, og når pregingsperioden var over ville endene følge den gjenstanden de var blitt preget på. Det forutsatte at eggene var klekket i en kasse, da fugler som blir ruget frem av foreldrene blir kjent med foreldrenes lyder på forhånd. Endenes pregingsperiode kan

sammenlignes med menneskets tilknytningsprosess, bare at menneskets er mye langsommere (2001: 456).

I følge Tetzchner (2001) er det også utført apestudier der funn støtter antagelsen om at barnets biologiske forutsetninger er med på å påvirke relasjonen mellom mor og barn, samt at morens sensitivitet kan ha betydning for barnets utvikling. Suomi (1991) utførte et forsøk der han plasserte nyfødte apeunger med antatt temperament (erfaringsbasert) hos forskjellige fostermødre. Apeunger med normalt temperament som vokste opp hos vanlige fostermødre havnet senere midt på treet på den sosiale rangstigen i en gruppe. Apeunger med forsiktig temperament hos en vanlig fostermor havnet senere langt nede på den sosiale rangstigen. Disse apene var stillferdige og holdt seg for seg selv. De syntes å ha lært at relasjoner ikke har noen hensikt. Apeunger med forsiktig temperament som ble plassert hos svært omsorgsfulle mødre havnet senere høyt på den sosiale rangstigen. De hadde lært at det lønte seg å danne relasjoner til eldre aper, og dette økte deres status i hele flokken. Når de eldre apene forsvant hadde de fortsatt den samme høye statusen (Tetzchner 2001: 450-451).

Dyrestudiene ovenfor rettet som nevnt en kritikk mot psykoanalysen og sosial læringsteori, da de viser at barnet søker omsorgspersonen av andre årsaker enn fysiologiske behov.

Tetzchner (2001) forklarer at det på grunn av etiske hensyn er det begrenset hvilke undersøkelser man kan gjøre med menneskebarn. Selv om funn fra dyrestudier ikke automatisk kan generaliseres til å gjelde menneskebarn, kan funnene være med å underbygge teorier eller andre funn som er gjort i situasjoner det har vært mulig å studere menneskebarn (2001: 450 og 454).

Undersøkelser av mennesker kan som nevnt være vanskelig på grunn av etiske prinsipper. Likevel finnes det en del undersøkelser som viser barns reaksjoner ved adskillelse fra foreldrene.

Smith (2009) forteller om studier utført av D. Burlingham og A. Freud (1944). De studerte barn som ble plassert i barnehjem av sikkerhetsmessige årsaker under krigen, og sammenlignet disse med barn som hadde bodd sammen med foreldrene sine i veldig utrygge krigsområder. De kom frem til at barna som ble plassert i de trygge barnehjemmene likevel fikk de alvorligste følelsesmessige reaksjonene (Smith 2009: 140). Det ser altså ut som adskillelse fra foreldrene er en større belastning for barnet, enn hva det er å leve sammen med foreldrene i utrygge områder.

Videre omtaler Smith (2009) en forsker ved navn Goldfarb (1943). Goldfarb sammenlignet barn som ble plassert direkte i fosterhjem med barn som hadde opphold på institusjon før fosterhjems plasseringen. Hans konklusjon var at tidlig institusjonsomsorg har uheldige virkninger på barns intellektuelle og personlige utvikling (Smith 2009: 140). Tetzchner (2001) forteller også at barnehjemsbarn fra dårlige barnehjem har dårligere utvikling enn andre barn. Dette viser at med lite sosial stimulering vil barna utvikle seg dårlig, selv om de får tilstrekkelig med mat (Tetzchner 2001: 455). Dette bekrefter igjen at psykoanalysen og sosial læringsteori ikke kan stemme.

I følge Smith (2009) undersøkte Robertson og Robertson (1971) barn som ble adskilt fra mødrene en periode blant annet pga sykdom. På denne tiden var det strenge regler for besøk på sykehusene. De beskrev adskillelsessyndromet, som er barnets reaksjoner på adskillelse fra foreldrene. Den første fasen er protest på adskillelsen, som videre går den over til fortvilelse og sorg. Den tredje fasen er midlertidig frakobling, noe som ofte ble feiloppfattet som en forbedring av situasjonen. Ved lange

adskillelser inntre permanent frakobling. Barnet vil opptre som om det ikke bryr seg om omsorg lengre. Man ser dette adskillelssyndromet tydeligst hos barn i alderen 15-30 måneder (Smith 2009: 140).

Bowlby (1969) nevner en undersøkelse utført av Fagin (1966). Her ble tretti barn observert før, gjennom og etter et sykehusopphold på et par dager. Den ene gruppen var på sykehuset sammen med moren, den andre gruppen var på sykehuset alene. Etter sykehusoppholdet viste barna som hadde vært alene på sykehuset intens klenging på moren, intens fortvilelse ved korte adskillelser, samt at de gjerne tisset eller bæsjet seg ut mer enn tidligere. Den gruppen barn som hadde vært på sykehuset sammen med sin mor viste ingen av disse tegnene. Denne undersøkelsen viser at det ikke er fremmede omgivelser eller sykdom som en avgjørende faktor for barnets reaksjon, men fraværet av moren (Bowlby 1969: 32).

Studiene som er beskrevet ovenfor viser at barnet søker omsorgspersonen av en annen grunn enn å få tilfredstilt sine primærbehov. Studiene viser også at barnet reagerer kraftig på adskillelse fra sine hovedomsorgsgivere, selv om de får tilfredstilt både primærbehov og sekundærbehov fra en annen omsorgsgiver. Bowlby var blant annet inspirert av både psykoanalysen og observasjoner av dyr og mennesker når han utviklet sin teori. Vi skal nedenfor se nærmere på tilknytningsteorien.

5.2. John Bowlbys tilknytningsteori

John Bowlby (1907-1990) var utdannet innen medisin i London. Han hadde videre spesialisert seg innenfor barnepsykiatri og psykoanalyse. Hans forskning og publikasjoner har ført til en radikal endring innenfor synet på hvordan barn skal behandles, og hvordan menneskets sosiale og emosjonelle utvikling foregår (Bowlby 1969: introduksjon). Dette kapitlet gir en grundig innføring i tilknytningsteorien som Bowlby utviklet og hvilken betydning den tidlige tilknytningen har for menneskets psykiske utvikling.

Bowlby (1969) forteller at han i 1950 ble spurt om han ville underrette Verdens Helseorganisasjon om den mentale helsen til hjemløse barn. I løpet av arbeidet fant han mye informasjon om negative konsekvenser ved separasjon mellom mor og barn. Han fant også mye informasjon om hva som kunne gjøres for å forbedre situasjonen hos de adskilte barna. Men han fant ingen informasjon om årsaken bak barnas negative reaksjon på adskillelse fra moren. Dette gjorde at han ble mer og mer interessert i sin kollegas forskning, James Robertson som studerte hvordan små barn reagerte på kortvarig adskillelse fra moren. Dette utgjorde bakgrunnen til Bowlbys forskning og publikasjoner om tilknytning hos små barn. Hans arbeid er bygd opp fra en psykoanalytisk tankegang, og er i følge han selv en videreføring av Freuds tanker (1969: XI, XII, XV, og XVI).

Bowlby (1969) forklarer at hans metode i studiet av tilknytning hos barn inneholder flere elementer. Psykoanalysen står sentralt i hans arbeid og denne måten å tenke på har han med seg fra sin utdanning. Men i motsetning til tradisjonell psykoanalyse som benytter en retrospektiv metode i forskning, benytter Bowlby en prospektiv tilnærming. Han benytter seg også av direkte observasjon i sine studier. I tillegg til dette søker han svar fra både biologien og etologien. Han bruker eksempler fra dyrestudier til å underbygge funn som er gjort hos menneskene (1969: 7-8).

Tilknytningsteorien er en utviklingspsykologisk teori, som omhandler hvordan barnet fra fødselen knytter seg til foreldrene for å kunne overleve og for å lære hvordan verden fungerer. Hart og Schwartz (2009) forklarer at tilknytning er en medfødt tilbøyelighet hos barnet. Barnet danner følelsesmessige bånd til bestemte individer som kan gi barnet beskyttelse, trøst og ro. Tilknytningsteorien beskriver prosessen som fører til at barnet danner tilknytningsbånd og hvordan barnets tilknytningsbånd påvirker dannelsen av indre mentale strukturer. Dette har betydning for barnets utvikling av personlighet og barnets senere samspill med omgivelsene (Hart og Schwartz 2009: 65).

Smith og Bjerke (1974) forteller hvordan Bowlbys teori er forankret i blant annet i biologisk teori. Den biologiske teorien mener at mennesket kan ha medfødte indre strukturer, som er med å påvirke reaksjonen på ytre stimuli. Bowlby mener at barnets tilknytning må være forankret i biologiske instinktive faktorer hos barnet. Blant annet fordi et trygt mor-barn-forhold er med på å sikre artens overlevelse. Bowlbys teori er likevel mer sammensatt. Han mener at barnets orientering mot omsorgspersonen, dets signaler og adferdsmønster i tillegg utgjør et adferdssystem som gjør sosiale relasjoner mulige, og er grunnsteiner i tilknytningen til andre mennesker (Smith og Bjerke 1974: 214-215).

Bowlby mener i følge Smith (2009) at barnets tilknytningsadferd er en biologisk funksjon, med innebygd motivasjon om å søke trøst hos omsorgspersonen når farer truer. Tilknytningsbåndet er en indre egenskap hos barnet, men tilknytningskvaliteten vil variere etter relasjonen barnet har med omsorgspersonen (2009: 142-143).

Hart og Schwartz (2009) forteller at Bowlbys teori kan kalles et alternativ til den tradisjonelle psykoanalysen. Han var en tilhenger av Freud, men kritisk til manges tolkning av han. Spesielt kritisk var han til Melanie Kleins tolkning, der fantasien hadde stor betydning innenfor psykopatologien. Den store uenigheten mellom forskerne på Bowlbys tid, hindret en dialog om teoriene (Hart og Schwartz 2009: 64).

Killèn (2007) beskriver barnets tilknytningsadferd til foreldrene på følgende måte:

Ifølge Bowlby (1969) har tilknytningsadferd som funksjon å holde barnet nær nok omsorgspersonen til at sannsynligheten øker for at barnet blir beskyttet i situasjoner som barnet oppfatter som farlige. Barnet er født med et repertoar av artskaraktéristisk adferd som beforder nærhet til omsorgspersonen, for eksempel aktiverer gråten omsorgsadferd hos omsorgspersonen. Barnet snur seg etter foreldrenes bevegelser og stemme. De små smilegrimasene begeistrer og engasjerer foreldrene. Med øynene holder de fast foreldrenes øyne og sikrer seg foreldrenes tilstedeværelse. Etter som barnet utvikler seg fysisk blir det i stand til å strekke seg etter og nærme seg tilknytningspersonen. Så fort de lærer å krabbe, kan de krabbe som et lyn etter foreldrene når de føler seg usikre eller truet. På grunnlag av sine tidlige erfaringer fra samspill med omsorgspersoner utvikler barnet en oppfatning av seg selv, sine omsorgspersoner og hva de kan forvente seg fra andre. Disse erfaringene bidrar til utvikling av tilknytningsadferd og tilknytningsmønstre (Killèn 2007: 52).

Taylor (2010) skriver at barnet instinktivt danner tilknytning til omsorgspersonen, fordi dette øker sjansen for at barnet skal overleve (Taylor 2010: 16).

Evenshaug og Hallen (2001) forklarer tilknytningsteorien som at barnet er *preprogramert* til å danne tilknytning til en morsfigur. Den adferden spedbarnet viser kan tolkes som tilknytningsadferd, den

har til hensikt å opprettholde nærhet til omsorgsgiveren. Spedbarnet er altså en aktiv deltaker i tilknytningsprosessen (Evenshaug og Hallen 2001: 174).

Tetzchner (2001) forklarer også at tilknytningsadferden ikke er avledet fra andre behov, men at den har en overlevelsesverdi i seg selv. Dette fordi det å skape relasjoner til andre handler om overlevelse (2001: 456).

Hart (2009) skriver følgende om barnets tilknytningssystem:

Tilknytningssystemet gjør spædbarnets chance for overlevelse større ved at tillate barnets umodne nervesystem at benytte sig af omsorgsgivernes mere moderne funksjoner til at organisere sine egne livsprosesser. Omsorgsgivernes forældrerespons bliver indkodet i barnets hukommelse som forventninger, der kan hjelpe barnet med at føle sig trygt. Menneskebørn kræver i en lang periode forældremæssig omsorg, og psykosocial udvikling af tilknytning er tæt forbundet (Hart 2009: 141).

Taylor (2010) forklarer at tilknytning har to komplementære funksjoner. På den ene siden søker barnet til tilknytningspersonen for å oppleve trygghet, omsorg, kjærlighet og dekking av fysiske behov. På den andre siden søker det trygge barnet bort fra omsorgspersonen, for å utforske verden. Her fungerer omsorgspersonen som en trygg base barnet kan utforske fra, å søke tilbake til (2010: 17).

Hart og Schwartz (2009) forteller at tilknytningen er nødvendig hele livet. De mennesker som har en sikker base, vil være best tilpasset og best kunne utnytte sine evner (2009: 67).

Tetzchner (2001) beskriver videre to typer tilknytningsadferd vi finner hos barnet. *Signaladferd* er barnets ansiktsuttrykk og kroppsholdning som søker kontakt med omsorgspersonen. *Tilnæringsadferd* er fysisk bevegelse mot omsorgspersonen. Tetzchner forteller at tilknytningsprosessen er selektiv. Forskning viser at barnet har preferanser for mennesker, fremfor andre ting. Spedbarnet søker altså aktivt etter mennesker det kan danne en tilknytning til. Når et tilknytningsforhold er dannet vil det gjerne utvikle seg hengivenhet og kjærlighet mellom omsorgsgiver og barn. Dersom tilknytningen er utrygg og barnet blir avvist, kan det utvikle sinne, hat og usikkerhet. Disse følelsene vil bli en grunnfølelse som sier barnet at det er slike følelser relasjoner inneholder. Sinne henger sammen med tilknytning. Foreldre kan bli sinte når de blir redde for barnet, og barnet kan bli sint når det er usikkert og vil ha kontakt med foreldrene. Barnet kan være rasende sinte på foreldrene, men i neste øyeblikk søke trøst. Denne type sinne er bare positiv for relasjonen. På grunn av at sinne henger sammen med tilknytning vil barn som er blitt mishandlet likevel vise sterk tilknytning til omsorgsgiveren (2001: 443-447).

Taylor (2010) forklarer at barnets sosiale og emosjonelle miljø er med på å forme oppvekstvilkårene. Hvis foreldrenes krav, holdninger og forventninger passer sammen med barnets personlighet og temperament vil utviklingsmulighetene være optimale for barnet. Hvis det derimot er en "mismatch" mellom foreldrenes krav, holdninger og forventninger og barnets personlighet og temperament, vil ikke utviklingsmulighetene være optimale for barnet. Et vanskelig temperament blir sett på som en risikofaktor for utvikling (2010: 26).

Barnets tilknytningsadferd er altså en medfødt biologisk funksjon som øker sannsynligheten for at barnet skal overleve. Den adferden barnet viser, som fører til omsorg fra omsorgsgiveren, er barnets

tilknytningsadferd. Den tilknytningsrelasjonen barnet danner med omsorgsgiveren vil påvirke barnets utvikling av personlighet og hvordan barnet senere oppfatter og forstår verden og andre mennesker.

5.2.1. Barnets tilknytning - et adferdssystem

I følge Tetzchner (2001) handler tilknytning om utvikling av følelser for andre mennesker. Ikke hengivenhet ovenfor et annet menneske. Tilknytning er et adferdssystem der barnet lærer seg for å få tilgang til en trygg person, inntil det lærer seg å hankses med verden selv. Adferdssystemer er medfødte og evolusjonsbestemte og kjennetegnes ved at de aktiveres under noen omstendigheter og opphører under andre. I denne sammenhengen aktiveres de når barnet søker nærhet til omsorgspersonen og opphører når denne nærheten oppnås (2001: 443).

Hart og Schwartz (2009) forklarer at Bowlbys forståelse forkaster den psykoanalytiske ideen om at barnet går igjennom forskjellige utviklingsfaser. Han mener at adferdssystemer kan aktiveres og modnes gjennom at miljøet rundt barnet responderer adekvat på deres signal og behov. Adferdssystemet som regulerer barnets tilknytning kan sammenlignes med andre adferdssystem i kroppen vår, for eksempel at kroppstemperaturen og blodtrykket vårt holder seg innenfor visse grenser. Barnets tilknytning er et medfødt adferdssystem. Andre adferdssystemer som for eksempel regulerer spising, frykt, sosial adferd og seksuell aktivitet utvikles senere (2009: 64, 66 og 68).

Tetzchner (2001) forklarer hvordan Bowlby mener at også foreldrene har et adferdssystem som aktiverer omsorg når et barn gir signal om behov for omsorg. Vi vil for eksempel få en sterk trang til å holde, mate eller trøste et barn som gråter. Videre mener Bowlby at det ligger naturlig for omsorgspersonen å hjelpe barnet til å bli trygt og utforske verden, slik at det senere kan klare seg selv (2001: 456).

5.2.2. Indre arbeidsmodeller

Smith (2009) forklarer at Bowlbys teori ikke bare regulerer behovet for fysisk nærhet de første leveårene, men at teorien er en del av personlighetsutviklingen. Bowlby innførte begrepet *indre arbeidsmodeller*, som barnet konstruerer basert på erfaring fra samhandling med omsorgspersonen. Videre innførte han begrepet *sensitivitet*, som forteller oss noe om hvor tilgjengelig og responsiv omsorgspersonen er ovenfor barnet. Barnets indre arbeidsmodeller blir gradvis generalisert og barnet vil ha en innebygd forventning til andre menneskers tilgjengelighet og responsivitet i ulike situasjoner. Hvor raskt denne generaliseringen skjer, er nok individuelt (2009: 144-145).

Det er et hovedelement i teorien til Bowlby at erfaringene med de første tilknytningspersonene fører til dannelsen av arbeidsmodeller som påvirker kvaliteten på barns senere relasjoner (Tetzchner 2001: 459).

Hart og Schwartz (2009) forklarer at "tilknytningsadferden" hos barnet er alle typene adferd barn viser i situasjoner det er utrygt og søker omsorgspersonen. Det er tilknytningsadferden som er med å skape de indre arbeidsmodellene i barnet (2009: 69). Barnet finner ut at det oppnår kontakt med omsorgspersonen ved enkelte typer adferd, for eksempel gråt, smil, strekke seg mot omsorgspersonen, og så videre. Disse tidlige samspillserfaringene lagres hos barnet som en tidlig forståelse av verden.

I følge Smith (2009) har barnet og den voksne et unikt samspillmønster som er dannet gjennom alle samspillsituasjonene de har delt. Barnet danner seg en strategi for samhandling med foreldrene som er basert på erfaring. Denne strategien generaliseres senere til andre relasjoner. Søsken kan derfor ha ulik tilknytning, fordi deres relasjon til foreldrene er forskjellig. Barnets oppfatning av foreldrenes tilgjengelighet og responsivitet over tid blir organisert i "indre arbeidsmodeller". De indre arbeidsmodellene er barnets lagrede forventninger til den voksnes adferd. Smith skriver videre at "trygg" eller "utrygg" tilknytning ikke handler om barnets adferd, men om *deres oppfatning* av omsorgspersonens tilgjengelighet (2009: 149-150).

Taylor (2010) forklarer at barnet forsøker å forstå omverdenen og seg selv som en del av verden. Fra det andre leveåret lagrer barnet symbolske modeller av seg selv, signifikante andre og samspill med disse. Dette blir de "indre arbeidsmodellene". På engelsk "internal working modell" (IMW). De indre arbeidsmodellene inneholder både følelser og intellektuelle komponenter som er forbundet med det man har opplevd i de tidligste samspillene (2010: 22). Taylor forklarer de indre arbeidsmodellene på følgende måte:

The IMW exists outside consciousness and is build on the basis of experience. It is shaped by the outcome of the child's proximity-seeking experiences. The child develops a cognitive representation of the way things are expected to operate, encodes and remembers information consistent with these mental structures, and acts accordingly. Early expectations are transferred onto new people. Once formed, the IMW is imposed like a template on new interactions (Taylor 2010: 22)

Taylor (2010) forklarer videre at hvis barnets tilknytningsbehov blir møtt vil barnet danne indre arbeidsmodeller av seg selv som sier at barnet er verdig, verd kjærlighet, tilgjengelig, interessant, effektiv og responderende. Dette grunnlaget gir barnet et godt utgangspunkt å utforske verden fra. Hvis spedbarnets tilknytningsbehov ikke blir møtt vil barnet danne indre arbeidsmodeller som sier at det er uinteressant, verdiløs, ineffektiv, uverdigg og uønsket. Barnet vil se på andre som fiendtlige, avisende, ikke-responderende og likegyldige, noe som danner et dårlig utgangspunkt for videre utforskning av verden. De indre arbeidsmodellene kan kalles hjørnesteiner i en persons tro på seg selv og andre. Etter 4-5 års alderen ser de indre arbeidsmodellene ut til å forbli stabile over tid, og er med å prege senere bånd som dannes. De indre arbeidsmodellene kan imidlertid preges av senere samspill opphevelser (2010: 22-23).

5.2.3. Tilknytning til mor og far

Tetzchner (2001) skriver at Bowlby i begynnelsen mente at barnet bare danner tilknytning til primæromsorgsgiveren, da ofte mor. Han mente at dette tilknytningsforholdet dannet basis for alle senere tilknytninger. En del undersøkelser som ble utført viste imidlertid at barnet kunne danne tilknytningsforhold til flere personer, om enn i noe ulik grad. Som følge av dette endret Bowlby (1982) standpunkt, og aksepterer at barnet kan ha flere tilknytningspersoner (Tetzchner 2001: 457).

Lindèn (1984) viser til en undersøkelse av Schaffer og Emerson fra (1964) som sier at omtrent halvparten av barna hadde knyttet seg hovedsakelig til moren. Omtrent en tredjedel av barna hadde knyttet seg hovedsakelig til faren. Det mest vanlige var at barna hadde en sterk binding til en person, men de fleste hadde flere bindinger med varierende styrke (Lindèn 1984: 77).

Pearce (2009) skriver at selv om den tidlige tilknytningsteorien fokuserte på mor-barn relasjonen, er det i dag generelt akseptert at barn former flere tilknytningsrelasjoner. Det er i følge Pearce flere litterære funn som peker i retning av at barnets nettverk av tilknytningspersoner påvirker den sosiale og emosjonelle utviklingen mer enn en enkelt tilknytningsperson (Pearce 2009: 13-14). Hvis det Pearce skriver stemmer, er det grunn til å anta ansatte i barnehagen fungerer som en del av barnets nettverk av tilknytningspersoner, og at de er med å påvirke barnets sosiale og emosjonelle utvikling i stor grad.

Hart (2009) mener også at barn danner tilknytning til mer enn en person. Hun hevder at tilknytningsforholdene organiseres hierarkisk. Tid, kvaliteten på samspillet og følelsesmessig investering i forholdet med barnet er faktorer som påvirker hvor i hierarkiet man havner. Hvis hovedtilknytningspersonen ikke er tilgjengelig vil barnet søke til den neste tilknytningspersonen. I siste instans vil barnet gå til en fremmed. Selv om barnet knytter seg til flere personer er det begrenset hvor mange tilknytningsforhold det kan ha (Hart 2009: 142).

Selv om barnet har flere hengivenhetsobjekter presiserer Smith og Bjerke (1974) at de ikke kan erstatte hverandre. Hvert tilknytningsforhold er individuelt og spesielt. Det viser seg imidlertid at barn som har ett svært godt hengivenhetsforhold, lettere danner hengivenhet til andre mennesker enn barn som har flere mindre gode hengivenhetsforhold (1974: 222-223).

Smith og Ulvund (2006) skriver at et atten måneder gammelt barn gjerne er knyttet til fem eller flere personer (2006: 263).

Barnet danner gjerne tilknytning til flere personer i nær omgangskrets. Tetzchner (2001) mener det er en rimelig antagelse at barn danner begreper om relasjoner med søsken, på samme måte som med foreldrene. Undersøkelser utført med fremmedsituasjonen viser at barn gjerne har et tilknytningsforhold til eldre søsken. Andre undersøkelser viser at barns tidlige relasjoner til søsken kan ha betydning for senere nære relasjoner, sosiale ferdigheter, moral og selvforståelse (Tetzchner 2001: 461-462). Hvis barn tilbringer mye tid med andre slektninger, eller andre nære personer er det sannsynlig at barnet danner tilknytningsrelasjoner til disse personene.

Smith og Ulvund (2006) tar opp at fedre lenge var forsømt forskningsområde i psykologien. Det er fra et teoretisk synspunkt, som legger vekt på samspillsdynamikk grunn til å anta at det som har vist seg å være betydningsfullt for mor-barn relasjonen også er betydningsfullt for far-barn relasjonen. Smith og Ulvund skriver videre at selv om far kan være like sensitiv ovenfor spedbarnet som mor, er det liten grunn til å tro at de i vår kultur faktisk er det. Fedre deltar ofte i andre samspillsituasjoner enn mor (Smith og Ulvund 2006: 282-284).

Det kan i følge Smith og Bjerke (1974) ikke utelukkes at barn har medfødte disposisjoner som gjør tilknytning til kvinner lettere. Med det presiseres at det bare blir spekulasjoner (Smith og Bjerke 1974: 222). Smith (2009) skriver at en skulle kunne forvente at barnets tilknytning til mor og far var den samme, når det viser seg at selve matingen (ammingen) ikke er av vesentlig betydning for barnets utvikling av tilknytning. Også her trekkes det frem at det er forskjell på samhandlingen. Mors samhandling er mer preget av prat og fysisk kontakt, samt at hun gjerne er mer til stede enn far. Fars samhandling er ofte mer preget av lek. I de få undersøkelsene som er utført, vises det i fremmedsituasjonen at barnet ser på far som en tilknytningsperson, men barnets reaksjoner er ofte litt svakere enn hos mor. Barnet har gjerne samme type tilknytning til begge foreldre, men det er

mulig at den kan være forskjellig fordi den skapes individuelt i samhandling med den enkelte av foreldrene (Smith 2009: 167-169).

I dag legges det større og større vekt på at også far skal tilbringe mye tid med spedbarnet og utvikle en trygg relasjon til barnet. Fedre har lovfestet rett på 10 uker permisjon i forbindelse med fødselen og barnets første leveår. Dette kan muligens være med å påvirke hvilken type samspill fedre har med sine barn. Når fedre er hjemme hele dager med spedbarnet, slik mor tidligere var alene om, er det sannsynlig at typen samspill foreldrene har med barnet blir mer lik.

5.2.4. Utvikling av tilknytning

Barnets utvikling av tilknytning begynner allerede ved fødselen. Smith og Ulvund (2006) forteller at barnet orienterer seg mot omverdenen generelt og at adferden til barnet er preget av smil og gråt. Bowlby delte utviklingen av tilknytning inn i ulike faser, og dette er den første av totalt fire faser. Denne orienteringsfasen varer frem til barnet er en 8-12 uker. Den neste fasen er fra tre til seks måneder. Barnet orienterer seg nå mot noen få personer. Dette er da gjerne foreldrene, som barnet tilbringer mest tid sammen med. Den tredje fasen er den viktigste og varer fra ca seks måneder til ca to og et halvt år. Barnet opprettholder nærhet til omsorgspersonen(e) ved hjelp av kroppsbevegelse og ekspressiv adferd. Den fjerde og siste fasen begynner i løpet av det tredje leveåret. Barnet begynner å forstå at foreldrene også har andre planer og mål for sin adferd enn selve omsorgen for barnet (Smith og Ulvund 2006: 261).

Tetzchner (2001) refererer til Schaffers (1996) modell over barnets tilknytning. Schaffer kaller de første to månedene en førtilknytning, der barnet udiskriminerende svarer på sosial stimuli fra alle. Fra to til syv måneder begynner en gryende tilknytning der barnet begynner å kjenne igjen mennesker. Tydelig tilknytning vises fra barnet er syv måneder til to år. Barnet protesterer ved adskillelse og kan være redde for fremmede mennesker. Når barnet er to år gammelt kalles fasen målrettet partnerskap. Relasjonen mellom omsorgsgiver og barn blir mer gjensidig, fordi barnet er mer i stand til å forstå omsorgsgiverens behov (Tetzchner 2001: 446).

Pearce (2009) skriver i sin bok at barnet utvikler tilknytning i stigende grad de fire første årene i livet. Han forklarer at barnet de første tre månedene orienterer seg mot tilknytningspersonen. Denne fasen kalles før-tilknytning. Fra 3-8 måneders alder begynner barnet å skille mellom omsorgsgiveren og andre personer. Barnet viser tydelig gjenkjennelse og preferanse for omsorgspersonen. Denne fasen kalles gjenkjennelse/diskriminasjon. Fra 8-36 måneder er barnet i en fase kalt aktiv tilknytning. Her viser barnet klar preferanse for omsorgspersonen(e) i hverdagen. Barnet benytter omsorgspersonen som en trygg base å utforske verden fra, og søker jevnlig trygghet og bekreftelse hos omsorgspersonen. Den siste fasen kalles partnerskap og er fra 36 måneder og utover. Barnets tilknytning er nå ferdig etablert og barnet benytter språket for å formidle sine behov, og forhandler gjennom språket aktivt med omsorgspersonen (Pearce 2009: 13 og 21).

Taylor (2010) forklarer at barnets utvikling av tilknytning er knyttet sammen med barnets biologiske utvikling. De første to månedene klarer barnet å signalisere sine behov til omgivelsene med gråt, smil og øyekontakt. Denne fasen kalles "pre-attachment". Mellom to og syv måneders alder utvikler barnet seg og blir i stand til å kjenne igjen omsorgspersonen og foretrekke denne fremfor andre. Denne perioden kaller han "attachment-in-the-making". Fra syv måneders alder til to års alderen er

barnet i fasen "clear-cut attachment". Barnet er nå blitt i stand til å huske sine omsorgspersoner og savner dem når de ikke er til stede. Et varig tilknytningsforhold blir etablert. Den siste fasen kaller Taylor "goal-corrected partnership" og den inntreer når barnet er i to, tre års alderen. Barnet har utviklet seg kognitivt og er blitt i stand til å forstå at andre mennesker har egne følelser, tanker og planer. Det er nå mulig å avtale ting med barnet og forklare hva som skal skje (Taylor 2010: 19-20).

Ulike kilder kaller de forskjellige fasene forskjellige navn. Det er også noe variasjon i tidsinndelingen i de ulike fasene. Men innholdet i fasene er det samme. Barnets utvikling av tilknytning begynner ved fødselen og varer frem til barnet er en 3-4 år gammelt.

Den tredje fasen i utviklingen, når barnet er mellom 7-8 måneder og 3-4 år gammelt, er den mest interessante perioden. Her begynner barnets tilknytningsadferd å komme til syne. Som det er beskrevet tidligere i oppgaven er barnets tilknytningsadferd et resultat av samspillserfaringene barnet har med omsorgspersonen.

Mot slutten av det første leveåret vil barn normalt ha utviklet forventninger om omsorgspersonenes psykologiske tilgjengelighet, og hvordan de vanligvis reagerer i forskjellige situasjoner. Bowlby (1973) antok at disse forventningene blir organisert i form av *indre arbeidsmodeller* av tilknytningsforholdet hos barna (Smith og Ulvund 2006: 261).

I følge Evanshaug og Hallen (2001) er det to karakteristiske kjennetegn på at tilknytningsadferden er etablert. Det er når barnet viser angst for fremmede mennesker, og angst for å bli forlatt av omsorgsgiveren. Denne type angst opptrer gjerne ofte i 12-16 måneders alder, og det er da fremmedsituasjonen blir benyttet for å studere hvordan adferd barnet benytter seg av for å få tilgang til omsorgsgiveren (Evanshaug og Hallen 2001: 180). (Fremmedsituasjonen blir beskrevet utfyllende i kap: 5.4.1 Fremmedsituasjonen).

Schaffer (2000) henviser til flere undersøkelser der funn viser at de fleste barn har etablert tilknytningsadferd når de er mellom 7-8 måneder. Men det er faktisk variasjoner fra 22 uker til 1 år. Før denne alderen viste ikke barna noen særlige reaksjoner på adskillelse fra foreldrene. Men etter denne alderen var adferden tydelig preget av savn etter foreldrene og sorg ved adskillelse. Tilknytningsadferden ser ut til å oppstå på omtrent samme tidspunkt i ulike kulturer til tross for veldig ulike måter å oppdra barna på. Barn som er født blinde får også separasjonsangst i 7-8 måneders alderen. Det er trolig at adferden kommer som følge av en utvikling fra å gjenkjenne foreldrene, til å være i stand til å gjenkalle minnet om foreldrene. Barnet er blitt i stand til å huske, og derfor savne foreldrene. Adferden er også et tegn på at barnet har etablert en sosial tilknytning til foreldrene (Schaffer 2000: 40 – 41 og 44 - 45).

Smith og Bjerke (1974) forteller om en undersøkelse utført av Schaffer 1958 (Schaffer og Callender 1959). De undersøkte barn som ble skilt fra foreldrene fordi de måtte legges inn på sykehus. De fant at barnets reaksjoner på adskillelse forandret seg ved syv månedersalderen. Barnet reagerte fra den alderen kraftigere på adskillelse (Smith og Bjerke 1974: 220).

Smith og Bjerke (1974) skriver i likhet med Taylor (2010) at det er i takt med barnets bevegelsesevne at dets tilknytning til enkelte personer blir klarere, da en tydelig kan se barnets søken etter omsorgspersonen. I Uganda fant Ainsworth (1963) at tilknytningsadferden begynte å vises rundt 6 måneders alderen. Her er barna tidligere fysisk utviklet enn i nordiske land. I Skottland fant Schaffer og Emerson (1964) at tilknytningsadferden oppstod i syv månedersalderen. De fant også at

tilknytningsadferd kunne oppstå så sent som i 15 måneders alder (Smith og Bjerke 1974: 215 og 220). Barns fysiske utvikling ser altså ut til å ha betydning for hvor tidlig tilknytningsadferden kommer til syne.

Bowlby hellet opprinnelig til den oppfatning at barn må ha dannet sine første tilknytningsrelasjoner innen 2 ½ års alderen for at den senere sosioemosjonelle utviklingen skulle forløpe normalt. Dette synspunktet måtte han senere forandre fordi nyere studier viste at det ikke er noen sammenheng mellom barnehjembarns alder ved adopsjon og deres tilknytningstrygghet (jf. Maclean 2003) (Smith 2009: 149).

Barnet begynner altså å vise tilknytningsadferd rundt 7 måneders alderen, og denne adferden er et resultat av samspillserfaringene med omsorgsgiveren. Selv om tilknytningsadferden kommer til syne ved denne alderen er utviklingen av tilknytning på langt nær ferdig utviklet. Barnets opplevelser i samhandlinger med andre personer vil de neste årene være med på å forme de indre arbeidsmodellene for at barnet på best mulig måte skal lære om verden og tilpasse adferden sin etter denne.

I følge Tetzchner (2001) er den grunnleggende tilknytningsperioden over i fire års alderen. Fra da av vil tilknytningsadferd komme sjeldnere til uttrykk. Barnet er tryggere i hverdags situasjonene og vet at omsorgspersonen vil være tilgjengelig selv om den ikke er tilstedet i nuet. Endringene i barnets tilknytningsadferd henger altså sammen med barnets hukommelse og mentale representasjon av omsorgspersonen. Språket bidrar også til at barnet forstår forberedelser og forklaringer på hvor tilknytningspersonen er, og når den kommer tilbake. Dette skaper trygghet og forutsigbarhet (Tetzchner 2001: 446). Fra denne perioden vil man for eksempel kunne forklare barnet at det skal være i barnehagen mens omsorgspersonen er på arbeid, og at man skal hente barnet senere på dagen

Hart og Schwartz (2009) forklarer at barn under tre år er avhengige av at omsorgspersonen er fysisk til stede for å kunne mestre angstvekkende situasjoner. Etter tre års alder vil barnets arbeidsmodeller være av betydning for hvordan de reguler angsten (Hart og Schwartz 2009: 90).

Smith (2009) skriver at en ikke vet så mye om hva som bevirker tilknytningstrygghet i andre leveår. Det er ikke blitt utført grundige observasjonsstudier av barn fra ett til to år, slik det er av barn fra null til ett år (2009: 162).

Litteraturen viser at barnet danner tilknytning fra fødselen av og frem til det er 3-4 år gammelt. I 7 måneders alderen kommer tilknytningsadferden tydelig til syne ved at barnet reagerer sterkere på adskillelse fra omsorgspersonen. I Norge begynner mange barn i dagomsorg rundt ett års alderen. Dette er i den alderen tilknytningsadferden kommer til syne og barnet begynner å danne indre arbeidsmodeller basert på sine samspills erfaringer.

Det finnes tall som viser en grov fordeling av barns tilknytning i verden. Hart og Schwartz (2009) skriver at man anslår at 55-65 % av alle barn er trygt tilknyttet. Unnvikende mønster finnes hos 20-30 % og 5-15 % har et ambivalent tilknytningsmønster. Utrygg tilknytning forekommer altså hos ca. en tredjedel av barna og desorganisert tilknytning forekommer hos ca. 15-25 % av barna (2009: 81). (De ulike kategoriene beskrives mer utfyllende under Kap: 5.4.2 Klassifisering av barnets tilknytningsadferd).

Huges (2009) skriver at omtrent to tredeler av barna i verden utvikler trygg tilknytning. Den tredjedelen som ikke har trygg tilknytning er i kategoriene: *organisert men unngående, organisert men ambivalent og den mest alvorlige uorganisert tilknytning*. I følge Huges står barn i den siste kategorien i fare for å utvikle de største problemene. Disse barna stoler verken på seg selv eller andre, de reagerer uforutsigbart på stress og forsøker gjerne å ta rigid kontroll over hendelser i livene sine. De er også i risikozonen for å utvikle psykologiske problemer, både i barndommen og som voksne, konsentrasjonsproblemer, aggresjonsproblemer, angst, depresjon og personlighetsoppløsning (Huges 2009: 11-12). Nedenfor beskrives den betydningen den tidlige tilknytningen har for barnets utvikling av personlighet og psykiske helse.

5.2.5. Betydningen tidlig tilknytning har for barnets utvikling

Den tidlige tilknytningen har betydning for barnets utvikling av personlighet og psykiske helse. Tetzchner (2001) forteller at de første arbeidsmodellene barnet har laget, danner grunnlaget for barnets oppfatninger og forventninger senere i livet. Dette er med å bestemme hvordan barnet møter andre mennesker senere i livet (Tetzchner 2001: 457).

Evenshaug og Hallen (2001) beskriver hvordan den første arbeidsmodellen vi lager følger med oss resten av livet. Den vil påvirke hva vi retter oppmerksomheten vår mot. Arbeidsmodellen vil også påvirke minnet vårt, gjennom at vi vil huske det som passer inn i arbeidsmodellen bedre enn det som ikke passer inn. Vi vil prøve å gjenskape det mønsteret vi er blitt kjent med. Barnets første samspill er derfor av grunnleggende betydning for den videre utviklingen (Evenshaug og Hallen 2001: 179).

Tetzchner (2001) beskriver hvordan de første relasjonene en danner, gjerne til foreldrene, alltid vil være spesielle. Senere danner en likevel andre og kanskje like viktige relasjoner til en partner, gode venner og egne barn. De arbeidsmodeller en har med seg fra de første leveårene er med på å bestemme hvordan en løser emosjonelle konflikter i de nye relasjonene. Voksne som har usikker tilknytning viser gjerne en adferd preget av overdreven sjalusi, mangel på åpenhet, eller ukritisk åpenhet. De kan også føle seg veldig ensom i relasjonen, ha problemer med å forplikte seg, eller motsatt- ha et overdrevent krav om forpliktelse (2001: 460).

I følge Tetzchner (2001) vil relasjoner som barn danner etter 3-4 års alder bli tilordnet i de arbeidsmodellene som allerede er lagret. Selv om de tidligste modellene kan endres noe med senere erfaring, vil de være noenlunde stabile og legge føringer for hvordan barnet forholder seg til andre mennesker senere i livet (2001: 457).

De første 3-4 årene i et barns liv er derfor en sensitiv periode i relasjonsutviklingen. De samspillserfaringene barnet gjør i disse årene vil lagres i hjernen og være med å påvirke hvordan barnet senere oppfatter verden. Barnet vil møte verden og nye mennesker med en innebygd forventning til hvordan verden og andre mennesker er, som er basert på deres tidlige samspillserfaring.

Smith (2009) viser til fire punkter som kan sies å påvirkes av barnets tilknytning. Tilknytningen er med på å påvirke hjernens endelige finoppdeling. Tilknytningen gir et grunnlag for å lære å regulere emosjoner. Barnet lærer gjennom samhandling med foreldrene hvordan man samhandler med

andre. Til sist lærer barnet hva det kan forvente av omgivelsene og andre mennesker, samt hvordan det selv kan forvente å bli behandlet (Smith 2009: 153-154).

Taylor (2010) forklarer at Ainsworth (1985) kunne demonstrere at tidlige tilknytningsmønstre kunne ha innflytelse på barnets senere liv. Barn som hadde trygg tilknytning ved ett års alder så senere ut til å ha bedre oppmerksomhet, løste konflikter med jevnaldrende bedre, var generelt tryggere og hadde større toleranse for feil, enn barn som hadde utrygg tilknytning ved ett års alder (Taylor 2010: 25).

Pearce (2009) forklarer at barnet gjennom den tidlige tilknytningen lærer om det å være sammen med andre mennesker. Gjennom å dele opplevelser og følelser i en trygg tilknytningsrelasjon lærer barnet empati. Det lærer også å forstå og regulere sine egne følelser. Videre lærer barnet de sosiale reglene og kodene for samfunnet vi lever i, slik at det klarer å tilpasse seg omgivelsene når det vokser opp. En trygg tilknytningsrelasjon gir også barnet følelsen av å være et godt og kompetent menneske som fortjener kjærlighet. Dette fører på lengre sikt til at en person er i stand til å møte utfordringer og takle motgang og leve et tilfredsstillende liv (Pearce 2009: 18).

Huges (2009) skriver trygg tilknytning hos barn fremmer utviklingen av psykologisk og emosjonell regulering, selvtillitt, følelse av selvverd, feiltoleranse, sosial kompetanse ovenfor andre, empati for andre, symbolsk forståelse, problemløsningsevne, intellektuell utvikling og god språklig utvikling (Huges 2009: 10).

Perry skriver at barn med trygg tilknytning føler glede over å samhandle med andre mennesker. De ønsker å gjøre andre tilfredse og de imiterer eldre barn og voksne som de ser opp til. Barnet føler glede når de oppnår ros og positiv oppmerksomhet fra andre mennesker, de kan også bli forferdelig lei seg hvis de forstår at de har såret noen, eller gjort noe galt. Barn som av en eller annen grunn har utviklet utrygg tilknytning føler ikke den samme gleden ved ros og oppmuntrende ord. Barnet føler heller ikke noe når det sårer andre, eller gjør noe galt. I de verste tilfellene kan barnet utvikle seg til å bli veldig usosial, aggressiv og voldelig. Som foreldre og lærer er det vanskelig å samhandle med disse barna, da de "normale" belønning - og straffsanksjonene som ros og ris (les; skuffet over adferd) ikke fungerer (<http://teacher.scholastic.com/professional/bruceperry/attachment.htm> Dr. Bruce Perry 9.6.2010).

Smith (2009) skriver at barn med trygg tilknytning gjerne oppfører seg på en trygg og imøtekommende måte og de opplever å få positive responser tilbake fra omverdenen. Utrygge barn oppfører seg gjerne passivt og avvise fordi det er denne strategien som har fungert best hjemme med foreldrene. Men denne strategien virker ikke på samme måte i andre situasjoner. Utrygge barn kan derfor lett oppleve å bli avvist på grunn av sin egen oppførsel (2009: 161).

Tetzchner (2001) beskriver hvordan barnets tilknytning har sammenheng med dets følelsesregulering. Et barn med trygg tilknytning har lært at det kan søke hjelp hos omsorgspersonen når det er redd, trist, utrygg og lignende. Det vil derfor være den naturlige for et trygt tilknyttet barn å søke hjelp i situasjoner der følelser tar overhånd. Et utrygt barn har lært at det ikke er respons, eller at det er negativ respons når det føler seg redd, trist, utrygg og lignende. Det utrygge barnet vil derfor gjerne la være å søke andre i slike situasjoner senere i livet (2001: 459).

Det trygt tilknyttede barnet møter altså omverdenen med selvtillitt og imøtekommenhet. Barnet har tro på at det selv er verd kjærlighet og behandler andre med kjærlighet, respekt og empati. Det gjør

at barnet mottar positive tilbakemeldinger fra omverdenen, noe som igjen styrker deres tro på seg selv. Dette gir positive utviklingsbetingelser for barnets personlighet og psykiske helse.

I følge Pearce (2009) vil barn med utrygg tilknytning utvikle en feil forestilling om seg selv, der de ser seg selv som mindreverdig og uønsket. De vil utvikle en feil forestilling om andre mennesker, de vil blant annet ikke stole på andre, eller forstå andres følelser. Utrygg tilknytning fører til en feil forestilling om den sosiale verden, og barnet vil være overopptatt av trygghet, regler og forutsigbarhet. Videre kan utrygg tilknytning føre til aggresjon, hyperaktivitet, lærevansker, ødeleggende adferd, ustabil følelsesliv og andre forstyrrelser. Barna kan også etter hvert utvikle adferd som er kontrollerende, manipulerende, kommanderende, sjarmerende og sveikefull (2009: 52).

Hart forklarer hva som skjer i samspillet med utrygge barn på denne måten:

Det barn, som ikke kan aflæse sociale samspill eller uttrykke følelser, forstår ikke, hvad der sker i samspillet med jævnaldrende. Når barnet ikke er i stand til at afstemme sig følelsesmæssigt og er kommunikationsmæssigt usikkert, vil det opleve, at andre børn reagerer på måter, det ikke forstår – det bliver afvist uten at kende årsagen (Hart 2009: 194).

Killèn (2004) forteller at barn med desorganisert tilknytning, det vil si de som ikke har en fast strategi for å få oppmerksomhet og trygghet fra omsorgspersonen, konstant lever med en følelse av håpløshet og raseri. De opplever andre mennesker som farlige, skremmende og skremte. De utvikler ofte en kontrollerende holdning, enten straffende eller omsorgsgivende. Barna opplever seg selv som uelsket, avvist og onde. Deres selvoppfatning er preget av negative indre arbeidsmodeller og selvforakt. Følelsesmessig er de sinte, deprimerede, redde, engstelige og har upassende måter å vise følelser på. Adferden er gjerne preget av hyperaktivitet, impulsivitet og selvdestruktivitet. Relasjonene barna har til andre er preget av manglende tillit og mangel på stabilitet. Det desorganiserte barnet kan være kontrollerende, manøvrerende, ute av stand til å gi og ta nærhet, de mangler innlevelse, og legger gjerne skylden på andre mennesker (Killèn 2004: 125-126).

Taylor (2010) forklarer at et med barn med "utrygg/unnvikende tilknytning" endrer adferd slik at de tilfredsstillter omgivelsenes forventninger (tilknytningskategoriene vil bli beskrevet i kapittel: 5.4.2. "Klassifisering av barnets tilknytningsadferd"). I ekstreme tilfeller vil ikke barnet vise følelser. Senere i livet kan disse barna ha en noe forsinket utvikling, eller over ambisiøse. Det er en viss mulighet for at de overser egne barns behov fremfor personlige ambisjoner. Som voksne tar de gjerne avgjørelser basert på tanker fremfor følelser. Et barn i kategorien "utrygg/ambivalent" vil gjerne mangle impulskontroll og er ikke i stand til å regulere stress. Barnet vil gjerne utvikle dårlig sosial kompetanse og lav selvfølelse. Barnet vil forsøke å tvinge tilknytningspersonen til å møte dets behov. De har gjerne en usosial og utfordrende adferd og er ofte aggressive, med raserianfall. Barna stoler senere på følelser fremfor tanker i avgjørelser som skal tas. Selv om barna i begge kategoriene ovenfor har utrygg tilknytning har de vært i stand til å danne indre arbeidsmodeller av verden, og forsøker å tilpasse seg verden. "Desorganisert tilknytning" er en kategori der barnet ikke har vært i stand til å danne indre representasjoner av de tidligste erfaringene. Tilknytningspersonen er både kilden til trygghet og frykt, og barnet vet aldri hva det kan vente seg. Barnet er forvirret og redd, og reagerer ikke mye på smerte. De har ingen faste mønstre for å søke trygghet. Ved 6 års alder utvikler barna gjerne en adferd ovenfor omsorgspersonen som enten er kontrollerende og straffende, eller kontrollerende og omsorgsfull. Dette for å skape trygghet og forutsigbarhet i egen verden. Den kontrollerende adferden ovenfor omsorgspersonen generaliseres til andre voksne. Barnet tar ansvar

for seg selv, og søker aldri trygghet eller råd hos voksne. Som voksne er de ikke i stand til å møte egne barns behov (Taylor 2010: 29-32).

Barn med utrygg tilknytning møter altså omverdenen med skepsis og avvisende adferd. Barnet tror ikke det er ønsket og stoler ikke på andre mennesker. Dette fører gjerne til at det utrygge barnet blir avvist som følge av sin egen adferd. Det de lærte gjennom de tidlige relasjonene fungerer ikke ute i verden. Gjentakende avvisninger styrker barnets tro på at det ikke er ønsket og at man ikke kan stole på andre. Dette vil trolig prege utviklingen av personlighet og psykisk helse negativt. Selv om senere relasjonserfaringer kan endre de opprinnelige relasjonserfaringene noe, er dette vanskelig. Barnet vet ikke om andre måter å oppføre seg på og vil derfor gjerne fortsette i det samme sporet.

Smith og Ulvund (2006) viser til flere undersøkelser som peker i retning av at tidlig tilknytning har betydning for senere utvikling. Undersøkelsene tydet på en klar sammenheng mellom tilknytning og senere sosial og kognitiv utvikling. Det ser ut som det er en sammenheng mellom barn som i spedbarnsalderen ble klassifisert med utrygg tilknytning og barn som senere i livet har fått adferdsvansker. Det dreier seg om klare tegn på angst og problemer med å innordne seg etter regler. Barna er gjerne lite populære blant andre barn. Aggressiv adferd hos gutter i førskolealder er også vist som en klar sammenheng mellom tidlig tilknytning og senere problemer. Barn som ble klassifisert med trygg tilknytning i spedbarnsalderen, hadde senere bedre selvtillitt, kom bedre ut av det med jevnaldringer, var mindre avhengige, var mer populære, viste mer positiv affekt og viste mer empati. En alternativ tolkning til disse undersøkelsene er at trygge barn får mer kontingent stimulering og at slik stimulering fremmer både tilknytning og kognitiv utvikling (Smith og Ulvund 2006: 278-280).

Bowlby mente i følge Hart og Schwartz (2009) at tap av moderlig omsorg var en risikofaktor for utvikling av psykiske lidelser. Under psykiske lidelser nevnes blant annet angsttilstander, fobier, depressive tilstander, personlighetsforstyrrelser og selvmordsadferd. Videre kan tap av moderlig omsorg komme til uttrykk som tvangsmessig selvtillitt eller tvangsmessig omsorg for andre (Hart og Schwartz 2009: 94-95).

Smith (2009) forklarer at barnets tilknytning lett blir overført til neste generasjon, fordi barnets indre arbeidsmodeller i følge Bowlby blir opprettholdt gjennom kommunikasjonsmønstre. Det vil si at måten en kommuniserer på er preget av egen tilknytning og denne overføres til egne barn (2009: 157).

Barn som blir klassifisert med utrygg tilknytning får gjerne en diagnose. De to mest vanlige diagnosene ved tilknytningsforstyrrelser beskrives nedenfor:

”Reaktiv tilknytningsforstyrrelse i barndommen”: Forstyrrelsen begynner inden de første 5 leveår og karakteriseres af vedvarende afgivelse i barnets tilknytnings- og kontaktmønstre. Tilstanden er forbundet med emotionelle forstyrrelser og er påvirkelig af miljøforandringer. (For eksempel ses frygtsomhet og øget vagtsomhet, dårlig social funksjon i relation til gjevnaldrende, aggressivitet rettet innad eller mot andre, tristhed og i nogle tilfælde somatisk vantrivsel og væksthæmning). Forstyrrelsen optræder sandsynligvis som direkte følge af svær omsorgssivkt, vanrøgt, eller mishandling fra forældrenes side (WHO ICD-10: 183).

”Uselektiv, uhæmmet tilknytnings- eller kontaktform”: Afvikende social funktionsmønstre som oppstår inden de første 5 leveår, og som er tilbøjelig til at persistere uanset miljøændringer. Viser seg ved diffus uselektiv kontaktform, oppmerksomhetssøgende adfærd, ukritisk venskapelighed, unuanceret

forhold til jævnaldrende, samt evt. også emotionelle og adferdsmessige forstyrrelser (WHO ICD-10: 183).

5.2.6. Tilknytning og hjerneforskning

Den senere tiden er tilknytning blitt knyttet opp mot nyere hjerneforskning. Forskning på hjernen har funnet at barnets tidlige tilknytning er av stor betydning for hjernens fysiske utvikling. Killèn (2007) skriver at den nye forskningen gir oss bedre muligheter til å forstå hvordan barn utvikler seg i samspill med omgivelsene de oppholder seg i (2007: 51).

Smith og Ulvund (2006) forteller at barnets hjerne er relativt umoden ved fødselen, fordi den ikke må bli for stor for å slippe gjennom fødselsåpningen. Hjernen utvikles derfor mye etter selve fødselen. Viktige endringer i hjernen skjer altså i en periode der barnets erfaring og læring er av stor betydning (2006: 44).

Bruce Perry forteller at omsorgsgiverens kjærlige omsorg med kosing, holding og smil omformes i spedbarnets sensoriske system til mønstre i den neurologiske aktiviteten, som har betydning for utviklingen av hjernen hos barnet. Videre sier Perry at systemet i hjernen som regulerer glede, ligger tett ved det systemet som regulerer følelsesmessige forhold (<http://teacher.scholastic.com/professional/bruceperry/attachment.htm> Dr. Bruce Perry 9.6.2010). Dette kan tolkes som at barn med trygg tilknytning og gode relasjoner lettere vil kunne føle glede.

Hart (2009) forklarer at fordi nervesystemet er plastisk, er det mulig å endre de indre arbeidsmodellene gjennom samhandling med nye betydningsfulle andre. Men det blir vanskeligere å endre de indre arbeidsmodellene hvis de har vært veldig uhensiktsmessige og vedvart over lang tid (Hart 2009: 194).

Huges (2009) nevner viktigheten av den nye hjerneforskningen. Den viser oss at den tidlige tilknytningen er svært viktig for en grunnleggende og optimal utvikling av hjernen. Tilknytningstrygghet er derfor avgjørende for flere sider ved barnets utvikling (2009: 14).

Taylor (2010) forteller at når sikkerheten er truet dannes forstyrrede emosjoner. Disse minnende lagres i det limbiske systemet i midt-hjernen. Her er flere hjerne-deler som blant annet fremkaller minnet, regulerer følelsene våre og som forteller oss hva vi skal gjøre i faresituasjoner. De lagrede minnene kan senere reaktiveres i andre situasjoner (2010: 20).

Faglitteraturen forteller hvor viktig den tidlige tilknytningen er for både hjernens fysiske utvikling og barnets psykiske utvikling. De nevnte forfatterne legger vekt på ulike aspekter ved utviklingen, men alle er enige om at de første årene i barnets liv er svært viktig for barnets utvikling. Hjerneforskning er relativt nylig knyttet opp mot tilknytningsteorien, dette vil utdypes noe i Kap: 5.3. "Andre sentrale forskere og teorier innenfor utviklingspsykologien".

5.2.7. Kritikk av tilknytningsteorien

Smith (2009) forklarer at Bowlbys tilknytningsteori møtte sterk kritikk i begynnelsen fordi han brøt med psykoanalysen og sosial læringsteori som tidligere var dominerende teorier innenfor

utviklingspsykologien (2009: 139-140). Etter hvert ble teorien likeveilt allment akseptert. Tilknytningsteorien er i dag en anerkjent utviklingspsykologi som forklarer hvordan menneskets sosiale og emosjonelle utvikling foregår. Teorien har likeveilt møtt noe kritikk også i ettertid.

I følge Smith og Ulvund (2006) hevder kritikerne at barnet fra fødselen er i stand til å danne tilknytning til flere personer, og ikke bare en primær tilknytningsperson. I studier av blant annet Tizard og Tizard (1971), Tizard og Hodges (1978) og Tizard og Rees (1975) har barna hatt gjennomtrekk av tilknytningspersoner det første leveåret, men det har ikke hatt noen avgjørende konsekvenser for barnas senere tilknytning (Smith og Ulvund 2006: 267).

Evenshaug og Hallen (2001) beskriver hvordan Trevarthen (1979 og 1989) kritiserer Bowlbys tilknytningsteori. I følge Trevarthens har Bowlby og Ainsworth siktet for lavt. Han mener spedbarnet er mer kompetente, målrettede og danner tilknytningsforhold tidligere enn antatt. Trevarthens hevder at tilknytningen mellom barn og omsorgsgiver ikke bare fungerer som en overlevelsesfunksjon, men som en mekanisme for overføring av kultur (Evenshaug og Hallen 2001: 175).

Killèn (2007) nevner også at tilknytningsteorien har sine begrensninger. Den legger liten vekt på individuelle forskjeller, og den fokuserer ikke mye på foreldrenes evne til forandringer (2007: 67).

Det er imidlertid ingen teorier som hittil har klart å utkonkurrere tilknytningsteorien, men det finnes i dag flere andre teorier som ligger tett opptil tilknytningsteorien. Nedenfor beskrives noen av disse teoriene.

5.3. Andre sentrale forskere og teorier innenfor utviklingspsykologien

I dette kapitlet omtales andre sentrale forskere og teorier innenfor utviklingspsykologien som ligger ganske tett opptil Bowlbys tilknytningsteori. Dette for å skape en bredere forståelse for hvordan barns psykiske utvikling kan forstås. Et fellestrekk for de forskerne og teoriene som nevnes er den betydning omverdenen har for barnets utvikling. Omsorgspersonen er spesielt sentral, og omsorgspersonens adferd kan være med å hemme eller fremme barnet psykiske utvikling.

Hart og Schwartz (2009) skriver om Donald Woods Winnicott (f.1896-d.1971) som var barnelege og psykoanalytiker. Han hadde som Bowlby sin utdannelse fra den psykoanalytiske skolen i London. I likhet med Bowlby var han opptatt av barnets utvikling de første leveår og omverdenen og relasjonenes (da spesielt mor-barn relasjonen) betydning for utviklingen hos barnet. Winnicott mente at barnet har et grunnleggende menneskelig behov for å være knyttet til andre mennesker. Fra fødselen av er barnet absolutt avhengig av moren og de er knyttet sammen i en enhet. Moren lever seg inn i barnets verden, skjermes det for inntrykk det er for lite til å motta og prøver å legge til rette for at barnet skal være trygt. På denne måten blir omgivelsene et godt utgangspunkt for utvikling for barnet. I 6 måneders alderen oppdager barnet sin egen avhengighet og begynner å utforske verden på en ny måte. I 3-5 års alderen blir barnet mer uavhengig av mor og går inn i en fase som kalles *relativ uavhengighet*. Denne fasen varer livet ut. Interaksjon mellom barnet og omgivelsene fører til at barnet danner indre objekter og disse erfaringene fører til dannelsen av personligheten. Barnet utvikler etter hvert en opplevelse av at det finnes en indre sammenheng, en

sammenheng mellom kropp og sjel, og en relativt stabil omverden det kan utfolde seg i. En "god nok mor" og en "god nok omverden" de første leveårene er en forutsetning hvis barnet skal utvikle en realitetssans, kunne kommunisere sine affekter, oppdage den virkelige verden og andre menneskers sinn. Hvis omgivelsene ikke blir tilpasset til hva det lille barnet kan delta i og bearbeide, vil barnet utvikle personlighetens "skall" fremfor personligheten selv. Dette skallet kaller Winnicott et "falskt selv" og er en maske eller rolle, som spilles for å beskytte seg selv fra omverdenen. Personer som utvikler et slikt beskyttende skall mister fornemmelsen av seg selv i omverdenen og sin spontanitet og skaperglede. De blir opptatt av å lese omgivelsenes signaler og orientere seg etter disse. I sitt arbeid med psykisk syke trekker Winnicott sammenhenger mellom personens symptomer og den individuelle emosjonelle utviklingen (Hart og Schwartz 2009: 19,22,25,27,28,38,52 og 56). Winnicotts tankegang er på mange måter svært lik Bowlbys tilknytningsteori. De er begge opptatt av spedbarnets første leveår, og at et tett forhold til moren og et trygt forhold til omgivelsene er av stor betydning for en normal utvikling. Selv om det ikke i denne litteraturen nevnes noe om hva Winnicott mener om adskillelse fra omsorgspersonen, mener jeg det er grunn til å anta at han er skeptisk til lang eller mye adskillelse fra moren i alle fall de første levemånedene, da han legger stor vekt på mor-barn relasjonen i sitt syn på barnets utvikling.

Daniel Stern f. 1934 er i følge Hart og Schwartz (2009) en amerikansk psykiater og psykoanalytiker som mener barnet har medfødt kapasitet til å inngå i sosiale samspill. Han har arbeidet mye med å forstå samspillet mellom mor og barn. Han har blant annet har filmet mor-barn-samspill, noe som har gjort det mulig å studere samspillet på en ny og mer nøyaktig måte. Hans arbeid har vært med å videreutviklet utviklingspsykologien, selvpsykologien og tilknytningsteorien. Hart og Schwartz forklarer at Sterns sentrale tanke er at spedbarnet danner indre representasjoner som er konstruert av de gjentatte samspillene det har med omsorgspersonen. Barnets samspill erfaringer danner altså deres opplevelse av seg selv og av verden. Hart og Schwartz forklarer at Stern har delt opp barnets utvikling i fire kategorier, som når de først har oppstått går parallelt med hverandre livet ut. Den første begynner ved fødselen, og kalles "fornemmelse av et gryende selv". Den andre begynner ved 2-3 måneders alderen og kalles "fornemmelsen av et kjerneselv". Den tredje begynner i 7-9 måneders alder og kalles "fornemmelse av et intersubjektivt selv". Den siste er "fornemmelsen av et verbalt selv" og begynner ved 15 måneders alderen. Stern mener det ikke er spesielt sensitive perioder tidlig i livet, men at utviklingen foregår hele tiden. Han sier at barnet gjerne viser tilknytningsadferd ved 8-12 måneders alder. Psykopati utvikles i følge Stern før den siste kategorien; "fornemmelsen av et verbalt selv" i 15 måneders alderen. Barnets følelsesmessige tilknytning til omsorgspersonen gjør utviklingen av den intersubjektive relasjonen mellom dem mulig. Intersubjektivitet utvikler psykiske tilstander som igjen danner tilknytningsmønstre. Det Bowlby kaller adferdssystem, kaller Stern for utvikling av det indre universet. Barnets psykiske utvikling veksler mellom nærhet og trygghet og på motsatt side avstand, nysgjerrighet og utforsking. For at utviklingen skal være sunn og normal må omsorgspersonen tilpasse samspillet etter barnets behov og dets utviklingsmessige nivå. For Stern handler tilknytningssystemet om et adferdssystem som gjør det mulig å være sterkt knyttet til hverandre. Psykopati kan i følge Stern utvikles ved at barnet utsettes for overstimulering, understimulering eller at omsorgspersonene inntoner seg feil eller overdrevent selektivt på barnets adferd. Dette former barnets opplevelse av seg selv og verden, og "feil" forståelse av seg selv og verden, kan føre til at personen får psykiske problemer i voksen alder (Hart og Schwartz 2009: 101, 102, 107, 111, 115, 116, 126, 142, 145,146 og 151). Sterns tankegang er på mange måter lik Bowlbys teori om tilknytning, men Stern går dypere i forståelsen av samspill. Han

benytter andre begrep enn Bowlby for å forklare hvordan samspillet fungerer. Jeg har ikke funnet at Stern skriver noe om adskillelse og konsekvenser av dette. Hva han mener om barnets psykiske utvikling ved tidlig dagomsorg er derfor vanskelig å si noe om. Bowlbys teori er mer egnet til å ta opp spørsmålet om konsekvenser ved tidlig dagomsorg, siden han skriver mer om konsekvenser ved adskillelse fra omsorgspersonen.

Hart og Schwartz (2009) forteller videre om Allan N. Schore f. 1943. Han ligger også nært opp til Bowlbys teoretiske posisjon. Schore har integrert nyere hjerneforskning med utviklings- og tilknytningsteori. Han antar at de tidlige relasjonene i spedbarnsalderen og inntoningsprosessene som skjer her, er av stor betydning for utviklingen av nervesystemet. Den daglige interaksjonen mellom barnet og omsorgsgiveren setter preg på barnets uferdige nervesystem. Barnets nervesystem skal etter hvert være med å organisere psykiske strukturer og regulere barnets affekter. Nervesystemet er blant annet med på selvregulering, stressregulering, evnen til å forstå andres følelser, knytte sosiale bånd med andre mennesker, sjeldne mellom fantasi og virkelighet og kunne beskrive og forstå egne følelser. For Schore handler tilknytning om nevrologisk utvikling, som igjen fører til utvikling av sosial kompetanse. Ca 70 % av menneskets hjernebark utvikles etter fødselen. Spedbarnets nervesystem utvikles altså gjennom den følelsesmessige stimulien mellom barn og omsorgsperson. Den tidlige relasjonen er i følge Schore av stor betydning. Schore ser for seg at lagring av interaksjoner skjer gjennom ulike kritiske og sensitive perioder. De første to leveårene er av stor betydning, store nevrone endringer finner sted i denne perioden. Hvis hjernen i spedbarnsalderen har vært kronisk stresspåvirket, vil det være lite energi til videreutvikling og spesialisering av forbindelsene som er etablert i hjernen. Dette gjør igjen personen sårbar for den kraftige reorganiseringen som skjer i puberteten. Schore forklarer at traumer i det andre leveåret kan skade den nevrologiske utviklingen og dette øker sannsynligheten for utviklingen av psykiske problemer (Hart og Schwartz 2009: 155, 156, 164, 171, 182, 196 og 197). Schore selv nevner ikke noe konkret om konsekvenser for nervesystemets utvikling ved adskillelse fra omsorgspersonen i den litteraturen jeg har lest. Siden vi vet at han står nære Bowlbys teoretiske ståsted, er det tenkelig at han kan være skeptisk til at barnet blir mye adskilt fra omsorgspersonen de første leveårene, siden han regner denne perioden for svært viktig for utviklingen.

Peter Fonagy f. 1952, er i følge Hart og Schwartz (2009) opprinnelig fra Budapest og flyttet senere til London der han tok sin psykologutdannelse. Fonagy er som Schore en av de første psykoanalytikerne som integrerte hjerneforskning med tilknytningsteorien. Fonagy ligger også tett opptil Bowlbys forståelse av tilknytningsteorien, men han er mest opptatt av at psykologiske prinsipper er bundet sammen med nevrofysiologiske begrensninger. Han er spesielt opptatt av forholdet mellom barnets miljø og dets medfødte gener. Barnets tidlige opplevelser påvirker hvordan arveanlegget kommer til uttrykk. De tidlige erfaringene påvirker altså nevrofysiologien, som er med å bestemme hvordan bearbeidningen av informasjon fra det sosiale miljøet foregår. Barnets tilknytning til omsorgspersonen kan ses som en biologisk konstruksjon, som forteller barnet hvordan det skal opptre i samspillet med andre mennesker og hvordan det skal regulere sine affekter. Personlighetsutviklingen er med andre ord en kombinasjon av gener og barnets tilknytning, på samme måte er utviklingsforstyrrelser også en kombinasjon av arveanlegg og miljøpåvirkninger. Tilknytningen gjør det mulig å utvikle et komplekst mentalt liv. Fonagy mener at utvikling av tilknytning til omsorgspersonen er en forutsetning for utviklingen av mentalisering. Med mentalisering mener han menneskets evne til å forstå sammenhengen mellom adferd og mentale tilstander hos seg selv og hos andre mennesker. Et trygt tilknyttet barn kan utvikle kognitiv kompetanse, undersøkende ferdigheter, følelsesmessig

regulering og symbolsk forståelse. Mentalisering kan i følge Fonagy bare utvikle seg når barnet har hatt minst en vedvarende tilknytningsrelasjon (Hart og Schwartz 2009: 205-208 og 234).

Det er ut fra den kunnskap jeg har om disse teoretikerne umulig å si hvordan de stiller seg til bruk av dagomsorg i tidlig spedbarnsalder. Det er Bowlby som er klarest på dette området. Men det er grunn til å tro at flere av teoretikerne støtter hans mening på dette området, da teoriene deres ligger tett opptil Bowlbys. Felles for de nevnte utviklingsteoriene er at de opplevelsene og samspillserfaringene barnet gjør de første leveårene, er med på å prege utviklingen av personligheten og utviklingen av den psykiske helsen hos barnet. Det kan derfor hevdes at den omsorg barnet mottar de første leveårene er av avgjørende betydning for barnets muligheter til utvikling.

5.4. Hvordan studere tilknytningsadferd?

I dette kapitlet beskrives *fremmedsituasjonen*, en metode som kan benyttes for å studere og klassifisere barnets tilknytning til omsorgsgiveren. Mot slutten av kapitlet beskrives kritikk *fremmedsituasjonen* har møtt, samt andre måter å studere barnets tilknytningsadferd på.

Smith og Bjerke (1974) forteller at Bowlby på 1950 tallet ble kjent med Ainsworth som også arbeidet med tilknytning. I motsetning til Bowlbys fokus som var tilknytningsfunksjonens generelle beskyttelsesfaktorer, la Ainsworth mest vekt på individuelle forskjeller i tilknytningsadferden (1974: 141). Hun utviklet *fremmedsituasjonen*, som er en metode som kan brukes for å studere og klassifisere barnets tilknytning til omsorgsgiveren.

5.4.1. Fremmedsituasjonen

Fremmedsituasjonen er i følge Killèn (2004) en metode å studere barnets tilknytning til foreldrene på i praksis. Denne metoden ble utviklet av Ainsworth og medarbeidere (1978) som videreutviklet Bowlbys tilknytningsteori og så mer på kvaliteten i relasjonene mellom mor og barn (Killèn 2004: 118).

Tetzchner (2001) beskriver *fremmedsituasjonen* grundig. Det er til sammen syv episoder som hver varer i tre minutter. Til sammen tar det 21 minutter å gjennomføre situasjonen. Det er imidlertid bare i episode 4 og 7 barnets adferd blir registrert. I episode 1 er mor og barn i et fremmed rom. Mor plasserer barnet med noen leker og går og setter seg en annen plass i rommet. I episode 2 kommer en fremmed person inn. Den fremmede personen er først stille ett minutt, deretter snakker den med mor ett minutt og det siste minuttet prøver den å leke med barnet. I episode 3 forlater mor rommet. Hvis barnet er rolig setter den fremmede seg sammen med barnet. Hvis barnet gråter prøver den fremmede å trøste barnet. I episode 4 kommer mor tilbake og den fremmede går ut. Mor hilser på barnet, eventuelt trøster det og prøver å få det til å leke igjen. Her registreres barnets adferd. I episode 5 går mor på nytt ut og lar barnet være alene. I episode 6 kommer den fremmede inn og forholder seg til barnet som i episode 3. I episode 7 kommer mor inn igjen og den fremmede går ut. Her registreres barnets reaksjoner over gjenforening med mor (Tetzchner 2001: 448).

Smith og Ulvund (2006) forteller at *fremmedsituasjonen* er en situasjon som er konstruert for å frembringe reaksjoner hos barnet. Mor og barn (i ett års alder) oppholder seg i et fremmed rom og at barnets adferd observeres. Denne situasjonen oppleves som regel stressende og utrygg for barnet, og barnets reaksjoner skal fortelle oss hva slags tilknytning barnet har til mor (Smith og Ulvund 2006: 266-267).

Tilknytningsadferd kan best observeres når barnet er utsatt for stress, er trett, har vondt, føler seg truet eller er sykt og har spesielle behov for å bli trøstet og tatt vare på (Killèn 2004: 118).

Fremmedsituasjonen kan i utgangspunktet bare utføres på barn mellom ett og to års alder, da det er i denne alderen tilknytningsadferden kommer best frem.

5.4.2. Klassifisering av barnets tilknytningsadferd

Ainsworth har delt inn barnets reaksjoner på *fremmedsituasjonen* inn i tre kategorier. Senere har andre forskere lagt til flere kategorier. To andre kategorier vil utdypes her sammen med Ainsworths kategorier.

Ainsworth klassifiserte i følge Killèn (2004) barnets tilknytningsadferd i tre kategorier. *Det trygge barnet* (B), *barn med utrygg/unnvikende tilknytning* (A) og *barn med utrygg/ambivalent tilknytning* (C). *Det trygge barnet* (B), bruker mor som en trygg base det kan utforske verden fra. De utforsker omgivelsene og leker gledesfylt. Barnet blir lei seg når mor går og glad når hun kommer igjen. Noen trenger litt trøst før de fortsetter med lek og utforsking. Den trygge tilknytningen har sammenheng med responderende omsorg i hjemmet i det første året (2004: 119).

Killèn (2004) forteller videre at barn som har *utrygg/unnvikende tilknytning* (A) ikke bruker mor som base på den samme måten. Barnets lek er også lite gledesfylt. Likevel er disse barna som oftest kompetente. Tilknytningsadferd er nesten fraværende hos barnet, det er lite reaksjon å spore både når mor går og når mor kommer tilbake. Samtidig observerer de henne på en noe tildekket måte. Mors tidligere adferd hjemme har vært preget av tilbaketrekning, følelsesmessig utilgjengelighet, invadering eller avvisning. Mors utilgjengelighet har vært stabil og barnet har lært seg å ikke forvente så mye av mor (Killèn 2004: 119-120). I følge Smith (2009) kan barnet i noen tilfeller bruke mor som trygg base å utforske fra, men vise lite følelser ved adskillelse og gjenforening (Smith 2009: 150).

Det tredje mønsteret kalles *utrygg/ambivalent tilknytning* (C). Her holder barnet seg i følge Killèn (2004) hele tiden tett ved mor og prøver å holde på hennes oppmerksomhet. Barnet blir ekstremt fortvilt når mor forlater det og er også vanskelig å roe ned ved gjenforening. Noen resignerer og blir ekstremt passive, andre uttrykker adskillig aggresjon. Dette mønsteret speiler en historie med uforutsigbar respondering og tilbaketrekning fra mors side. Barnet er usikker på mors tilgjengelighet, fordi den hele tiden veksler mellom tilgjengelig og ikke tilgjengelig (2004: 120).

Det fjerde mønsteret, *desorganisert tilknytning* (D) ble i følge Killèn (2004) utviklet av Main og Solomon (1990). Barnet mangler en fast strategi for å få dekket sitt behov for trygghet. Barnet er usikker på tilknytningspersonen og oppfører seg derfor på selvmotsigende måter. De kombinerer gjerne en sterk nærhetssøking med sterk unnvikelse. Intens fortvilelse kan etterfølges av ubevegelig stirring og urørlighet. Nærhet til omsorgspersonen utløser frykt i stedet for trygghet. Det kan være grunn til å tro at omsorgsgiveren har hatt en sterk depresjon eller lignende og ikke klart å ta seg

tilfredsstillende av barnet. Eller at barnet er blitt utsatt for psykiske, fysiske og/eller seksuelle overgrep (Killèn 2004: 121).

Til slutt nevner Killèn (2004) et femte kombinasjonsmønster (A/C), som ble identifisert av Radke-Yarrow og hennes kolleger (1985). Også Crittenden (1992) har observert dette mønsteret hos barn i småbarns- og førskolealder. Dette er et kombinasjonsmønster mellom (A) *utrygt/unnvikende mønster* og (C) *utrygg/ambivalent mønster*. Barnet benytter her både hemmede og manøvrerende strategier for å få dekket sitt tilknytningsbehov (Killèn 2004: 122).

Tetzchner (2001) nevner hvordan noen barn som har vokst opp på dårlige barnehjem uten tilgang på tilknytningspersoner kan vise en *ikke-selektiv tilknytningsadferd*. Det vil si at de henvender seg helt ukritisk til den personen som er tilgjengelig, uavhengig av hvem det er (2001: 449).

De fleste av de overnevnte kategoriene har igjen underkategorier som plasserer barnet mer presist i forhold til hvordan tilknytning de har til foreldrene. Ulike bøker klassifiserer også kategoriene på litt ulike måter, men hovedtrekkene er de samme.

I følge Tetzchner (2001) er ikke hensikten med kategoriene å kategorisere egenskaper hos barnet, men å kategorisere kvaliteten på relasjonen til omsorgspersonen (2001: 449).

Ahnert (2003) forklarer at tilknytningsgruppene (A),(B) og (C) må ses på som likeverdige. Trygg tilknytning (B) er ikke mer riktig enn de andre tilknytningsformene. I andre miljø og samfunn vil kanskje tilknytningsadferden vi kjenner igjen i grupper (A) eller (C) være mer hensiktsmessig for tilpassning og overlevelse (Ahnert 2003: 234).

Hart og Schwartz (2009) nevner at barn i kategorien (A) utrygg-unnvikende tilknytning, i følge Bowlby kan utvikle det "det falske selvet" som Winnicott snakker om i sine arbeider (2009: 80). Disse menneskene klarer seg ofte godt, men kan utvikle depresjon eller psykosomatiske symptomer som er uforståelige for dem selv (Hart og Schwartz 2009: 96).

Tetzchner (2001) forteller at Ainsworth (1967) konkluderer med at fremmedsituasjonen fremkaller den samme adferden i alle kulturer og at den derfor kan regnes som en universell metode for å studere tilknytningsrelasjoner (Tetzchner 2001: 452).

5.4.3. Kritikk av fremmedsituasjonen

I følge Smith og Ulvund (2006) har metoden til Ainsworth møtt mye kritikk. Det reises spørsmål om den fanger opp det en ønsker å finne svar på. Det er ikke sikkert at adferden som kommer til syne i en konstruert *fremmedsituasjon* gir gode holdepunkter for tilknytningsadferden i naturlige omgivelser. Videre har metoden møtt kritikk fordi den ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til at egenskaper hos barnet påvirker spillet mellom foreldre og barn. Metoden har også møtt kritikk fordi forskjellene innad i de ulike kategoriene er større enn forskjellene mellom kategoriene. En annen negativ ting med Ainsworths metode er at den antageligvis passer best for barn i aldersgruppen tolv til atten måneder, og tidspunktet for når undersøkelsen kan bli gjennomført er derfor begrenset. I tillegg krever metoden en god del ressurser for å bli gjennomført på en tilfredsstillende måte (Smith og Ulvund 2006: 269 og 271-272).

Evenshaug og Hallen (2001) forteller at Ainsworth også har møtt kritikk fordi hun understrekte betydningen av omsorgspersonens sensitivitet i forbindelse med barnets utvikling av tilknytning. Dette har ført til at en lett bare ser foreldrenes handlinger. Hun har møtt kritikk på dette fordi tilknytningsprosessen er en samhandlingsprosess mellom omsorgsgiver og barn, og individuelle forskjeller blant barn kan ha betydning for tilknytningen (Evenshaug og Hallen 2001: 176).

Smith og Ulvund (2006) forteller at Kagan og hans medarbeidere i en undersøkelse i (1976) fant at barn fra forskjellige kulturer reagerer omtrent likt på adskillelse. Dette kan tyde på at barnets reaksjoner ved adskillelse ikke er så avhengig av deres tidligere erfaringer som antatt. Dette styrker antagelsen om at separasjonsreaksjoner er et for snevert mål til å undersøke effekten av dagomsorg (2006: 498).

I følge Tetzchner (2001) hevder Kagan (1982, 1998) videre at det er urimelig at tilknytningsforholdet mellom barn og omsorgsgiver kan måles i løpet av noen minutter under en konstruert *fremmedsituasjon*. Kagan mener at årsaken til barns reaksjoner ved adskillelse ligger i deres temperament og ikke deres relasjon til omsorgspersonen. Et argument mot Kagans teori er at barnet kan vise ulike reaksjoner ovenfor forskjellige omsorgspersoner. Waters og Deane (1982) var også opptatt av temperament, og hevder at det er vanskeligere for omsorgspersoner å reagere sensitivt på barn med et vanskelig temperament og at barnets temperament derfor får konsekvenser for relasjonen. Ainsworth argumenterer mot dette, og sier at sensitive foreldre vil tilpasse seg nettopp sitt barn, slik at det likevel utvikles en trygg tilknytning (Tetzchner 2001: 449 og 458). Barnets temperament kan trolig ha en betydning, da barnet selv er med å skape relasjonen gjennom sin deltagelse. En må imidlertid se på relasjonen som helhet, både barnets temperament, omsorgspersonens sensitivitet og det samspillet de to personene klarer å etablere seg i mellom.

Tetzchner (2001) forteller at barnets reaksjon på gjenforening med omsorgspersonen er avhengig av barnets tilstand. For at tilknytningsadferd skal kunne måles må barnet bli litt stresset, eller føle seg utrygt (Tetzchner 2001: 447). Kritikerne mener at barn som er vant med adskillelse i forbindelse med dagomsorg, ikke vil bli like stresset av *fremmedsituasjonen* som et barn som ikke er vant med adskillelse. En konsekvens av dette er at barn som er vant med adskillelse lettere blir plassert i feil kategori, kategori (A) *utrygt/unnvikende adferd*. Dette fordi barna er passive i adskillelssituasjonen og ikke søker foreldrene for trøst i gjenforeningssituasjonen. Det er en mulighet for at kritikerne har rett og at barn som er vant med adskillelse lett blir plassert i feil kategori som følge av liten respons ved adskillelse og gjenforening. På den andre siden vil kanskje en god observatør kunne se forskjell på et barn som ikke blir stresset av adskillelsen, og et barn som forsøker å skjule sin redsel over at omsorgspersonen forsvinner. Det er også en tenkelig mulighet at barn som benytter dagomsorg havner i kategori (A) *utrygt/unnvikende adferd*, nettopp som følge av at tilknytningen er blitt dårligere av mye adskillelse fra foreldrene.

Smith (2009) mener at *fremmedsituasjonen* er en valid metode i studiet av tilknytningsadferd fordi den klarer å måle det som er målet, nemlig hvilken tilknytning barnet har til sine foreldre. Dette kommer klart frem gjennom de stressfylte situasjonene barnet utsettes for. Flere metoder ville likevel vært positivt, da det kunne vist flere sider ved tilknytningen hos barn. Begrensningen ved metoden er at den opprinnelig ble lagd for barn mellom 12-20 måneder, noe som gir kort tid å studere barns tilknytning på. Videre nevner Smith at dagens omsorgssituasjon er en annen enn på 1950 tallet, når metoden ble tatt i bruk. I dagens samfunn er de fleste barn i dagomsorg og derfor

mer vant med adskillelse fra foreldrene (Smith 2009: 160). Likevel vil man i dagomsorg leveres på fast sted, til fast tid, hos relativt faste personer. I *fremmedsituasjonen* er både sted og personer ukjent og vil derfor trolig frembringe noe stress hos alle barn, uavhengig av om de er vant med adskillelse eller ikke.

5.4.4. Andre metoder for å studere tilknytning

Det finnes en annen metode som også kan benyttes for å studere barnets tilknytning til omsorgspersonen. Smith og Ulvund (2006) beskriver denne metoden som er kalt: *Q-sort-metoden*. Den bygger på observasjoner av barn og foreldre i samhandling i hjemmet. Observatøren skal etter observasjonen sortere nitti kort i en av ni kategorier. Kortene inneholder tilknytningsrelevante utsagn om barnets adferd. Metoden fanger opp mange av de samme tingene som fremmedsituasjonen. Men det er fortsatt en del huller i forskningen på dette området (Smith og Ulvund 2006: 273). Metoden ser ikke ut til å være mye brukt i forskning.

I tillegg til de vitenskapelige metodene kan man også observere tilknytningsadferd i hverdagen. Smith og Ulvund (2006) forklarer at en kan se på hvordan barnet benytter foreldrene som en trygg base de kan utforske verden fra (2006: 259). Spesielt i situasjoner som er nye, eller i situasjoner der barnet føler seg litt usikker kommer tilknytningsadferden tydelig frem. For eksempel vil gjerne første gang i et badeland være en ny og litt skummel situasjon for et barn. Det trygge barnet vil i begynnelsen holde seg tett ved foreldrene, for deretter å utforske omgivelsene med foreldrene som base. Skulle foreldrene et øyeblikk bli borte, vil barnet gråte og lete fortvilt etter foreldrene. Ved en gjenforening vil barnet la seg roe ned relativt raskt gjennom trøst, og etter hvert fortsette leken og utforskningen med foreldrene som base. Barn med utrygg tilknytning vil ikke benytte foreldrene som base på samme måte, men gradvis utforske alene, eller bare holde seg tett ved foreldrene. Hvis foreldrene et øyeblikk blir borte vil barnet enten reagere svært lite på hendelsen, eller bli ekstremt fortvilt og vanskelig la seg trøste når foreldrene kommer tilbake.

Selv om det finnes flere måter å studere tilknytningsadferd på, er *fremmedsituasjonen* den metoden som blir mest brukt i forskning i dag. Selv om metoden har møtt mye kritikk er den likevel ikke satt til side. Det gjør at vi må regne den som pålitelig, men vil kan likevel være litt kritiske til de funn som gjøres med metoden. Det ville helt klart vært en fordel med flere metoder for å studere barnets tilknytningsadferd på, da det kunne fått frem ulike sider av en sak, eller vært med å styrke eller svekke funn som gjøres med *fremmedsituasjonen*.

6. Tidlig dagomsorg

Etter min mening er tilknytningsteorien den mest sentrale og dokumenterte teorien når det gjelder barns utviklingsmessige behov for tett og kontinuerlig emosjonell kontakt med sentrale omsorgspersoner. Den videre problematikken oppgaven behandler er i hvilken grad det med utgangspunkt i tilknytningsteorien er mulig å kaste lys over problematikken om hvor vidt tidlig dagomsorg er positiv eller belastende for barn. Samt hvilke faktorer som er av betydning for barns utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg.

Kapittelet inneholder en gjennomgang av ulike studier som viser hvordan barn reagerer på adskillelse fra foreldrene, da spesielt adskillelse på grunn av opphold i dagomsorg. Undersøkelsenes gyldighet og pålitelighet drøftes i et eget under kapittel. Videre vil det trekkes frem hva sentrale forskere i dag sier om tidlig adskillelse på grunn av dagomsorg, mulig konsekvenser av dette og faktorer som kan synes å være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning.

John Bowlby, grunnleggeren av tilknytningsteorien stilte seg skeptisk til at barn skulle oppholde seg i dagomsorg:

Bowlby (1951), however, was convinced that group care arrangements supervised by professional care providers cannot provide satisfactory environments for infants and young children. Most of his concerns focused on the question of how care providers manage to form and maintain attachment relationships, and how children develop and maintain attachment relationships under care practices that are consistently changing (Ahnert 2003: 236).

Smith og Ulvund (2006) skriver følgende om Bowlbys teori:

Det vil være rimelig å forvente at Bowlbys teori har implikasjoner for plassering av barn i barnehage. Bowlby (1969, 1973) har ikke gitt noen omfattende analyse av dette problemet, men han stiller spørsmålet om slike former for adskillelse kan føre til et utrygt forhold til omsorgspersonene. I denne sammenheng refererer han til en oppfølgingsundersøkelse av Moore (1969). Denne studien konkluderte med at barn som før treårsalderen ofte har opplevd skifte av omsorgspersoner, med stor sannsynlighet vil utvikle en utrygg tilknytning til omsorgspersonene. Med henvisning til Moores undersøkelse antar Bowlby at jo mer stabil dagomsorgen er, jo tryggere blir barns tilknytning (Smith og Ulvund 2006: 267).

Innenfor den psykoanalytiske teorien, som ligger nære Bowlbys teori har det i følge Smith og Ulvund (2006) også lenge vært antatt at spedbarn tar skade av å bli adskilt fra sine mødre, uavhengig av hva slags form for adskillelse det dreier seg om (2006: 494).

Killèn (2007) refererer til en metaanalyse over hvilken tilknytning barn har, både på verdensbasis og i Norge:

En metaanalyse av et ikke-klinisk utvalg viste følgende fordeling mellom de ulike kategoriene: utrygg-unnvikende (A) 23 %, trygt tilknyttede (B) 55 %, utrygg-ambivalent (C) 8 %, og desorganisert (D) 15 % (van IJzendoorn mfl. 1992). Vårt norske materiale viser en noe annen fordeling enn denne: utrygg-unnvikende (A) 25 %, trygt tilknyttede (B) 50 %, utrygg-ambivalent (C) 17 %, og desorganisert (D) 6-8 % (Killèn, Arnevik og Klette 2007). Den lave prosentdelen på trygg tilknytning er noe overraskende når vi ser den i relasjon til ovenstående metaanalyse. Det kan ha sammenheng med at undersøkelsen ble gjennomført på et tidspunkt da de fleste mødre var på vei tilbake til arbeidslivet og barnet ennå ikke følte seg trygg i barnehage eller hos dagmamma. Dette understreker sannsynligvis behovet for å investere mer i å bygge bro mellom hjemmet og barnehagen (Killèn 2007: 57).

Undersøkelsen ovenfor viser altså at prosentandelen trygt tilknyttede barn i Norge i 2007 ligger under gjennomsnittet for de landene som var med i metaanalysen i 1992. Kun halvparten av alle barn i Norge er i følge denne undersøkelsen trygt tilknyttet til sine foreldre. Det er et overraskende lavt antall med tanke på de fordelene Norge har som følge av å være et rikt og opplyst land. Killèn nevner muligheten for at økt barnehagebruk kan være en av årsakene til den lave andelen trygt tilknyttede barn. Det kunne vært interessant å sammenligne tall som viser andel trygt tilknyttede barn, med andelen barn i barnehage over noen tiår. Dessverre har jeg ikke funnet mer tallmateriale over hvor mange barn i Norge som er trygt tilknyttet.

6.1. Undersøkelser som er utført om tidlig dagomsorg

Det er etter at Bowlby lanserte sin tilknytningsteori utført en rekke undersøkelser rundt barns opphold i dagomsorg kontra hjemmeomsorg. I dette kapittelet er det en gjennomgang av sentrale undersøkelser som sier noe om barnets tilknytningsforhold til omsorgsgiverne og barnets tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere ved tidlig dagomsorg. Videre er det undersøkelser som trekker frem barnets sosiale utvikling og barnets kognitive utvikling ved tidlig dagomsorg. Mot slutten av kapittelet kommer noen undersøkelser rundt forholdene i Norge.

6.1.1. Barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne

Bowlby (1969) forteller at den første observasjonen av barns reaksjoner på adskillelse fra mor ble utført av D. Burlingham og A. Freud (1942,1944). Under andre verdenskrig observerte de barn som ble skilt fra foreldrene sine for å vokse opp under tryggere omgivelser. De kom frem til at barna som hadde bodd sammen sine foreldre i utrygge krigsområder likevel hadde mindre følelsesmessige skader enn de barna som var blitt skilt fra foreldrene sine under krigen. Den neste observasjonen som er utført om barnets reaksjoner på adskillelse fra foreldrene var av Spitz og Wolf (1946). De utførte en undersøkelse på alenemødre som var nødt til å forlate barna sine når de var mellom 6-8 måneder. Mødrene og barna bodde sammen på en institusjon og mødrene måtte etter hvert ut i arbeid. Mens mødrene var borte ble barna tatt hånd om av andre mødre på institusjonen. Adskillelsen kunne vare i perioder på opp mot tre måneder. Barnas reaksjoner på adskillelsen ble observert. Funnene i observasjonene var ganske like, barna reagerte på faste måter ved adskillelse fra foreldrene. Etter disse pionerstudiene har det vært foretatt en rekke observasjoner av adskillelser og gjenforeninger mellom barn og foreldre. Studiene er forskjellige med tanke på barnas alder, lengde på fraværet og hvor adskillelsen fant sted. Til tross for store forskjeller i utgangspunktet viser det seg at funnene i observasjonene er svært like; barn som blir skilt fra foreldrene sine når de har passert seks måneder, reagerer på adskillelsen på relativt faste måter (Bowlby 1969: 24-26). Barnets reaksjoner på adskillelse er de nevnte kategoriene til Bowlby; protest på adskillelsen, midlertidig frakoling og permanent frakobling.

Smith og Ulvund (2006) viser til flere undersøkelser der spørsmålet har vært om bruk av dagomsorg kan ha betydning for barns tilknytning til sine mødre. I de fleste studiene er Ainsworths metode *fremmedsituasjonen* benyttet for å få svar på hvilken type tilknytning barnet har til foreldrene. Blehar (1974) undersøkte tilknytningen hos 30-40 måneder gamle barn som hadde vært i barnehage i minst

fem måneder. Hun fant at barnehagebarna hadde klart dårligere tilknytning enn barna som var hjemme med mor. Studien til Blehar har imidlertid møtt sterk kritikk, da forskningsassistentene som observerte barna under undersøkelsen kjente til hvilken gruppe de tilhørte. Det kan være at deres forventning til barnehagebarnas adferd preger undersøkelsen. En lignende studie ble gjennomført av Moskowitz og medarbeidere (1977). Her kjente ikke observatørene til barnas gruppetilhørighet, og Moskowitz fant ingen forskjeller i tilknytningen. Blanchard og Mains (1979) og Hårsman (1994) finner i sine undersøkelser at tegn på usikker tilknytning blir mindre jo lengre barnet blir i barnehage. Cochran (1977); Ricciuti (1974) finner i sine studier at barn i dagomsorg har bedre tilknytning enn hjemmebarn, men Doyle og Sommers (1977) kommer frem til at barna som er hjemme med mor har best tilknytning. Andre undersøkelser senere på 1970 tallet fant ingen forskjeller i tilknytningen (Smith og Ulvund 2006: 496-498).

Lindèn (1984) forteller om Bowlby (1969) og hans kibbutz-undersøkelse i Israel. Disse barna tilbrakte hele dagen i kibbutzer sammen med barnepassere, mens mor var på jobb. Likevel så det ut til at barna var mer knyttet til mor, som de traff i korte intense samspill, enn barnepasseren som de tilbrakte hele dagen sammen med. Dette tyder på at intensiteten i samspillet har betydning for utviklingen av tilknytning. Det at barnet opprettholder en så god tilknytning til mor til tross for ofte og lang adskillelse kan tyde på at Bowlby har rett når han hevder at barnet har en sterk tilknytning til kun én annen person og at alle andre tilknytninger er underordnet (Lindèn 1984: 78).

Vaughn, Gove og Egeland (1980) har utført en undersøkelse om barnets tilknytningsforhold til mor ved tidlig dagomsorg. Tilknytningsforholdet mellom 104 mødre og barn fra relativt fattige strøk ble undersøkt. Funnene viser at langt flere barn i dagomsorg enn hjemmebarn hadde utrygg tilknytning til mødre sine. Tendensen til utrygg tilknytning var sterkest hos barna som hadde begynt i dagomsorg før ett års alder. 80 % av barna i dagomsorg hadde imidlertid skiftet dagomsorg en eller flere ganger. Undersøkelsen viser også at de familier som ikke er så godt stilt økonomisk, har vanskeligere for å få en dagomsorg av god kvalitet til sine barn. De ender ofte opp med dagmamma og barnevakt-løsninger som ikke er like gode for barnet (Vaughn, Gove og Egeland 1980: 1203-1214). Denne undersøkelsen fremstår som litt vag når det gjelder den konkrete årsaken til utrygg tilknytning. Den utrygge tilknytningen kan komme av opphold i dagomsorg, men den kan også ha kommet som følge av å ha skiftet dagomsorg, eller å ha begynt veldig tidlig i dagomsorg.

Weinraub og Jaeger (1990) rapporterte i følge Smith og Ulvund (2006) om at hvis mødre gikk ut i arbeidslivet før barna var åtte måneder gamle, ble det med Ainsworths *Fremmedsituasjon* registrert betydelig høyere forekomst av utrygghet, enn hvis de begynte å arbeide når barna var mellom 8 og 16 måneder. En undersøkelse av Hausfather og medarbeidere (1977) viser derimot at barn som begynte i barnehage i tidlig spedbarnsalder bare hadde økt risiko for emosjonelle vansker dersom dagomsorgen var av dårlig kvalitet (f. eks lav forekomst av voksen-barn-kommunikasjon, dårlig utstyr m.m.). (Smith og Ulvund 2006: 501-502).

I følge Smith og Ulvund (2006) viser en undersøkelse (Smith 1975; Smørvik og Smith 1981), at selv kortvarig adskillelse på noen minutter i et fremmed rom, kan forstyrre tryggheten hos barn (Smith og Ulvund 2006:266).

Belsky (1988) har i følge Smith og Ulvund (2006) publisert en rapport basert på data fra fire forskjellige undersøkelser gjennomført i løpet av siste halvdel av 1980-tallet. Her er konklusjonen at

41 % av barna som hadde erfaring fra barnehage ble vurdert som utrygge, sammenlignet med 26 % av de som hadde vært hjemme med omsorgspersonen (Smith og Ulvund 2006: 500-501).

Schaffer (2000) viser til en undersøkelse av Belsky og Rovine (1988), denne viser at barn som begynte i barnehage før ett års alder, og som oppholdt seg i barnehagen mer enn 20 timer per uke ville danne en trygg tilknytning til moren. Dette ville igjen gi økt risiko for utvikling av sosiale adferdsavvik senere. Schaffer viser videre til en lignende undersøkelse utført av L.A. Roggman, J.H. Langlois, L. Hubbs-Tait og L.A. Rieser-Danner (1994). De undersøkte 105 middelklassebarn ved ett års alder, der 39 % var hjemme med mor, 24 % var i barnehage og resten i en annen form for barnepass. De benyttet seg av fremmedsituasjonen som undersøkelsesmetode av barnets forhold til moren. Funnene var ikke de samme som hos Belsky og Rovine (1988). Det ble ikke påvist noen sammenheng mellom omsorgstype og tilknytning til moren (Schaffer 2000: 158).

Den neste undersøkelsen Schaffer (2000) skriver om er utført av Egeland og Hiester (1995) og denne undersøkelsen handler om hvilken betydning trygg eller utrygg tilknytning til foreldrene har ved oppstart i barnehage. Barnas tilknytning ble undersøkt med fremmedsituasjonen ved ett års alder. I tillegg ble barna grundig observert for å kartlegge personligheten deres. 29 barn begynte i barnehage ved ett års alder, mens en kontrollgruppe på 40 barn var hjemme. Fra barna var 5 år til de var 11 år, fylte lærerne flere ganger ut sjekklister som gikk på barnas sosioemosjonelle tilpassning. Resultatene av undersøkelsen var at for barn som i utgangspunktet hadde en god tilknytning til mor, var tendensen av barnehage var negativt. Motsatt var det positiv effekt av barnehage for de barna som ikke hadde trygg tilknytning til foreldrene (Schaffer 2000: 159). Ramey, Dorval, Baker-Ward (1983) fant i sin undersøkelse, som ble beskrevet tidligere i oppgaven, at barnehage har positiv effekt både for intellektuell og sosial utvikling for barn fra vanskeligstilte familier. Undersøkelsen av Egeland og Hiester (1995) er utført over ett ti år senere, og konkluderer med omtrent det samme; at barn som i utgangspunktet er utrygge har godt av å gå i barnehage, spesielt i forhold til den sosiale og emosjonelle utviklingen. Også i følge Smith og Ulvund (2006) foreligger det i dag en omfattende dokumentasjon på at tidlig dagomsorg kan ha en gunstig effekt på den intellektuelle utviklingen hos barn som kommer fra risikofamilier, der hjemmemiljøet er preget av dårlig omsorg, og lite stimulering (Smith og Ulvund 2006: 504). Det ser derimot ut som barn med trygg tilknytning hjemme ikke har like godt av å benytte dagomsorg.

Schaffer (2000) nevner også en undersøkelse av Gottfreid, Gottfreid og Bathurst (1988). De utførte en lengdesnittundersøkelse for å belyse langtidseffekter av morsfravær. De fulgte 130 middelklassebarn fra de var 1-7 år gamle. Når barna var 5 år gamle kartla man kognitive evner, personlighet, sosiale kompetanse, adferdsmessig tilpassning og skoleprestasjoner. Foreldrenes boligforhold, holdninger og deres relasjon til barna ble også kartlagt. Undersøkelsen konkluderer med at det ikke er noen kognitive eller sosiale forskjeller på barn som er hjemme eller i barnehage. Det som viste seg å ha betydning var forholdene hjemme og sosioøkonomisk status (Schaffer 2000: 141-142).

Ahnert (2003) beskriver to undersøkelser som er utført i forhold til tilknytning og betydningen av foreldrenes sensitivitet. Isabella (1993 og 1998) finner i sine undersøkelser at sensitiviteten foreldrene viser de første månedene er av stor betydning for om barnet utvikler trygg tilknytning. De Wolff og van IJendoorn (1997) finner derimot i sine studier bare moderate sammenhenger mellom foreldrenes sensitivitet og barnets utvikling av trygg tilknytning. De stiller derfor spørsmål om

sensitiviteten har så stor betydning for utvikling av trygg tilknytning som antatt. Videre nevner Ahnert Siegels teori (1999) om at spedbarnet de første månedene har mest behov for sensitivitet i forhold til å henses med negative opplevelser og følelser, mens barnet etter de første månedene får mer behov for en omsorgsgiver som introduserer dem til en bredere og sosial verden på en god måte (Ahnert 2003: 233).

Adi-Japha og Klein (2009) har utført en undersøkelse der de ser på sammenheng mellom kvaliteten på omsorgen og oppdragelsen foreldrene gir, og barnets kognitive utvikling, hos barn som er i dagomsorg "lite", "medium" og "mye". Undersøkelsen er basert på data fra NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. Deltakerne var 1364 familier fra 10 ulike stater i USA. For å kartlegge forholdene rundt barnets oppvekst ble det utført flere hjemmebesøk, filming av samhandlingssituasjoner, telefon intervju og besøk i barnets dagomsorg. Undersøkelsen kommer fram til at de barn som benyttet dagomsorg "mye" eller "lite", var mindre klar for skolegang og komme dårligere ut språklig ved tre års alder enn barn som oppholdt seg "medium" mye i dagomsorg. I tillegg finner undersøkelsen at sammenhengen mellom kvaliteten på omsorgen og oppdragelsen og barnets kognitive utvikling var sterkest hos barn som opplever "medium" med dagomsorg. Dette resultatet var overraskende, da antagelsen hadde vært at foreldrenes omsorg og oppdragelse hadde størst betydning for de barna som ikke benyttet dagomsorg, eller som benyttet "lite" dagomsorg. En mulig årsak som nevnes er at foreldre med barn i dagomsorg forsøker å kompensere for den tiden de er fra barnet, med å interagere mer aktivt med barnet den tiden de har sammen. Derfor er det mulig at kvaliteten på omsorgen og oppdragelsen fra foreldrene hos barn som oppholder seg medium mye i dagomsorg er av stor betydning for barnets kognitive utvikling (Adi-Japha og Klein 2009: 896-906).

Belsky og medarbeidere (2007) har utført en undersøkelse i USA om langtidseffekter ved tidlig dagomsorg. Undersøkelsen er basert på data fra NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. 1364 familier, fra 10 ulike stater deltok i undersøkelsen fra barna var 1 md gamle til de var ferdig med barneskolen og var ca 12 år gamle. Undersøkelsen kartlegger tre vesentlige forhold ved dagomsorgen. Kvantiteten på dagomsorgen, det vil si antall timer barnet oppholder seg i dagomsorgen. Hvilken type dagomsorg som benyttes, det kan være dagmamma, barnevakt, familiebarnehage eller barnehage. Kvaliteten på de ulike omsorgsformene ble også kartlagt. Videre kartlegger undersøkelsen vesentlig forhold ved barnets oppvekst, som blant annet rase og etnisitet. Foreldrenes utdannelse, inntekt, stabiliteten i hjemmet og kvaliteten på oppdragelsen. Kvaliteten på undervisningen i skolen ble kartlagt, samt opplegg utenom skoletid. Hos barnet registreres jevnlig kognitive ferdigheter, sosiale ferdigheter og problemadferd. Undersøkelsen kommer blant annet fram til at de barn som hadde hatt dagomsorg av høy kvalitet hadde bedre språklige ferdigheter i 5 klasse, enn de barna som hadde vært i dagomsorg med lavere kvalitet. Barn som hadde oppholdt seg mye i barnehage ble rapportert med flere adferdsproblemer fra barnehageoppholdet og ut 6 klasse. Det viste seg også at kvaliteten på foreldrenes oppdragelse hadde større betydning for skoleprestasjoner og sosial fungering enn barnas opphold i dagomsorg (Belsky, Burchinal, McCartney, Vandell, Clarke-Stewart og Owen 2007: 681-701).

6.1.2. Barnets tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere ved tidlig dagomsorg

Killèn (2007) nevner noen undersøkelser der barns tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere har vært i fokus. Undersøkelser fra Van IJzendoorn & Tavecchio (1987) viser at tilknytningsforholdet mellom barn – profesjonelle, muligens kan kompensere for en utrygg barn – foreldre – tilknytning. Crittenden (1983), Goossens og Van IJzendoorn (1990) fant at kvaliteten på tilknytningsforholdet mellom barn – profesjonelle er uavhengig av både barn–mor - og barn-far- tilknytningen. Videre fant de at profesjonelle omsorgsgivere ikke hadde likt tilknytningsforhold til alle barna de arbeidet med (Killèn 2007: 66).

I følge Ahnert (2003) er det i en metaanalyse med over 3000 barn i dagomsorg funnet at usikker tilknytning (A og C) er den dominerende tilknytningsformen barn har til barnepassere. Funnene viser også at tilknytningen til barnepassere er både funksjonelt og ontologisk annerledes enn tilknytningen mellom mor og barn. Funnene viser at barn i samme gruppe i barnehagen, gjerne har lik tilknytning til barnepasseren. Type tilknytning vedvarer selv om barnepasseren skiftes ut med en annen. Dette funnet tyder på at tilknytningen kanskje ikke er så avhengig av individuelt samspill mellom barn og barnepasser som tidligere antatt, men at gruppe-samspillet er av større betydning enn antatt. Det er i følge denne analysen barnepasserens empatiske adferd ovenfor hele gruppen som har betydning for hvilken tilknytning barna får til barnepasseren. Det er barnepasserens måte å løse enkelte individers behov på en sensitiv måte, i en gruppesammenheng, som er av betydning for barnas tilknytning til barnepasseren. Ahnert forklarer videre at det er riktige reaksjoner, på riktig sted og til riktig tid som er av betydning for tilknytningskvaliteten. Det skaper en trygg og forutsigbar hverdag for barna i gruppen. I mindre grupper kan man se at det individuelle forholdet mellom barnepasser og barn har større betydning for tilknytningen. I gruppesammenheng viser det seg også at det er forskjell i tilknytningen i jente-grupper og i gutte-grupper. Jentegruppene har gjerne bedre tilknytning til barnepasseren sin enn hva gutte-gruppene har. Dette er trolig fordi de fleste barnepassere er damer, og barnepasserens identitet og personlige mål passer kanskje best sammen med jente-gruppens behov (Ahnert 2003: 236-237).

I følge Ahnert (2003) er konklusjonen i metaanalysen at barn utvikler en ny og annerledes tilknytning til barnepasseren uavhengig av tilknytningen til foreldrene. Barnet har altså flere komplekse tilknytningsforhold som fungerer samtidig. Men det er fortsatt uklart om det er barnets første tilknytningsbånd som påvirker barnet sterkest i utrygge situasjoner senere i livet, eller om senere tilknytningsrelasjoner har like stor påvirkning på barnets reaksjoner (2003: 238). I følge tilknytningsteorien er barnets tilknytning ferdig utviklet rundt 3-4 års alderen. Det kan derfor godt tenkes at barnets indre arbeidsmodeller er preget av flere tilknytningsforhold. Barnets tilknytning til barnepasseren kan derfor tenkes å være av stor betydning for barnets senere utvikling.

I "St.meld.nr 41" nevnes en forsker ved navn Greve, som i sine studier finner at barnehagebarn benytter personalet som en trygg base i hverdagen. Det konkluderes med at det er viktig at barnet har et godt forhold til de voksne i barnehagen, og at det legges vekt på trygghet og tillitt i relasjonene (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 66).

I følge "St.meld.nr 41" er gruppestørrelse i barnehagen den faktoren som hadde størst sammenheng med barnas stressnivå. En undersøkelse fra 2008 viser at norske barnehager har grupper på en størrelsesorden fra 13-18 barn, og det er mest vanlig at barna blir delt i grupper etter alder (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehage 2008-2009: 60).

Groeneveld, Vermeer, van IJzendoorn og Linting (2010) har utført en undersøkelse som ser etter sammenheng mellom kvalitet i dagomsorgen og barnets kortisol nivå, som er et mål på stress. Undersøkelsen er utført i Nederland blant 71 barn fra 55 ulike dagmammaer, eller annen hjemmebasert dagomsorg og 45 barn fra 26 ulike barnehager. Barna var mellom 20-40 måneder. Undersøkelsen finner at alle barn som benytter dagomsorg har økt kortisol nivå i forhold til hva de har hjemme. Dette gjelder både hos barn i dagmamma og barn i barnehager. Undersøkelsen finner at kvaliteten på omsorgen som gis av den profesjonelle omsorgsgiveren er med å påvirke barnets kortisol nivå. Undersøkelsen viser også at barn som benytter dagmamma opplever mer sensitiv omsorg fra den profesjonelle omsorgsgiveren, de opplever lavere støynivå og ser ut til å være mer avslappet enn barn i barnehager. Undersøkelsen konkluderer med at kvaliteten på dagomsorgen er en svært viktig faktor for både barnets trivsel i dagomsorgen og barnets kortisol nivå (Groeneveld, Vermeer, van IJzendoorn og Linting 2010: 502-514).

de Schipper, Riksen-Walraven og Geurts (2006) utførte en undersøkelse om kvaliteten på relasjonen mellom barn og profesjonelle omsorgsgivere i dagomsorg. 217 profesjonelle omsorgsgivere fra 64 dagomsorger ble observert i samspillsituasjoner med småbarn. Undersøkelsen viser at det var signifikant bedre samspillskvalitet i de situasjonene profesjonelle omsorgsgivere var sammen med 3 barn, enn når de var i grupper med 5 barn. Det ble funnet sammenheng mellom samspillskvaliteten, barnas adferd, samarbeidsvilje og trivsel. Samspillskvaliteten var spesielt viktig for de minste barna (Schipper, Riksen-Walraven og Geurts 2006: 861-874).

6.1.3. Barnets sosiale utvikling ved tidlig dagomsorg

J.J. Rubenstein og C. Howes (1983) utførte i følge Schaffer (2000) en undersøkelse som forsøkte å finne svar på om barnehage er positivt eller negativt for barn, samt om barn i barnehage på noen måte blir satt tilbake i utvikling i forhold til hjemmebarn. Utvalget var 30 middelklassebarn i alderen 17-20 måneder, der halvparten gikk i "gode" barnehager og andre halvparten var hjemme med mor. Barna ble observert i 5 timer, og fokus var på barnets egen adferd og barnets adferd i samhandling med barnepasseren. Funnene viser at likhetene var større enn forskjellene. Barna ble kartlagt på nytt da de var 3 1/2 og 4 år gamle. Det ble ikke registrert forskjeller i gruppene med tanke på sosial og emosjonell utvikling. På språktester kom barnehagebarna best ut. Hjemmebarna hørte ikke like godt etter moren sin som barnehagebarna gjorde (Schaffer 2000: 152-153). En årsak til dette resultatet kan være at barna gikk i "gode" barnehager. Hvis barnehagene var preget av god kvalitet med god individuell oppfølging, er det mulig at barna dannet et trygt tilknytningsforhold i dagomsorgen.

Smith og Ulvund (2006) beskriver undersøkelser med interessante funn angående utvikling av sosiale ferdigheter hos barn i dagomsorg. Kagan o.fl. 1978; Ricciuti 1974, fant at ett og toåringer i dagomsorg er mer villige til å leke med jevnaldringer enn hjemmebarn. Schwarz o.fl. (1974) fant at førskolebarn som tidligere hadde vært i dagomsorg henvendte seg mer til jevnaldringer enn hjemmebarn. Howes (1988) fant at barn som begynte i barnehage i spedbarnsalderen hadde de beste sosiale ferdighetene sammenlignet med hjemmebarna, men bare hvis dagomsorgen var av god kvalitet. Hausfather og medarbeidere (1997) fant også at kvaliteten på dagomsorgen er avgjørende for om barna utviklet gode sosiale ferdigheter. Videre viser den sterkt omdiskuterte undersøkelsen til Anderson (1989, 1992) at barn som begynner i barnehage før ett års alder er mer verbale, mer uavhengige og mindre engstelige sammen med andre barn når de er blitt åtte og tretten år gamle.

Volling og Feagans (1995) konkluderte med at barnets sosiale utvikling er avhengig av både kvaliteten på dagomsorgen samt barnets egne egenskaper som f. eks temperament. Farber og Egeland (1982), Haskins (1985) og Schwarz o.fl. (1974) finner at barn i dagomsorg lettere kan utvikle aggressiv adferd. Hegeland og Rix (1990), Melhuish og Moss (1991) fant ingen slik sammenheng mellom tidlig barnehage og aggresjon hos barna. Howes og medarbeidere (1994) fant imidlertid at de barna som ikke hadde utviklet en trygg tilknytning til noen av de profesjonelle omsorgsgiverne senere viste klare tendenser på aggresjon. Disse barna var også mer tilbaketrukne enn de som hadde god tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere (Smith og Ulvund 2006: 502- 504). Kvalitet i dagomsorgen er en faktor som går igjen som betydningsfull i forhold til barnets utvikling. Den siste undersøkelsen trekker også frem betydningen av at barnet har en trygg tilknytningsperson i dagomsorgen.

Videre beskriver Smith og Ulvund (2006) undersøkelser som har reist spørsmålet om atferdsvansker. Baydar og medarbeidere (1991) fant at fireåringer som hadde gått i barnehage siden spedbarnsalder ble rapportert med flere adferdsvansker av sine mødre enn hjemmebarn. Burchinal o.fl. (1995) fant i sin studie at barn i seks og tolv års alder, som hadde gått i barnehage i spedbarnsalderen, ikke hadde økte adferdsvansker. Rosenthal (1992) fant atferdsvansker, samt angstsymptomer hos barns som hadde begynt tidlig i barnehage, men her var i tillegg mødrene svært unge og stressede (Smith og Ulvund 2006: 504). På grunn av barnas stressende hjemmesituasjon kan man ikke regne denne undersøkelsen som troverdig, da det kanskje er mer sannsynlig at det er mødrenes adferd som påvirker barna enn deres opphold i barnehage.

”St.meld.nr 41” henviser til den norske mor,- og barn-undersøkelsen. Data fra denne undersøkelsen viser ingen forskjell i emosjonelle problemer for barn som har gått i barnehage, sammenlignet med hjemmebarn. Eneste unntaket er barn som har gått i barnehage over 40 timer i uka. Undersøkelsen viser også at 9 % av hjemmebarn har forsinket språkutvikling, mot bare 4 % av barnehagebarna. Forskjellene i språkutviklingen er størst hos minoritetsspråklige barn og barn med lavt utdannende foreldre og lavinntektsfamilier (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 65, 67). Mange av barna som er hjemme med foreldrene i dag er minoritetsspråklige barn. Det er grunn til å tro at flerspråklighet er en årsak til den høye prosentandelen hjemmebarn med forsinket språkutvikling.

Morrissey (2009) beskriver en undersøkelse av 1,346 familier fra 10 ulike stater i Amerika. Foreldre og barnepassere ble intervjuet på telefon hver tredje måned og fikk av og til oppfølgingsspørsmål på spørreskjema. Undersøkelsen kartla antall dagomsorger barnet oppholdt seg i fra det var 1-36 måneder. Ulike typer dagomsorger som ble benyttet var formelle barnehager, dagmamma, slektninger og andre barnepassere. Videre kartla undersøkelsen barnas adferd. Undersøkelsen viser i likhet med tidligere antagelser at det er en liten, men tydelig økning av problemadferd og usosial adferd blant 2- og 3 år gamle barn som benytter flere dagomsorger samtidig. Funnene vier at jenter og yngre barn er mest utsatt for negative effekter ved flere dagomsorgløsninger samtidig (Morrissey 2009: 59-76).

McCartney og medarbeidere (2010) utførte en undersøkelse som tester sammenheng mellom barns oppholdstid i dagomsorg og problemadferd. Undersøkelsen er basert på data fra NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. Det var 1364 deltakere fra 20 ulike stater i USA. Barna oppholdt seg i ulike typer dagomsorg, med ulik lengde på oppholdstiden. Undersøkelsen finner at lang oppholdstid er korrelert med problemadferd. Undersøkelsen tester grundig for mange variabler, blant annet familiebakgrunn, familieforhold, fattigdom, personlighet og tidligere problemadferd.

Disse variablene hadde ikke innvirkning på funnet. Det ble heller ikke funnet noen korrelasjon mellom tidlig start i dagomsorg og barnets adferd. Det var kun korrelasjon mellom lengden på oppholdet og adferd. God kvalitet på oppdragelsen i hjemmet, reduserte heller ikke barnas problemadferd ved lang oppholdstid i dagomsorg. To variabler viser seg imidlertid å ha betydning for barnas adferd, kvaliteten på dagomsorgen og gruppestørrelsen var korrelert med barnas adferd. Det vil si at barn i dagomsorg av god kvalitet, med tilhold i mindre grupper hadde mindre problemadferd enn barn i dagomsorg av dårligere kvalitet, i større grupper (McCartney, Burchinal, Clarke-Stewart, Bub, Owen og Belsky 2010: 1-17).

6.1.4. Barnets kognitive utvikling ved tidlig dagomsorg

Smith og Ulvund (2006) refererer til svenske Cochran (1977). Hovedmålet med hans undersøkelse var hvilke *erfaringer* barna gjorde i familiesituasjoner sammenlignet med barnehager. I undersøkelsen hadde han også med dagmammabarn. Han fant ingen forskjeller i barnas tilknytning. Men han fant at hjemmebarn og dagmammabarn tok flere initiativ til å utforske omgivelsene og var mer engasjert i kognitiv-verbal aktivitet og eksplorering/lek enn barnehagebarna. Han antok at mødre og eventuelt dagmammaer kunne fungere som en "base" som barna utforsket verden ut fra. Likevel var det flere likheter enn forskjeller mellom erfaringene barn gjør i familiesituasjoner og barnehagesituasjoner (Smith og Ulvund 2006: 498-499).

Schaffer (2000) forteller om en undersøkelse av Ramey, Dorval og Baker-Ward (1983). Her ble 54 barn fra familier preget av økonomisk fattigdom, lav utdanning og omsorgssvikt trukket vilkårlig ut. 27 av barna ble plassert i barnehage når de var mellom 6 uker og 3 måneder. En rekke tester og observasjoner ble gjennomført blant alle barna. Blant annet gjennomgikk de intelligenstester når de var 1, 2, 3 og 4 år gamle. Ved 1 års alder ble det ikke registrert noen inntelligens forskjeller på barna, men de neste årene ble det tydelige forskjeller, og barnehagebarna kom best ut. Det ble konkludert med at hjelpetiltakene i barnehagen hadde god effekt for barn i risikofamilier. Barna i barnehagen var bedre i stand til å klare strukturerte oppgaver, forstå muntlige beskjeder, løse problemer, og de virket tryggere og mer målrettet i omgang med andre barn. Denne undersøkelsen gir et håp om at barn fra vanskeligstilte familier kan utvikle seg godt hvis hjelpen settes inn tidlig (Schaffer 2000: 153 - 154).

Den neste undersøkelsen Schaffer (2000) viser til er av Clarke-Stewart, Gruber og Fitzgerald (1994). Denne undersøkelsen forsøker å vise hvilke ting *bak* oppholdet, som ligger bak bestemte virkninger hos barna. Flere omsorgsformer ble undersøkt, men Schaffer forteller om resultatene for de som gikk i barnehage. Undersøkelsen ble gjennomført i Chicago, med barn mellom 2-3 år, der barna hadde ulik sosial bakgrunn. Funnene viser at pedagogisk stimulering av barna ga positiv utvikling, både for hjemmebarna og barna i barnehagen. Data kunne tyde på at mer enn 6 timers barnehageopphold hver dag ikke er bra for de minste barna, men kvaliteten på omsorgen generelt var av større betydning enn selve omsorgstypen. Det ble funnet tre faktorer ved kvaliteten i barnehagen som syntes å være av betydning: å ha en utdannet førskolelærer, bli oppmuntret til å delta aktivt i aktiviteter og å være i en gruppe med jevnaldrede og litt eldre barn. Videre viste funnene at barnets forhold til moren var avhengig av kvaliteten på relasjonen og ikke om barnet gikk i dagomsorg. Det samme gjaldt aggresjonsproblemer. Det var ingen negative funn knyttet til barnehage og ulydighet eller aggresjon (Schaffer 2000: 155-156).

Schaffer (2000) skriver om en undersøkelse utført av Broberg, Wessels, Lamb og Hwang (1997). Her studeres langtidsvirkninger i forhold til kognitiv utvikling ved opphold i barnehage. Det er en svensk undersøkelse av 146 barn i alderen 1-2 år som ble fulgt i en syvårsperiode. Barna var delt i tre grupper; hjemmebarn, barn hos dagmamma og barn i barnehage. Når barna ble testet ved åtte års alder viste testene at barna som hadde gått i barnehage hadde de beste resultatene. Undersøkelsen viste også at barnas resultater var korrelert med kvaliteten i barnehagen. Disse indikatorene ble vurdert; antall barn pr ansatt, størrelsen på gruppene og hvordan samhandlingen mellom barn og ansatte var lagt opp. Funnene viste altså at barnehageopphold hadde gunstige langtidsvirkninger på kognitive ferdigheter (Schaffer 2000: 156-157).

Smith og Ulvund (2006) viser til en nyere undersøkelse av Hårsman 1994; Vandell og Corasaniti 1990, de finner at barn som begynner tidlig i dagomsorg skårer lavere på standardiserte intelligensprøver enn barn som er hjemme med mor. Andre studier utført av Belsky o.fl. 1982 og Burchinal o.fl. 1995, tyder på at det ikke eksisterer betydningsfulle forskjeller i oppnådde intelligensskårer hos barn i dagomsorg, sammenlignet med hjemmebarn (Smith og Ulvund 2006: 505-506).

”St.meld.nr 41” skriver at flere internasjonale undersøkelser viser positive sammenhenger mellom barnehagedeltakelse og senere skoleprestasjoner. En undersøkelse utført i England viser til funn der barn som startet i barnehage i 2-3 års alder hadde bedre intellektuell utvikling, større uavhengighet, bedre samarbeidsevner og bedre sosial kompetanse når de var blitt 10-11 år. Kvaliteten i barnhagene var viktig for alle barn, men spesielt for de sårbare gruppene. Undersøkelser fra Amerika viser at barn i vanskeligstilte hjem tar høyere utdanning og deltar mer i arbeidslivet dersom de er i et stimulerende læringsmiljø før skolestart (St.meld.nr41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 42-43).

”St.meld.nr 41” skriver at forskning viser at gode barnehagetilbud er med å redusere sosial ulikhet, samt har en samfunnsøkonomisk gevinst, da flere av barna som har gått i barnehage tar mer utdanning. Dette fører igjen til reduserte behov for sosiale tjenester i voksen alder (St.meld.nr41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 91).

Vandell og medarbeidere (2010) har utført en undersøkelse som tar sikte på å finne ut om det er sammenhenger mellom tidlig dagomsorg og kognitiv og akademisk fungering ved 15 års alder. Undersøkelsen er basert på data fra NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. 1364 familier fra 10 ulike stater i USA var med på undersøkelsen. Familiene ble fulgt fra fødselen av gjennom personlig intervju og telefon intervju. De ulike dagomsorgene ble også jevnlig besøkt. Funnene fra undersøkelsen viser at både kvantitet og kvalitet ved dagomsorgen har sammenheng med barnets senere fungering. Jo bedre kvalitet på dagomsorgen i småbarnsalderen, jo bedre kognitive og akademiske resultater ved 15 års alder. Tidligere undersøkelser har funnet at dagomsorg av god kvalitet har hatt positiv effekt for utviklingen hos barn fra fattige familier. Denne undersøkelsen viser at også barn fra middelklassen har god effekt av god kvalitet i dagomsorgen. Videre viser undersøkelsen at mange timer dagomsorg i småbarnsalderen fører til flere adferdsproblemer og at ungdom tar større sjanser og er mer impulsive ved 15 års alderen. Men det viser seg at god kvalitet på tidlig dagomsorg også er med på å reduserer adferdsproblemer senere i oppveksten (Vandell, Burchinal, Vandergrift, Belsky, Steinberg 2010: 737-756).

Morrissey (2010) utførte en undersøkelse om hvordan ulike typer dagomsorg påvirker barnets sosiale og kognitive utvikling. Undersøkelsen er basert på data fra NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. Det er 1018 deltakere fra 10 ulike stater i USA. Morrissey finner at barn som mottar

dagomsorg i sitt eget hjem de første tre årene og deretter begynner i en organisert barnehage utvikler den beste kognitive og sosiale kompetansen. Han skriver at det ser ut som de minste barna har behov for tryggheten ved hjemmebasert omsorg. Det ser også ut som det er positivt at de er i en mindre gruppe med barn. Etter treårs alderen ser det imidlertid ut som barna profiterer på en dagomsorg som er basert mer på aktiviteter, læring og stimuli. Men også barn over tre år ser ut til utvikle bedre sosiale ferdigheter om de er i en mindre gruppe (Morrissey 2010: 33-50).

6.1.5. Undersøkelser rundt forhold ved barnehager i Norge.

Det er utført svært få undersøkelser rundt mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg i Norge. De fleste undersøkelsene som er benyttet i oppgaven er derfor hentet fra utlandet. De kan ikke automatisk generaliseres til å gjelde Norske forhold. For å kunne diskutere mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg i Norge, er det viktig med kunnskap om forholdene i Norge. Det finnes noen undersøkelser som beskriver ulike forhold ved dagomsorg i Norge som vil bli beskrevet i dette kapittelet.

I følge "St.meld. 41" hadde 7 % av alle barn i alderen 1-5 år barnehageplass i 1975 (st.meld. 41. 2008-2009: 7). De nyeste tallene fra statistisk sentralbyrå viser at i dag er 88,5 % av alle barn i alderen 1-5 år i barnehage (http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2009/barnehage 6.1.2011). "St.meld. 41" skriver at fra 2003-2008 har dekningsgraden for de minste barna økt fra 44 % til 75 %. Avtalt oppholdstid har også økt. I 2003 hadde 61 % et heltidstilbud, mens 83 % av alle barn hadde et heltidstilbud i 2008. På verdensbasis økte barnehagetilbudet fra 33 % til 40 % mellom 1999 og 2005 (St.meld. 41. 2008-2009: 7 og 14-15).

Statistisk sentralbyrå skriver at 34 % av de ansatte barnehagene i Norge er styrere eller pedagogiske ledere (http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2009/barnehage 6.1.2011). "St.meld.nr 41" forteller at det til sammenligning er det 49 % ansatte som er pedagoger i Sverige. Norge er det eneste av 25 land som OECD har undersøkt som verken har 50 % pedagoger eller 80 % ansatte med barnefaglig kompetanse. Tilsyn med kommunene i 2007 og 2008 viste at flere kommuner ikke har en forsvarlig pedagogisk ledelse i tråd med loven. Andel styrere og ledere uten godkjent utdanning var i 2008 på 11,5 % (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 22-23).

I følge "St.meld.41" kartlegges også andre forhold i Norske barnehager. I 2008 ble det utført en undersøkelse om barnehagens arbeid med omsorg og oppdragelse. 9 av 10 barnehager svarer at de arbeider systematisk med dette og 93 prosent av styrerne synes dette arbeidet er lite eller noe krevende å utføre (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 61). Dette kan tolkes som at det arbeides godt med omsorg i barnehagene og at dette er et enkelt arbeid å utføre. Resultatet kan også tolkes dit at omsorg og oppdragelse oppfattes som en naturlig ting i hverdagen, der det er vanskelig å finne konkrete ting man kan arbeide med og bli bedre til.

Det nevnes videre en undersøkelse i "St.meld.nr 41" som forteller hva foreldrene synes er det viktigste for barna i barnehagen. Foreldrenes svar er at barna får leke med andre barn og at barnehagen legger vekt på faktorer som sosial kompetanse, trygghet og omsorg i arbeidet med barna. Flere undersøkelser de siste 20 årene viser at de fleste foreldre er jevnt over fornøyd med barnehagetilbudet (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 37-38).

6.2. Metodebruken i undersøkelsene

Vi skal i dette kapitlet se på faktorer som er med å påvirke resultatet som undersøkelsene kommer frem til. Ved å studere forholdene rundt undersøkelsene vil man lettere kunne reflektere kritisk rundt de undersøkelsene som er utført. Innenfor dette feltet kan det være spesielt lurt å ha et kritisk blikk på de undersøkelsene som er utført, da funnene synes å sprike i alle retninger. Som Smith og Ulvund også skriver:

Studier av barn i dagomsorg er et påfallende uryddig forskningsområde, der resultatene spriker i alle retninger. I prinsippet vil det derfor være mulig å finne frem forskningsresultater som underbygger nesten ethvert standpunkt i barnehagedebatten (Smith og Ulvund 2006: 506).

6.2.1. Ainsworths metode

Ainsworths *fremmedsituasjon* er en mye benyttet metode for å studere og klassifisere et barns tilknytningsforhold til omsorgsgiveren. For å finne ut om barns tilknytningsforhold til omsorgsgiveren tar skade av dagomsorg kan metoden benyttes ved å sammenligne tilknytningsforholdet til barn som benytter dagomsorg og barn som er hjemme med mor. *Fremmedsituasjonen* som metode har møtt mye kritikk og kritikken er mer utfyllende beskrevet i kapittel 5.4.3. Kritikk av fremmedsituasjonen.

Smith og Ulvund (2006) skriver følgende om å benytte metoden for å undersøke om barns tilknytningsforhold til omsorgspersonen tar skade av at de benytter dagomsorg:

Fremmedsituasjonen ble utviklet på grunnlag av barn som utelukkende hadde erfaring med hjemmeomsorg. Det å bli adskilt fra omsorgspersonen i en eksperimentell situasjon kan tenkes å ha forskjellig psykologisk betydning for hjemmebarn og barn i dagomsorg. For eksempel kan man tenke seg at barnehagebarn, som har mange erfaringer med adskillelse og gjenforening, rett og slett opplever fremmedsituasjonen som mindre stressende enn de som bare har fått hjemmeomsorg. Hvis barnehagebarn opplever mindre stress, vil det lett innebære at de ikke viser like sterke reaksjoner på adskillelse som hjemmebarn. Det vil kunne føre til at barnehagebarn lettere blir klassifisert som utrygge og avvisende (se omtale av tilknytningsteorier i kapittel 9). Det kan derfor reises spørsmål om fremmedsituasjonen er en valid metode som fanger opp reelle forskjeller i psykologisk utvikling mellom hjemmebarn og barn i dagomsorg (Smith og Ulvund 2006: 501).

Tetzchner (2001) beskriver det samme, nemlig at barn som er vant med adskillelse ikke finner situasjonen like stressende som hjemmebarn og derfor blir feilaktig plassert i kategori (A) med utrygg, unnvikende tilknytning (Tetzchner 2001: 447).

På den andre siden vil *fremmedsituasjonen* være en ny og ukjent situasjon for alle barna som deltar. Adskillelsen fra omsorgspersonen vil skje på en fremmed plass, med fremmede personer tilstede. Det er sannsynlig at den vil oppleves utrygg og stressende for alle barn, uavhengig av om de opplever adskillelse i andre situasjoner. Barn som benytter dagomsorg er bare vant til adskillelse i den konkrete situasjon, og de føler seg trygge der. En helt ulik situasjon vil trolig fremkalle stress og utrygghet hos alle barn, og en vil derfor kunne få et valid svar på hvilken tilknytning barnet har til omsorgspersonen.

Smith (2009) hevder at metoden er valid, nettopp fordi den klarer å måle det den forsøker å måle (2009: 160).

For å evaluere om en metode er egnet kan man utføre like undersøkelser der en benytter forskjellige metoder. Dette er imidlertid vanskelig når det ikke er andre metoder å benytte. Q-sort metoden er riktignok noe benyttet for å klassifisere barnets tilknytningsforhold. Men det ser ut som man enda ikke vet nok om denne metoden til å kunne likestille den med *fremmedsituasjonen*.

Forskningen er preget av at det hovedsakelig er *fremmedsituasjonen* som er benyttet når man skal undersøke barns tilknytning. Hvis det viser seg at metoden ikke holder mål, vil mange av undersøkelsene som er utført være ugyldige. I følge Smith og Ulvund (2006) har 1990 tallet vært preget av lite forskning og stor diskusjon rundt metodene som er benyttet i tidligere forskning (2006: 501). Til tross for mye kritikk og mye diskusjon, er *fremmedsituasjonen* likevel ikke forkastet som metode. Dette styrker metodens validitet. En bør uansett være klar over at mange av undersøkelsene som er utført benytter Ainsworths metode for å klassifisere barnets tilknytningsadferd. Siden det er noe usikkerhet rundt metodens reliabilitet vil også reliabiliteten ved undersøkelsenes funn svekkes noe.

6.2.2. Faktorer som påvirker resultatet

For å få mest mulig troverdige resultater i undersøkelsene som utføres, bør man kartlegge flere forhold både rundt hjemmeomsorgen og rundt dagomsorgen. Noen av undersøkelsene ovenfor gjør dette. Blant annet kartlegger Gottfreid, Gottfreid og Bathurst (1988) foreldrenes boligforhold, deres holdninger som foreldre og deres relasjon til barna i sin undersøkelse om langtidseffekter ved morsfravær. De konkluderte også med at det er forholdene hjemme som er av betydning for barnets utvikling og ikke om det oppholdt seg i dagomsorg eller ikke.

Smith og Ulvund (2006) nevner også at kvaliteten på omsorgen både i og utenfor hjemmet er en faktor som er med å påvirke om barnet utvikler trygg eller utrygg tilknytning til foreldrene. Før omsorgskvaliteten generelt er grundig kartlagt vil det være vanskelig å trekke konklusjoner om dagomsorgen er en risikofaktor eller ikke (2006: 504).

Gottfreid, Gottfreid og Bathurst (1988) viser til at de har plukket ut barn fra middelklassebakgrunn. Dette begrenser ulikheten mellom oppvekstvilkårene noe, men det er store forskjeller innad i middelklassen også. Barnets eget temperament er en faktor som også kan være med å påvirke hvordan det trives i barnehagen og hvordan det påvirkes av miljøet rundt seg.

Alle forholdene rundt barnets oppvekst er av betydning for barnet utvikling. Hvis man skal se isolert på hvilken betydning barnehage har, må deltagerne i undersøkelsen ha så lik bakgrunn som mulig. Det vil være umulig å få til helt like sammenligningsgrupper, for alle mennesker er unike og komplekst sammensatt. Det vil alltid være personlige faktorer og oppvekstfaktorer som man ikke har tenkt på, eller er klar over. Likevel bør man etterstrebe å finne så like deltakere som mulig, for at resultatet skal bli mest mulig troverdig.

Det at mange forhold må kartlegges for å nærme seg et troverdig svar, gjør det vanskelig å sammenligne ulike undersøkelser. De ulike undersøkelsene legger vekt på ulike faktorer. Noen legger vekt på familiens økonomi og klassebakgrunn, mens andre undersøkelser legger vekt på personlige egenskaper ved barnet samt relasjonen mellom barn og omsorgsgivere. For at sammenligningene

skal bli så gyldige som mulig, er det viktig å etterstrebe at man sammenligner så like undersøkelser som mulig.

Tid er også et avgjørende aspekt ved forskning. Undersøkelser som ble utført for 20 år siden, kan ikke automatisk sies å være pålitelige i det samfunnet vi lever i i dag. Man må også her studere undersøkelsene nøye, både med tanke på hva som er undersøkt, hvilke forhold undersøkelsen er utført under og deretter se etter likhetstrekk.

6.2.3. Kan undersøkelsene generaliseres til Norske forhold?

For å kunne generalisere funn fra en undersøkelse til å gjelde lignede forhold, må man som nevnt ovenfor være sikker på at forholdene rundt undersøkelsen er like. Det er sjelden tilfelle når man studerer mennesker.

Det finnes i følge Smith og Ulvund (2006) ingen godt kontrollerte studier i Norge av spedbarn i barnehage. Mye av forskningen som finnes er gjort i USA. Flere av undersøkelsene er også gjennomført i institusjoner med bedre omsorgskvalitet enn i kommunale barnehager. Dette gjør det vanskelig å generalisere resultatene til norske forhold (2006: 495).

Tone Strømøy ved Høgskolen i Oslo advarer mot å bruke utenlandsk forskning om barnehager i mediene. Hun forteller at det er store forskjeller på utenlandske og Norske barnehager. Hun sier at Norge går for å ha noen av de beste barnehagene i verden. I Norge er det klare lover og regler man må forholde seg til. I utlandet er også barnehagene mer skole rettet enn de er i Norge. <http://www.forskning.no/artikler/2011/januar/276328> 8.2.2011

De funn som er gjort i andre undersøkelser kan derfor ikke automatisk generaliseres til å gjelde i Norge. Selv ikke undersøkelser som er utført i Norge, kan generaliseres til å gjelde alle barn i Norge. Det kan være store individuelle forskjeller selv hos barn i samme miljø, og det er store forskjeller både på hjemmeomsorg og dagomsorg.

6.2.4. Stilles de riktige spørsmålene?

Schaffer (2000) er opptatt av hva man leter etter i undersøkelsene. Han mener at hvis man spør etter hvilke konsekvenser dagomsorg får for mor-barn relasjonen, så er det stor sjanse for at man kan finne negative konsekvenser. Schaffer mener derfor at man bør stille spørsmål rundt hva nøyaktig det er i barnehagen som påvirker barnet. Videre hvilke typer barn som har godt av å gå i barnehage og hvilke barn som ikke har godt av det (Schaffer 2000: 160, 161, 162). Schaffer har et godt poeng når han hevder at spørsmålet er avgjørende for det svaret man får. I dagens samfunn, der størsteparten av barna benytter dagomsorg, kan det også være hensiktsmessig å se mer på hvilke faktorer det er ved dagomsorg som påvirker barnets utvikling i positiv eller negativ retning. På denne måten kan man arbeide for å legge forholdene i barnehagen best mulig til rette for vekst og utvikling hos barnet.

I denne oppgaven refereres det til undersøkelser med ulik problemstilling. Hovedårsaken til dette er at det ikke er utført mange like undersøkelser om mulige konsekvenser ved tidlig dagomsorg. Det er vanskelig å finne undersøkelser som kan sammenlignes. Ved å benytte undersøkelser med ulik

problemstilling kan ikke undersøkelsene sammenlignes, men ulike problemstillinger vil belyse ulike sider ved spørsmålet "mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med å påvirke denne utviklingen".

6.3. Teoretikers meninger om barnets utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg

Empiriske undersøkelser om mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barns utvikling av tilknytning og faktorer som påvirker utviklingen, peker i alle retninger. Det samme gjør litteraturen. Teoretikerne er uenige om dagomsorg er positivt eller negativt for barns utvikling av tilknytning og psykiske helse. Dette kapitlet omhandler hva nyere litteratur og anerkjente forfattere sier om utvikling av tilknytning og tidlig dagomsorg.

6.3.1. Barnets tilknytningsforhold til hovedomsorgsgiverne

Barnet klarer bare å danne noen få tilknytningsrelasjoner de første leveårene. For at barnet skal ha mulighet til å danne en trygg tilknytningsrelasjon sier tilknytningsteorien at det er viktig at omsorgspersonene er sensitive ovenfor det enkelte barns behov og gir barnet den omsorgen det gir uttrykk for at det behøver. Ahnert (2003) forteller at Bowlby var skeptisk til om barnet klarte å danne trygg tilknytning i så skiftende omgivelser som dagomsorg ofte er (2003: 236).

Ahnert (2003) selv er en anerkjent forsker innenfor barnehagespørsmålet i dag. Hun forklarer at hun setter den klassiske tilknytningsteorien til Bowlby litt til side når hun studerer hvordan barn forholder seg til ulike omsorgsgivere i dagomsorg. Hun ser på variasjon i det enkelte tilknytningsforholdet, og hvordan tilknytningsforholdet fungerer i de ulike omsorgsomgivelsene barnet er til stede i. Ahnert konkluderer i motsetning til den klassiske tilknytningsteorien med at barn kan danne tilknytning i en vekslende omsorgs situasjon. Hun skriver at det ser ut til at tilknytningen er regulert av flere faktorer enn tidligere antatt (Ahnert 2003: 229, 240).

Ulvund (2009) ser ut til å være uenig med Ahnert (2003), han skriver i en av sine nyere bøker at barn som begynner i barnehage før de er ett år gamle kan få problemer med å knytte seg til foreldrene. Han hevder derfor at det er positivt med den lange permisjonsordningen vi har i Norge i dag. Men han nevner at hvis omsorgen hjemme er av dårlig kvalitet, kan det være positivt for barnet å begynne tidlig i barnehagen (Ulvund 2009: 99-101)

Schaffer (2000) skriver at det ser ut som kvaliteten på samspillet med mor er av større betydning enn kvantiteten. Det ser ut som mødre som er i arbeid kompenserer for fraværet sitt med å ha mer intense, hyppige og positive samhandlinger med barna sine enn mødre som er hjemme hele dagen med barna sine (Schaffer 2000: 148-149).

Ahnert (2003) skriver også at mødre som har barn i dagomsorg av høy kvalitet kompenserer for tiden de er borte fra barna ved å bruke den tiden de har sammen mer aktivt og bevisst. Det vil si at de er mer oppmerksomme på barnet, samhandler mer aktivt med det og er mer følelsesmessig engasjert.

Hun nevner videre at barna som er i dagomsorg har høyere utslag på stresstester i hente-situasjonen i dagomsorgen, men ikke under selve oppholdet (2003: 240).

Ahnert (2003) skriver også at det viser seg at foreldre med høyere utdanning og høy inntekt ofte velger dagomsorg av høyere kvalitet enn foreldre med lav utdanning og lavere inntekt. Det ser også ut som at foreldrenes sensitivitet ikke kan måles i om foreldre benytter seg av dagomsorg eller ikke, men i hvilken grad de engasjerer seg i å skaffe en dagomsorg av god kvalitet til barnet og hvor flinke de er til å utnytte den tiden de faktisk har sammen (2003: 239). Det at kompetente personer mottar tjenester av bedre kvalitet er et kjent fenomen i helsesektoren. Det kan se ut som personer med høy utdanning og inntekt er mer bevisst på hva slags tjenester de ønsker og hva har krav på.

Schaffer (2000) trekker frem at morens tilfredshet med egen rolle er viktig. Hennes tilfredshet er med å påvirke hennes humør og adferd i hverdagen, som igjen påvirker barnet hverdag. Farens holdninger til løsningen familien velger og hans bidrag i omsorgen er også en faktor som er med på å påvirke hele hverdagen i familien (2000: 149-150).

Evenshaug og Hallen (2001) refererer til undersøkelser som viser at barnets alder, mors reaksjon på adskillelsen og hennes trivsel i yrkessituasjon er av betydning for barnets utvikling i dagomsorgen. Fars deltakelse i omsorgen og hans følelser i forbindelse med mors yrkesaktivitet er også av betydning for barnets tilpassning i dagomsorg (Evenshaug og Hallen 2001: 179). Det kan altså se ut som foreldrenes trivsel og enighet om løsning med hjemmeomsorg eller dagomsorg er av større betydning enn selve omsorgsformen.

Smith (2010) skriver at barnets temperament er av betydning for dets utvikling. Noen barn er mer påvirkelig av miljøet rundt enn andre barn. De er mer mottakelige for negative effekter ved risikobetonte miljøer, men også mer mottakelige for støttende miljøer (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010).

Smith og Ulvund (2006) mener at det er en risiko for at dagomsorg for barn under ett år kan forstyrre utviklingen av tilknytningen til omsorgspersonene. Stadig skifte av omsorgspersoner er en faktor som gir økt risiko for vansker, samt stress i barnets hjemmesituasjon. Smith og Ulvund presiserer at barnehagens kvalitet er av betydning for barnets utvikling (Smith og Ulvund 2006: 506- 508). Smith og Ulvund skriver videre:

Det synes i dag ikke å være grunnlag for å trekke noen sikre konklusjoner med hensyn til spørsmålet om dagomsorg har negative konsekvenser for utviklingen av tilknytning. Studier av noe eldre dato kan tyde på at det eksisterer en viss risiko for tilknytningsforstyrrelser, mens undersøkelser av nyere dato ikke synes å gi grunnlag for like alvorlige bekymringer, i det minste dersom dagomsorgen inntreffer etter ettårsalderen (Smith og Ulvund 2006: 502).

Ulvund (2009) konkluderer med at det er få barn som tar skade av å være i barnehagen. Det er derfor viktig å velge den løsningen som passer familien best, og legge vekt på positivt samspill den tiden en har med barnet. Hvis barnet derimot ikke ser ut til å tilpasse seg barnehagen etter flere måneder, bør man vurdere å ta barnet ut en periode (2009: 101-102).

Killèn (2007) skriver om hvor viktig det er å bygge en bro hjemmefra og til barnehagen når man skal benytte dagomsorg. Barnets tilknytning til foreldrene må tas vare på og nye tilknytninger må dannes. Barnehagen blir en ny base som barnet skal utforske verden fra og hvor det kan søke trøst. Barnet

må vite hvem det skal søke trøst hos. Killèn anbefaler at foreldrene etablerer en nær kontakt til en person i barnehagen og at begge parter formidler sin forståelse av barnet. På denne måten økes sannsynligheten for at barnet føler seg forstått og samarbeidet mellom barnehage og hjem går lettere (Killèn 2007: 191-192).

6.3.2. Barnets tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere

Opprinnelig mente Bowlby at barnet bare danner tilknytning til en annen person og at barnet burde være mest mulig sammen med tilknytningspersonen sin. Tetzchner (2001) forteller at Bowlby senere endret standpunkt, da undersøkelser viser at barnet kan danne tilknytning til flere personer i ulik grad (Tetzchner 2001: 457). I følge Smith og Ulvund (2006) mener Bowlby en kan forebygge negative konsekvenser med dagomsorg hvis barnet på forhånd får muligheten til å bli godt kjent med den midlertidige omsorgsgiveren. Smith og Ulvund skriver videre at nyere undersøkelser viser at barn kan danne følelsesmessige bånd til profesjonelle omsorgsgivere hvis det er en høy grad av stabilitet i omsorgen (2006: 266 og 500).

Smith (2010) skriver at en ettåring har behov for å omgås noen få betydningsfulle omsorgspersoner som kan gi dem kjærlig omsorg og møte deres behov. Barnehage er derfor ikke til for å møte ettåringens behov. Det ser imidlertid ut som ettåringene er kommet til barnehagen for å bli. Det trenger ikke være så ille, men man må derfor sørge for at deres behov blir møtt. Smith mener at barnehageforskningen bør skifte fra et pedagogisk til et psykologisk fokus, da det viktigste for en ettåring er god samhandling og å danne nære relasjoner, ikke et pedagogisk opplegg. En ettåring har bare kapasitet til å danne tilknytning til to tre profesjonelle omsorgsgivere i tillegg til foreldrene. Barnet bør derfor få muligheten til å danne tilknytning til en eller noen få personer i barnehagen. Det krever et stabilt personale som kan fungere som et fast punkt for utforskning og trøst. Det krever videre personer som er sensitive ovenfor barnas signaler og som klarer å forestille seg deres forventninger. Smith stiller seg kritisk til om basebarnehager klarer å møte de minste barnas behov (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010).

Huges (2009) ser ut til å være enig med Smith (2010) og Smith og Ulvund (2006). Han skriver at barn som er i dagomsorg hos én eller et fåtall av personer kan danne sekundær tilknytning til disse. Disse barna klarer seg ganske godt i dagomsorgen. Barna kan vise noen tegn på bedrøvelse, men ikke mer enn at barnet likevel er trygg i situasjonen. Barn danner gjerne lettere sekundær tilknytning i situasjoner der slektninger, eller en dagmamma i en hjemlig atmosfære passer barnet. Det er viktig at barnet opplever å være samstemt med omsorgspersonen og at barnet får en individuell oppfølging. Hvis barnet ikke danner tilknytning til noen av omsorgspersonene opplever de gjerne gjennomtrengende angst, som kan føre til impulsive utbrudd av ulykkelighet, eller de stenger inne de kaotiske følelsene og fremstår som passive, uten reaksjoner på omgivelsene (Huges 2009: 20-21).

Huges (2009) presiserer at betydningen av at barnet er trygt. For at utviklingen hos mennesker skal være god, er det helt essensielt med god trygghet. Hjernens vår arbeider ikke optimalt når vi er stresset eller redd. Vi klarer blant annet ikke konsentrere oss fullt ut og engasjere oss helt i det vi driver med. Vi må altså være trygge for at utviklingen skal fungere optimalt (2009: 19).

Huges (2009) skriver at dagomsorg der ansatte bare arbeider noen måneder og eventuelt skifter arbeid, eller dagomsorg der de ansatte har ansvar for mange barn, er spesielt uheldig for barn under

tre år. De ansatte får ikke mulighet til å bli kjent med det unike ved det enkelte barnet og barnet danner ikke sekundær tilknytning til de ansatte. Barn under tre år er avhengig av å ha en tilknytningsperson rundt seg nesten konstant, for at barnet skal føle psykisk trygghet, og kunne engasjere seg og lære fra omgivelsene (2009: 21).

Ahnert (2003) ser ut til å være uenig med Huges (2009), Smith (2010) og Smith og Ulvund (2006). Hun skriver at undersøkelser viser at barnet kan danne flere komplekse tilknytningsforhold, og at tilknytningsforholdet til profesjonelle omsorgsgivere er helt annerledes enn til hovedomsorgsgiveren. Det ser ikke ut som at tilknytningen til den profesjonelle omsorgsgiveren er så avhengig av individuelt samspill, men at gruppe-samspillet er av større betydning. Det ser altså ut som at den profesjonelle omsorgsgiverens adferd ovenfor gruppen som helhet er det avgjørende. Det har heller ikke noen betydning om den profesjonelle omsorgsgiveren blir byttet ut, så lenge adferden til den nye profesjonelle omsorgsgiveren er kontigent i forhold til gruppens forventninger og behov (Ahnert 2003: 237).

Ahnert (2003) er etter det jeg har lest av litteratur foreløpig alene om denne teorien. Det er en interessant teori som absolutt bør undersøkes mer. Men de fleste teoretikerne i dag ser ut til å ha tro på et tett og individuelt forhold med den profesjonelle omsorgsgiveren. Dette er uavhengig av om de virker positive eller negative til dagomsorg. Et tett samspill med den profesjonelle omsorgsgiveren gir mer stabilitet i omsorgen, noe som er en viktig faktor for trygghet og utvikling av tilknytning.

Det er utført mest undersøkelser rundt barns opphold i barnehager. Dagmamma er en omsorgsform det er utført få undersøkelser rundt. Huges nevnte tidligere at en dagomsorg med én eller to personer barnet kjente godt kunne være en fordel for barnets trygghet og utvikling av trygg tilknytning. Ulvund (2009) mener derimot at det er en litt usikker løsning. Det er vanskelig å finne en god dagmamma. En god dagmamma må være en man stoler på, som er tilgjengelig over tid og som kan yte en omsorg av god kvalitet. Barn som ofte må skifte dagmamma kan lett bli utrygge (2009: 102).

I følge Ahnert (2003) kan den statlige barnepassen anses som relativ trygg på grunn av rammene rundt den og den statlige kontrollen. Det kan likevel nevnes at profesjonelle omsorgsgivere kan drives av behovet for å tjene penger, fremfor av omsorg for barn (2003: 236).

Killèn (2007) skriver at barnehagepersonale ser barnas og deres adferd daglig, og de har mulighet til å sette i verk tiltak og hjelpe barn som har det vanskelig. Barna i risikogruppen for tilknytningsproblemer kan være passive, triste, trekker seg unna, eller være urolige og sårbare. De kan også være overdrevent snille og hjelpsomme og unngå å sende signaler om hvordan de har det (Killèn 2007: 193). Med dagens pedagognorm blir det mye faglig ansvar for førskolelærerne. Man kan ikke regne med at assistenter skal kunne tolke barnas signaler riktig når de ikke har den faglige kunnskapen som trengs. Et utrygt barn som er veldig snill og hjelpsom kan lett tolkes som et greit og omgjengelig barn. På motsatt side kan et utrygt barn som er sint og urolig lett oppfattes som et krevende og slitsomt barn uten at det blir reflektert over årsaken bak adferden.

6.3.3. Barnets sosiale og kognitive utvikling

Barns sosiale og kognitive utvikling er et omdiskutert tema i barnehagedebatten. Noen mener at hjemmebarn har best forutsetninger for en god utvikling, mens andre mener at barnehagebarna har beste forutsetninger for en god utvikling.

Schaffer (2000) mener de fleste undersøkelser peker i retning av at barn har godt av å gå i barnehage. Han henviser til flere undersøkelser som viser at opphold i barnehage fører til bedre intellektuell fungering, omgjengelighet, bedre forhold til moren, følelsesmessig stabilitet, selvtillit, og språkferdigheter. Han påpeker imidlertid at stabilitet og kvalitet i barnehagen er viktige faktorer for at barnehagen skal være et bra oppholdssted for barn. Selv om Schaffer ser ut til å være positiv til benyttelse av barnehager, skriver han likevel at det er undersøkelser som viser at det ikke er bra for barn å begynne i barnehage før de er fylt ett år. Det er også usikkerhet rundt langtidsvirkningene med å gå i barnehage. På dette området trengs det mer forskning (Schaffer 2000: 160-162).

Ahnert (2003) skriver at i dagens samfunn ser man litt skeptisk på at barnet bare skal være hos moren, fordi det ikke bidrar til den samme sosiale utviklingen som andre barn får gjennom samspill med flere. Forskning viser at selv spedbarn liker å samhandle med flere mennesker. Moderne kognitiv og neurologisk forskning viser i følge henne også at spedbarn er i stand til å takle langvarig adskillelse fra foreldrene. Men dette er avhengig av foreldrenes evne til å ha god kvalitet på det samspillet de har med barna, samt deres innflytelse i forhold til valg av barnepasser (Ahnert 2003: 239).

Ulvund (2009) tar opp spørsmålet om barn i barnehage blir mer intelligente enn barn i hjemmeomsorg. Han mener at for barn fra "vanlige" familier er det ikke betydningsfulle forskjeller. For barn som har problemer hjemme, er født for tidlig eller har funksjonshemminger, kan barnehagen være positivt for barnets utvikling. Han forteller videre at det kan se ut som sjenerte barn har en fordel med å gå i barnehage da barnehagebarn i noen tilfeller er flinkere til å leke med andre barn enn hjemmebarn. Han skriver at det er uvisst om barnehagebarn oftere har adferdsvansker, men det er grunn til å anta at sjansen øker hvis familien har et hektisk liv og barnehagetilbudet er av dårlig kvalitet. (Ulvund 2009: 99-101)

Smith og Ulvund (2006) mener studiene som er utført samlet viser at det er ubetydelige forskjeller mellom intelligensen hos barn som har vært i dagomsorg og barn som har vært hjemme. Det er imidlertid publisert flest undersøkelser om at barnehage har god virkning på intellektuell utvikling (Smith og Ulvund 2006: 506).

6.3.4. Stabilitet og kvalitet i dagomsorgen

Schaffer (2000) definerer hva han mener med stabilitet og kvalitet i barnehagen. Med stabilitet tenker han på at barna ikke har mange omsorgsgivere å forholde seg til, men en fast omsorgsgiver som konstant står til rådighet og har ansvar for barnet. Videre mener han stabile rutiner, stabile fysiske omgivelser og stabile gruppesammensetninger er viktige faktorer. Schaffer sier at kvalitet er vanskeligere å definere, men han trekker frem ting som; egnede leker, nok plass å leke på, godt pedagogisk opplegg og nok personell i forhold til antall barn. Det viktigste for å sikre god kvalitet mener han er et godt samspill mellom de profesjonelle omsorgsgiverne og barna. Gjerne et samspill

med personlige samtaler. Schaffer presiserer at det er spesielt viktig at barna blir behandlet som unike individer og ikke som en gruppe (Schaffer 2000: 160-162).

Huges (2009) nevner også betydningen av rutiner, struktur og ritualer. Dette skaper en forutsigbar hverdag for barnet og skaper en indre trygghet i hverdagen (2009: 21).

Huges (2009) skriver videre at bytte av dagomsorg bør planlegges nøye. Barnet bør få mye informasjon om hva som skal skje, og hvordan det skal skje. Barnet bør også få være delaktig i planleggingen, da barnet lettere takler den nye situasjonen hvis det føler det har litt kontroll over hva som skjer (2009: 22-23). Dette er imidlertid vanskelig å gjennomføre før barna har nådd en viss alder. De minste barna vil ikke være i stand til å forstå hva som skjer. Å bytte dagomsorg vil trolig komme overraskende på, og oppleves som stressende. Smith og Ulvund (2006) er enige om at skifte av omsorgspersoner bør begrenses:

Det ser imidlertid ut til å råde enighet om at stadig skifte av omsorgspersoner utgjør en betydelig risiko for utvikling av tilknytningsforstyrrelser hos barn i alderen fra null til to år (Smith og Ulvund 2006: 502).

Smith og Ulvund (2006) forteller at stressfaktorer i miljøet er en risikofaktor for feil utvikling. Hendelser som krever stor sosial tilpasning kan også ses på som stressfaktorer, for eksempel skifte av dagomsorg. Stress tidlig i det første leveåret kan påvirke hjernens organisering og evnen til patologisk tilpasning (Smith og Ulvund 2006: 20).

Smith (2010) skriver at det er påvist at barn i barnehage får en økning av kortisolnivået i løpet av dagen. Hos mange av barna er kortisolnivået så høyt at det kan klassifiseres som en stressrespons. Økningen er størst hos barn i barnehager av dårlig kvalitet og hos barn med vanskelig temperament (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010).

Huges (2009) skriver at adskillelse fra foreldrene skaper ulik stress-reaksjon hos forskjellige barn, i forskjellige aldre. Jo yngre barnet er, jo kortere adskillelse skal til før barnet opplever situasjonen som stressende og bedrøvende (2009: 159).

Tall fra "St.meld. 41" viser at antall heltidsplasser har økt fra 61 % i 2003 til 83 % i 2008 (St.meld. 41 om kvalitet i barnehager 2008-2009: 14-15). En skulle kanskje tro at det er bedre jo mindre tid barnet oppholdt seg i barnehagen, men deltidsbarnehage er heller ikke alltid ideelt. Hvis barnet bare er til stede et par dager i uken, blir hverdagen mer uforutsigbar for barnet. Det kan blant annet bli vanskeligere for barnet å bli godt integrert i barnehagegruppen. Hvis barnet skal være mindre enn hel stilling i barnehagen vil jeg tro det er bedre at det er noen timer hver dag, enn noen hele dager i uken. Dessverre har de fleste barnehager en inndeling som gjør at ved mindre enn fulltid reduseres antall dager barnet kan komme i barnehagen. Skal du ha muligheten til å ha barnet i barnehage bare noen timer hver dag, må du mest sannsynlig betale for en full plass.

En økende trend i dagens samfunn er at stadig flere steder tilbyr barnepass. På treningssentere har det lenge vært mulighet til å plassere barnet på barnepassen mens man trener. På Ikea er det en egen barnepass der barna kan plasseres mens foreldrene handler. Når familien reiser på sommerferie er det også mulig å benytte seg av barnepass flere steder. I syden er det gjerne en "bamseklubb" der barna kan være mens foreldrene har "fri". Det siste jeg hørte om var barnepass på fjellet om vinteren, slik at foreldrene kan stå på ski, mens barna er på barnepassen. Jeg vil hevde i samsvar med min forståelse av tilknytningsteorien at barna ikke har godt av å bli plassert på ukjente

steder med ukjente barnepassere. Det må for barnet oppleves som stressende og utrygt å bli forlatt på denne måten. Til sammenligning er barnehagen en svært stabil barnepass. De ansatte er stort sett de samme over tid. Barna blir kjent med de andre ungene som også er der fast over tid. De er også på samme sted. Det skaper mye større trygghet enn den tilfeldige barnepassen som er blitt mer og mer populær. Betydningen av stabilitet og kvalitet på omsorgen bør formidles til småbarnsforeldre.

Lindèn (1984) nevner forskning som sier at delt omsorgsfunksjon ikke behøver å være skadelig, så lenge det begrenser seg til under fem ulike omsorgsgivere der omsorgspersonene forblir de samme over tid, og at omsorgen er av høy kvalitet. Det er når delt omsorg blir kombinert med dårlig kvalitet og uforutsigbarhet at barna ser ut til å kunne ta skade av det (Lindèn 1984: 77).

I følge Smith og Ulvund (2006) konkluderer mange studier med at antall barn pr voksen er av avgjørende betydning, og at det er ønskelig med en økning av pedagoger i barnehagen (2006: 508). I dag er det en pedagog på syv til ni barn, samt noen assistenter. Antallet assistenter varierer. I følge "St.meld. 41" har Norske barnehagegrupper gjennomsnittlig en størrelses orden på 13-18 barn (St.meld. 41 om kvalitet i barnehage 2008-2009: 60).

Ulvund (2009) sier at det vi vet helt sikkert, er hvor viktig kvaliteten på omsorgen i barnehagen og det pedagogiske opplegget er for barnas utvikling. Bemanningen i barnehagen er derfor svært viktig, både med tanke på antall ansatte og at de er stabile over tid (2009: 99).

6.4. Forhold som regulerer dagomsorgen i Norge

Dette kapittelet inneholder en gjennomgang av sentrale lover, forskrifter, rammeplaner og en stortingsmelding som er med på å regulere dagomsorgen i Norge. Dette for å gi en forståelse av norske forhold, slik at undersøkelsene som er utført og faglitteraturen på feltet kan diskuteres med tanke på Norske forhold.

6.4.1. Lover som regulerer dagomsorgen i Norge

"FNs barnekonvensjon" ble ratifisert av Norge 8.1.1989 og er inkorporert i den norske loven. Ved tvilstilfeller vil barnekonvensjonen gå foran norsk lov. Artikkel 3 *Til beste for barnet* handler om statens ansvar ovenfor barnet. Denne loven slår fast:

Ved alle handlinger som angår barn som foretas av myndigheter og organisasjoner skal barnets beste være et grunnleggende hensyn. Staten skal sikre at de institusjoner og tjenester som har ansvaret for omsorgen eller beskyttelsen av barn, har den standard som er fastsatt, særlig med hensyn til sikkerhet, helse, personalets antall og kvalifikasjoner samt tilsyn.

LOV 2005-06-17 nr 64: "Lov om barnehager" (barnehageloven) har fastsatt mer konkrete lover og regler som alle barnehager i Norge må forholde seg til. Jeg vil nedenfor referere til deler fra loven, som er med på å regulere forhold som jeg mener er avgjørende for barnas utvikling av tilknytning og psykiske helse i dagomsorgen.

Kapittel 1 beskriver barnehagelovens formål og innhold. I første linje i § 1, heter det " Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnets behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling". § 2, første ledd sier " Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet". § 2, sjette ledd sier: "barnehagen skal ha en helsefremmende og forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller". § 2, syvende ledd sier: "departementet fastsetter en rammeplan for barnehagen. Rammeplanen skal gi retningslinjer for barnehagens innhold og oppgaver".

Kapittel 2 omhandler barns og foreldres medvirkning, § 4, første ledd sier: "for å sikre samarbeidet med barnas hjem, skal hver barnehage ha et foreldreråd og et samarbeidsutvalg".

Kapittel 3 omhandler godkjenningsplikt og oppgavefordeling. § 8, første ledd 1 sier: "kommunen er lokal barnehagemyndighet. Kommunen skal gi veiledning og påse at barnehagene drives i samsvar med gjeldende regelverk". § 9, andre ledd sier: "Fylkesmannen fører tilsyn med at kommunen utfører de oppgaver den som barnehagemyndighet er pålagt etter denne lov".

Kapittel 4 omhandler barnehagemyndighetens generelle oppgaver. §12a, første ledd sier: "barn som fyller ett år senest innen utgangen av august det året det søkes om barnehageplass, har etter søknad rett til å få plass i barnehage fra august i samsvar med denne loven med forskrifter". § 13, andre ledd sier: " barn som det er fattet vedtak om etter lov om barneverntjenester § 4-12 og 4-4 annet og fjerde ledd, har rett til prioritet ved opptak i barnehage".

Kapittel 5 omhandler personalet. § 17 andre ledd sier: " barnehagen skal ha en daglig leder som har utdanning som førskolelærer eller annen høgskoleutdanning som gir barnefaglig og pedagogisk kompetanse". § 18, første og andre ledd sier: "pedagogiske ledere må ha utdanning som førskolelærere. Likeverdig med førskolelærerutdanningen er annen treårig pedagogisk utdanning på høyskolenivå med videreutdanning i barnehagepedagogikk". § 18, femte ledd sier: "Bemanningen må være tilstrekkelig til at personalet kan drive en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet".

Kapittel 6 inneholder forskjellige bestemmelser, § 22 første ledd sier: " barnehagepersonalet skal i sitt arbeid være oppmerksom på forhold som kan føre til tiltak fra barneverntjenestens side". § 22 andre ledd, første setning sier: " Uten hinder av taushetsplikt skal barnehagepersonalet av eget tiltak gi opplysninger til barneverntjenesten, når det er grunn til å tro at et barn blir misbehandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, jf lov om barneverntjenester § 4-10, § 4-11, og § 4-12, eller når et barn har vist vedvarende alvorlig adferdsvansker etter jf. samme lov § 4-24."

FOR 2005-12-16 nr 1507: "Forskrift om pedagogisk bemanning", er en forskrift til barnehageloven. § 1: norm for pedagogisk bemanning sier: "det skal være minimum en pedagogisk leder per 14-18 barn når barna er over tre år og en pedagogisk leder per 7-9 barn når barna er under tre år og barnas oppholdstid er over seks timer. I barnehager der barna har kortere oppholdstid per dag, kan barnetallet økes noe per pedagogisk leder".

Lovverket regulerer altså flere forhold ved barnehagedriften. Barnehagen skal legge forholdene til rette for at alle barn skal få den omsorg de trenger og for at de skal ha best mulig utgangspunkt for vekst og utvikling. Videre skal barnehagene gi opplysninger til barnevernet ved misstanke om omsorgssvikt. De skal kunne samarbeide med andre kommunale instanser hvis et barn har behov for

et tverrfaglig tilbud. Barnehagens leder skal ha utdannelse som førskolelærer eller lignede. Pedagogiske ledere på hver avdeling skal også ha utdannelse som førskolelærere. Det skal være minst en pedagogisk leder per 7-9 barn under 3 år. Barnehagen skal drives som en pedagogisk virksomhet. For å sikre god kvalitet i barnehagen skal blant annet alle barnehagene ha et foreldresamarbeid. Det er kommunen som har ansvaret for at barnehagene drives etter gjeldende lover og regler. Lovverket er med på å sikre god kvalitet på arbeidet i barnehagen. Alle barnehagene har plikt til å følge lovene fra stortinget. Hver barnehage stiller imidlertid fritt til å finne de løsninger som passer best for sin barnehage, så lenge de holder seg innenfor lovverket. Dette gjør at det kan være store forskjeller mellom de ulike barnehagene.

6.4.2. Rammeplan for barnehager

Kunnskapsdepartementet fastsatte 1.mars 2006 en "forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver" med hjemmel i barnehageloven § 2. Forskriften trådte i kraft 1.august 2006. Rammeplanen skal gi retningslinjer for barnehagens verdigrunnlag, innhold og oppgaver (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 4).

Barnehagen skal ha de fysiske, sosiale og kulturelle kvaliteter som til enhver tid er i samsvar med eksisterende kunnskap og innsikt om barndom og barns behov. Barnehagen skal ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 7).

I følge "rammeplanen" skal barnehagen gi gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i samarbeid med barnas hjem. Den skal tilby et omsorgs- og læringsmiljø som er til barnas beste og trygghet mot fysiske og psykiske skadevirkninger. Omsorgen og aktivitetstilbudet skal tilpasses den aktuelle gruppen og det individuelle barnet. Det skal legges vekt på å forstå det enkelte barnets uttrykk. Hos de mindre barna må en kunne tolke kroppsholdninger og mimikk. Barnets følelsesmessige uttrykk skal bli tatt på alvor (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 7, 13).

"Rammeplanen" skriver at tidlig erfaring med jevnaldrende har betydning for barns samspillferdigheter. Sosial kompetanse utvikles kontinuerlig i barnehagen gjennom handlinger og opplevelser med jevnaldringer og voksne. Barna får mulighet til å uttrykke seg og bli bekreftet, samt leve seg inn i andres situasjon og vise medfølelse. Den sosiale kompetansen er viktig for å forebygge problemadferd. Barnehagen skal kontinuerlig arbeide for å fremme sosial kompetanse hos barna (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 27 og 28).

Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg. Barnehagens personale har en yrkesetisk forpliktelse til å handle omsorgsfullt ovenfor alle barn i barnehagen. Omsorgsforpliktelsen stiller krav til personalet om oppmerksomhet og åpenhet ovenfor det unike hos hvert barn og det unike i situasjonen og gruppen. En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, innlevelse og evne og vilje til samspill. Omsorg skal prege alle situasjoner i hverdagslivet og komme til uttrykk når barn leker og lærer, i stell, måltider og påkledning. Omsorg har verdi i seg selv. Omsorg er nært knyttet til oppdragelse, helse og trygghet, og er samtidig en viktig forutsetning for barns utvikling og læring. Det ligger mye omsorg i å gi barn varierte utfordringer og rom for meningsfulle aktiviteter. Barnehagen skal tilby barn et miljø preget av glede, humor, kreativitet og omtanke for fellesskapet. God omsorg styrker barns forutsetninger for å utvikle tillit til seg selv og andre, gode relasjoner og til gradvis å ta større ansvar for seg selv og fellesskapet (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 23 og 25).

Kvaliteten i det daglige samspillet mellom mennesker i barnehagen er en av de viktigste forutsetningene for barns utvikling og læring. Barnegruppen og det enkelte barns trivsel og utvikling skal derfor observeres og vurderes fortløpende. Oppmerksomheten må både rettes mot samspillet barna i mellom, mellom barn og personale og mellom barnehagens ansatte. Barnehagens arbeid skal vurderes, det vil si beskrives, analyseres og fortolkes i forhold til kriterier gitt i barnehageloven, rammeplanen og eventuelle lokale retningslinjer og planer (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 50).

”Rammeplanen” sier at spørsmål knyttet til barnets trivsel og utvikling samt barnehagens pedagogiske virksomhet skal drøftes i samarbeid mellom barnehagen, foreldrerådet og samarbeidsutvalget. Barnehagen skal følge med i tiden, og for å sikre kvalitetsutvikling må det skje en stadig utvikling av personalets kompetanse (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 14 og 16).

I følge ”rammeplanen” skal hver barnehage ha en årsplan med informasjon om barnehagens plan for omsorg, oppdragelse, læring, lek og hvordan de skal sikre barna gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i samarbeid med barnas hjem (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 49).

”Rammeplanen” sier videre at barnehagen har et særlig ansvar for å forebygge problemer og å oppdage og hjelpe barn med spesielle behov. Personalet har et særlig ansvar for at barn som opplever omsorgssvikt hjemme skal få oppleve stabilitet og trygghet i barnehagen. Barnehagen og barnevernet skal samarbeide om å gi et godt tilbud (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: 18 og 25).

Mye av innholdet i rammeplanen handler om god omsorg og samspill av god kvalitet. Både god omsorg og godt samspill er viktige faktorer i arbeidet med små barn for å fremme deres trygghet og utvikling av tilknytning. Tilknytning nevnes ikke spesielt i rammeplanen, men når viktige faktorer for tilknytning nevnes som viktige faktorer i arbeidet med barna kan man likevel si at det er noe fokus på tematikken. Det kunne imidlertid vært en fordel om tilknytningsteorien ble nevnt, og at betydningen av dette tidlige arbeidet ble presisert.

6.4.3. Stortingsmelding om kvalitet i barnehage

Kvalitet i barnehagen er et satsningsområde fra staten og det ble nylig utviklet en stortingsmelding om kvalitet i barnehager. ”Stortingsmeldingen om kvalitet i barnehagen” har et overordnet mål, dette er å: ”bidra til god kvalitetsutvikling i barnehagen”. Herunder er tre hovdemål: ”sikre likeverdig og høy kvalitet i alle barnehager”, ”styrke barnehagen som læringsarena” og ”at alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende fellesskap” (St.meld.nr41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 9).

For å kunne vurdere om disse målene nås har departementene en del indikatorer de holder seg til når de innhenter informasjon om barnehagene. Noe forenklet er disse; antall ansatte/pedagogiske ledere/styrere med førskolelærerutdanning eller annen godkjent pedagogisk utdanning. Antall menn i barnehagen, antall ansatte med barne- og ungdomsarbeiderutdanning. Antall barn pr årsverk. Andre indikatorer er antall barnehager som: det blir ført tilsyn med, som er universelt utformet, som er godkjent etter forskrift om miljørettet helsevern, som har etablert samarbeid med skolen, helsestasjon, barnevern og PPT. Videre indikatorer er hvordan leke- og oppholdsarealene i

barnehagen er, antall barn med funksjonshemninger med ekstra ressurser, antall minoritetsspråklige barn med tilbud om språkstimulering, og foreldrenes tilfredshet med barnehagetilbudet. Disse indikatorene skal i departementene videreutvikles spesielt i forhold til, barnehagepersonalets kompetanse, barn med behov for særskilt oppfølging og kvaliteten på læringsmiljøet i barnehagen. Under sistnevnte post, nevnes barnehagens arbeid med de minste barna (St.meld.nr41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 9-10).

OECD mener i følge "St.meld. 41" at Norge har for lav pedagogtetthet og for lite langsiktig forskning. Kunnskapsdepartementet arbeider i dag både med å øke andelen pedagoger i sektoren, kvaliteten på kompetansen generelt, og departementet støtter to forskningsprogram i regi av Norges forskningsråd (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 16).

"St.meld. 41" trekker også selv frem behovet for mer forskning på barnehagefeltet. Tidligere var forskning rundt antall barnehageplasser og fordeling av plassene et sentralt tema innenfor forskningen. Siden 1980 tallet har kvaliteten i barnehagen blitt forsket mer på. Integrering, språk, språkutvikling og barneperspektivet er også i senere tid forsket litt på. Det har vært gjennomført noe forskning om relasjonene mellom barn og voksne i barnehagen. De siste årene har det også vært en liten økning i undersøkelser rundt de yngste barna i barnehagen og deres fysiske miljø. Men det er fortsatt lav interesse for forskning der de yngste er studieobjekter (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 42).

"St.meld.nr 41" presiserer at utviklingen med flere ett- og toåringer i barnehagen krever økt formell og reell kompetanse blant personalet. Alle ansatte i barnehagen må ha kunnskap om barn, barndom og barnehagens samfunnsmandat (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 34).

Det finnes i følge "St.meld. 41" lite kunnskap om tilsiktede og utilsiktede virkninger av barnehagepolitikken som føres i dagens samfunn. Departementet vil derfor fremheve behovet for mer kunnskap om barnehagen som omsorgs- og læringsarena for de aller yngste barna (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 43, 47). Her kommer det tydelig frem at regjeringen er klar over at det er for lite forskning på de minste barna i barnehage, og om langtidsvirkninger av barnehageopphold.

"St.meld.nr 41" forteller at i forbindelse med den reviderte rammeplanen for barnehagene i 2006, utarbeidet departementet en strategi for kompetanseutvikling i barnehagesektoren 2007-2010. Målet med denne strategien er; at de ansattes kompetanse styrkes innenfor strategiens prioriterte satsingsområder. Styrke barnehageeierens og kommunenes rolle i kompetanseutviklingen, og øke samarbeidet mellom barnehage og forskningsmiljøer for igjen å øke kunnskapen om barnehager. Satsingsområdene er pedagogisk ledelse, barns medvirkning, språkmiljø og språkstimulering, samarbeid og sammenheng mellom skole og barnehage. Asplan Viak og Fafo har evaluert kompetansestrategien, og har funnet at det brukes flere midler på kompetansetiltak i 2008 enn i 2006. Pedagogisk ledelse, språkmiljø og språkstimulering er hovedsatsingsområdene fra kommunenes side. Barns medvirkning og samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole er noe lavere prioritert (St.meld.nr41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 29-30).

Kunnskapsdepartementet vil i følge "St.meld. 41" øke andelen ansatte med kompetanse, videreføre satsingen på kompetansetiltak, øke antall studieplasser i 2009 og videreføre rekrutteringsstrategien for å få flere pedagoger i barnehagene. Departementet vil se på NOKUTs evaluering av

førskolelærerutdanningen og sørge for kvalitetssikring av utdanningen, det er også sannsynlig utdanningen vil endre navn til barnehagelærer. Videre vil departementet tilby veiledning til alle nyutdannede førskolelærere fra 2011, og de vil utrede hvordan det kan legges til rette for andre yrkesgrupper i barnehagene. Departementet vil også utarbeide en veileder til kommunene om kravene til pedagogisk bemanning (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 35).

Departementet planlegger i følge "St.meld. 41" å utvikle et nasjonalt system for å følge med på utviklingen av kvaliteten i barnehagen. De vil ut fra dette utarbeides en årlig rapport om tilstanden. Det er også planer om å etablere en nasjonal forskerskole med stipendiater i lærerutdanningene, og støtte andre longitudinelle studier om kvalitet og langsiktige effekter av barnehagetilbudet (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009).

"St.meld.nr 41" nevner også at undersøkelser viser at barnehagene i liten grad rapporterer om omsorgssvikt til barnevernet. Dette skyldes flere faktorer; førskolelærerne er i tvil om saken er alvorlig nok og de får ikke informasjon fra barnevernet om hvordan saken blir fulgt opp på grunn av barnevernets taushetsplikt. Å melde fra til barnevernet om en sak kan også gjøre samarbeidet med foreldrene vanskelig. Videre gjør mangel på kompetanse at de ansatte ikke merker tegn på at barn opplever omsorgssvikt (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 102). Her kommer det klart frem at personalet i barnehagene mangler kompetanse i forhold til barns psykiske utvikling. Å heve kompetansen til de ansatte på dette området fører ikke bare til at de kan melde fra om saker til barnevernet, men også at de kan legge til rette for god psykisk utvikling i hverdagen til barna. I følge "St.meld.nr 41" er departementet bevisst på betydningen av førskolelærernes kompetanse om omsorgssvikt, og de vil vurdere å styrke utdanningen til førskolelærerne på dette området (St.meld.nr 41. 2008-2009: 107).

Barne-, ungdoms-, og familiedirektoratet (BUFDIR) har i følge "St.meld. 41" fått utviklet et foreldreveiledningsprogram som viser hvordan en kan løfte frem god omsorg gjennom bevisstgjøring og sensitivisering. Det nevnes også at programmet kan benyttes i barnehager for å bedre å kvalitetssikre samspillet mellom barn og voksne i barnehagen (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 100). Dette foreldreveiledningsprogrammet kunne vært med på å øke kunnskapen om samhandling og relasjoner til de ansatte i barnehagen. Dette ville igjen kunne styrke kvaliteten på relasjonen og samspillet mellom de minste barna og førskolelærerne. Det kan tenkes å ha betydning for barnets trygghet i barnehagen og igjen for dets utvikling av tilknytning.

I følge "St.meld.nr 41" kan barnehagearbeidet knyttes til to ulike fagtradisjoner; den sosialfaglige og den pedagogiske. Barnehagene i Norge har sterkest røtter i den sosialfaglige tradisjonen. Det stilles spørsmål av Starting Strong II, om den sosialfaglige tradisjonen holder på å byttes ut for den mer pedagogiske tradisjonen. Regjeringen selv sier de vil styrke det pedagogiske arbeidet i barnehagene, uten å bryte med den sosialfaglige tradisjonen vi har. De mener det er grunnleggende viktig at barnehagetilbudet utformes i tråd med forskningsbasert kunnskap om læring og utvikling i småbarnsalderen (St.meld.nr 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 76).

Økt kompetanse i barnehagene er et satsningsområde fra regjeringen. Men det kan se ut som det legges mer vekt på å øke kompetansen innenfor pedagogikk enn innenfor sosialfag. Kunnskapsdepartementet har utarbeidet både stortingsmeldingen og rammeplanen for barnehagene. Omsorg og samhandling nevnes, men læring og de ulike fagområdene vektlegges nok noe mer. Undersøkelser fra kommunene viser at pedagogisk ledelse, språk miljø og språkstimulering

er hovedsatsningsområder for kompetansehevingen. Barns medvirkning og samarbeid, samt sammenheng mellom barnehage og skole er de laveste prioriterte satsningsområdene. Medvirkning og samarbeid er fagområder fra den sosialfaglige tradisjonen. Det kan tenkes at en negativ konsekvens ved at det nå er kunnskapsdepartementet som er overordnet organ for barnehagene, er at den helse- og sosialfaglige delen i barnehagene blir svakere. Stortingsmeldingen skriver at det er for lite forskning rundt de minste barna i barnehagen og langtidsvirkninger ved barnhageopphold. I en periode der det nå satses mye på kvalitet i barnehagene, er det viktig at den sosialfaglige tradisjonen også øker fokuset og forskningen på dette området. På denne måten kan den sosialfaglige retningen kan bidra med konstruktiv kunnskap til barnehagesektoren.

Barns utvikling av tilknytning nevnes ikke spesielt i stortingsmeldingen. Men det presiseres at det trengs mer forskning og kunnskap om de minste barna i barnehagen. I tillegg kan det sies at flere av faktorene det arbeides for vil kunne ha positiv effekt for de minste barna og deres utvikling av tilknytning i dagomsorgen. Mer personell, bedre utdanning og bedre kvalitet på arbeidet som utføres, vil trolig ha en positiv effekt for de minste barnas utvikling av tilknytning.

6.4.4. Førskolelærer utdanningen

Dette kapitlet omhandler førskolelærernes utdanning. Grunnen til at det er med i denne oppgaven, er fordi førskolelærerens utdanning trolig vil være med å prege arbeidet med de minste barna i barnehagen. Det er også interessant i å se hvilken kunnskap førskolelærere har om barns utvikling av tilknytning.

LOV 2005-04-01 nr 15: "Lov om universiteter og høyskoler" (universitets- og høyskoleloven), er en lov som regulerer virksomheten til høyskoler og universiteter i Norge.

§ 1-1. *Lovens formål* punkt a), sier at universiteter og høyskoler skal "tilby høyere utdanning på høyt internasjonalt nivå".

§ 1-5. *Faglig frihet og ansvar*, første avsnitt sier følgende: "(1) Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. Institusjonene har et ansvar for å sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå, og utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper". Andre avsnitt fortsetter slik: "(2) Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimeslige grunnlag innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov".

§ 2-1. *NOKUTs oppgaver og myndighet*. Første avsnitt sier følgende: "(1) NOKUT er et faglig uavhengig statlig forvaltningsorgan". Andre avsnitt fortsetter: "(2) Formålet med NOKUTs virksomhet er å føre tilsyn med kvaliteten i høyere utdanning og fagskoleutdanning, gi generell godkjenning av utenlandsk høyere utdanning, og å stimulere til kvalitetsutvikling som sikrer et høyt internasjonalt nivå i utdanningstilbudene ved institusjonene. NOKUTs arbeid skal bidra til at samfunnet kan ha tillit til kvaliteten i norsk høyere utdanning, fagskoleutdanning og godkjent høyere utenlandsk utdanning".

Det finnes videre en "Rammeplan for førskolelærerutdanningen" fastsatt 3. april 2003 av Utdannings- og Forskningsdepartementet. Denne skriver at utdanningsinstitusjonene på bakgrunn av lovverket og rammeplanen skal utvikle en fagplan for utdanningen. Det skrives videre blant annet at

utdanningene skal legge vekt på god innsikt i barns utvikling og livsvilkår. Studentene skal gjennom studiet utvikle kunnskap om barn, barndom, og pedagogisk arbeid med små barn og kunnskap om teorier og arbeidsformer innenfor og på tvers av fag. Førskolelærerutdanningen skal organiseres slik at 45 studiepoeng består av pedagogikk. Pedagogikk er et mangesidig fag og det inneholder blant annet sammen med flere andre deler psykologi og sosiologi. Førskolelærerne skal utvikle en faglig kompetanse slik at de er i stand til å anvende og analysere utviklings-, lærings-, sosialisering- og samspillprosesser i barnehagen. Førskolelærerne skal også kunne reflektere over psykologiske og pedagogiske forhold som gjelder for små barn, både alene, i grupper med andre barn og sammen med voksne. Videre skrives det at studenten skal ha forståelse for hvordan utviklings-, lærings-, og samspillprosesser påvirker hverandre, og de skal kunne planlegge ting ut fra dette. Førskolelærerne skal også blant annet ha evne til innlevelse og respekt for små barn og være lydhøre for barnas signaler (Rammeplan for førskolelærer utdanningen 2003: 13, 14, 17, 21 og 22).

”Loven om universiteter- og høyskoler” legger føringer for at førskolelærerutdanningen skal være oppdatert på forskning, og holde et høyt faglig nivå. ”Rammeplanen for førskolelærerutdanningen” legger vekt på at studentene skal utvikle kunnskap om barn, barndom og pedagogisk arbeid med små barn. Studentene skal også kunne forstå og tolke utviklings-, lærings-, sosialisering-, og samspillprosesser, samt legge arbeidet til rette etter dette. Det er derfor sannsynlig at en førskolelærer har noe kunnskap om barns utviklingspsykologi. Jeg vil imidlertid anta at kunnskapen som blir formidlet gjennom utdanningen vil variere noe fra utdanningsinstitusjon til utdanningsinstitusjon. Dette fordi lovverket åpner for at utdanningsinstitusjonene selv kan velge hva som vektlegges. Den enkelte utdanningen vil derfor sannsynlig bli preget av den kunnskapen de ansatte lærerne har og deres interesser. Videre vil den bli preget av hva slags tema det blir forskes mest på til en hver tid. I følge stortingsmeldingen ovenfor finnes det lite forskning rundt de minste barnas opphold i barnehager og langtidseffekter ved barnehager. Sannsynligvis er dette med å prege innholdet på førskolelærerutdanningen.

”St.meld.nr 41” forteller at NOKUT (nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen) på oppdrag fra kunnskapsdepartementet har utført en evaluering av førskoleutdanningen, som hovedsakelig skal legge vekt på profesjonsinnretningen på utdanningen (St.meld.nr 41. 2008-2009: 27-28). NOKUT leverte sin rapport om førskolelærerutdanningen til kunnskapsdepartementet 20.09.2010. Rapporten sier blant annet at førskolelærerutdanningen er god, men at kvaliteten varierer mellom institusjonene. Ved mange institusjoner er de ansattes kompetanse relativ lav. Utdanningsinstitusjonene mottar også lite ressurser til kompetanseheving og forskning. Forskning på barnehagesektoren utgjør bare 6 % av all utdanningsforskning. Videre nevnes det at inntakskravene til førskolelærerutdanningen ligger mye lavere enn hos andre bachelorutdanninger. Undersøkelser viser også at studentene bruker lite tid på skolearbeid. Likevel fullfører 60 % av studentene utdanningen på nominert tid. Av faglige grunner ønskes det at utdanningen blir en femårig masterutdanning. (<http://www.nokut.no/no/Nyheter/Nyheter/Evalueringen-av-forskolelærerutdanningen/> 06.12.2010)

Rapporten fra NOKUT nevner også at selv om ett og to åringer i dag utgjør en stor del av barnehagegruppen, har dagens førskolelærerutdanning i hovedsak vært rettet mot de eldste barna. Det nevnes spesielt at arbeidet med de minste barna krever annen kunnskap og andre arbeidsformer

(http://www.nokut.no/Documents/NOKUT/Artikkelbibliotek/Norsk_utdanning/SK/Forskolelærer/Hov_edrapport_Flueva.pdf 07.12.2010)

6.4.5. Andre bestemmelser

Foreldrepengeordningen og kontantstøtten er med på å bestemme hvor lenge man kan være hjemme med barn, da de fleste familier er avhengig av mer enn en inntekt hver måned. I Norge i dag har vi en foreldrepengeordning der foreldrene får være hjemme med barnet i 46 uker med 100 prosent stønad, eller 56 uker med 80 prosent stønad. 10 av ukene er forbeholdt far. Hvis foreldrene ønsker har de også mulighet til å ta ut graderte foreldrepenger, det vil si at de jobber noe, og har noe fri etter eget ønske. Man må imidlertid ha hatt inntekt før fødselen for å få rett til foreldrepenger.

<http://www.nav.no/Familie/Svangerskap%2C+f%C3%B8dsel+og+adopsjon/Foreldrepenger+ved+f%C3%B8dsel> 06.12.2010

Kontantstøtte er et alternativ til de som ønsker å være hjemme med barn utover barnets første leveår. Når barnet er mellom ett og tre år har man rett på kontantstøtte hvis man ikke benytter barnehage med offentlig støtte. Har man mindre enn hel plass i barnehage, kan man også få noe kontantstøtte. Beløpet reduseres da etter antall timer barnet er i barnehage. Kontantstøtten er skattefri, utbetales en gang i måneden, og er i dag på kr 3303,-
<http://www.nav.no/Familie/Kontantst%C3%B8tte> (06.12.2010).

7. Diskusjon

I dette kapitlet vil jeg diskutere hvordan tidlig dagomsorg kan påvirke barnets utvikling av tilknytning til hovedomsorgsgiverne. Jeg vil også diskutere barnets muligheter til å danne en trygg tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere, samt faktorer som er med å påvirke barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen. Videre skal jeg diskutere hvordan flere tilknytningsforhold kan være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning. Deretter vil jeg se nærmere på om tidlig dagomsorg øker sjansen for utvikling av psykiske problemer. Til slutt om barn i dagomsorg har bedre kognitive evner enn hjemmebarn og om dette derfor fører til bedre psykisk utvikling for barnehagebarna.

7.1. Vil tidlig dagomsorg skade barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne?

Når barn benytter dagomsorg må de skilles fra omsorgsgiverne store deler av dagen. Tilknytningsteorien bygger blant annet på kunnskap om adskillelse fra omsorgspersonen. Smith og Bjerke (1974) beskriver et av Harlows (1959) apestudier som minner om fremmedsituasjonen. Apene som ble plassert i et fremmed rom med en tøymoren til stede klamret seg til denne og brukte etter hvert denne som en trygg base å utforske fra. Apene som ble plassert i et fremmed rom helt alene reagerte mye sterkere. Apene var tydelig nervøse, de utforsket ikke omgivelsene, men satt sammenkrøpet og vugget frem og tilbake (Smith og Bjerke 1974: 218). Smith (2009) forteller om studiene til Freud og Burlingham (1944). Disse viste at barna som under krigen bodde sammen med foreldrene under svært utrygge forhold, fikk mindre alvorlige reaksjoner enn barna som ble skilt fra foreldrene for å bo under trygge forhold (Smith 2009: 140).

Det er utført mange forskjellige undersøkelser som forsøker å finne svar på om barnets tilknytning til omsorgsgiveren blir dårligere hvis barnet benytter dagomsorg. Smith og Ulvund (2006) forteller at Blehar (1974) fant i sin undersøkelse at barnehagebarn har klart dårligere tilknytning enn barna som var hjemme med mor. En lignende studie ble gjennomført av Moskowitz og medarbeidere (1977) men de fant ingen forskjeller i tilknytningen hos hjemmebarn og barnehagebarn. Blanchard og Mains (1979) og Hårsman (1994) fant at tegn på usikker tilknytning blir mindre jo lengre barnet går i barnehage. Cochran (1977); Ricciuti (1974) fant at barn i dagomsorg har tryggest tilknytning, mens Doyle og Sommers (1977) kommer frem til at barna som er hjemme med mor har tryggest tilknytning. Vaughn og medarbeidere (1980) fant at langt flere barn i dagomsorg enn hjemmebarn hadde utrygg tilknytning. Belsky publisert i 1988 en rapport der konklusjonen var at 41 % av barnehagebarna ble vurdert som utrygge, mens bare 26 % av hjemmebarna ble vurdert som utrygge (Smith og Ulvund 2006: 496-501).

Schaffer (2000) viser til Belsky og Rovine (1988) som finner at barn som begynte i barnehage før ett års alder og som oppholdt seg i barnehagen mer enn 20 timer per uke ville danne en utrygg tilknytning til moren. Roggman, Langlois, Hubbs-Tait og Rieser-Danner (1994) utførte en lignende undersøkelse, men her ble det ikke påvist noen sammenheng mellom omsorgstype og tilknytning til moren. Egeland og Hiester (1995) finner at for barn som i utgangspunktet hadde en god tilknytning til mor var tendensen av barnehage var negativt. Motsatt var det positiv effekt av barnehage for de barna som ikke hadde trygg tilknytning til foreldrene. Gottfreid, Gottfreid og Bathurst (1988) finner

ingen forskjeller i tilknytning hos barn som er hjemme eller i barnehage. Det som viste seg å ha betydning var forholdene hjemme og sosioøkonomisk status (Schaffer 2000: 141-142, 158-159).

I følge Ahnert (2003) finner Isabella (1993 og 1998) at sensitiviteten foreldrene viser de første månedene er av stor betydning for om barnet utvikler trygg tilknytning. De Wolff og van IJzendoorn (1997) finner derimot moderate sammenhenger mellom foreldrenes sensitivitet og barnets utvikling av trygg tilknytning (Ahnert 2003: 233).

Undersøkelsene peker som vi ser i alle retninger. Det gjør det vanskelig å trekke noen konklusjon om barnets tilknytning til omsorgspersonen påvirkes negativt av opphold i dagomsorg. For å komme nærmere et svar på spørsmålet må vi se på ting rundt selve spørsmålet. Den ene undersøkelsen viser blant annet at barn med utrygt tilknytningsforhold hjemme har positiv effekt av barnehagen. Motsatt hadde barn med trygt tilknytningsforhold hjemme negativ effekt av barnehagen. Videre viser undersøkelsene at barnets alder når dagomsorgen inntreffer kan ha betydning for barnets utvikling av tilknytning. Videre kan også lengden på oppholdstiden ha betydning. Dette skal jeg komme tilbake til senere i diskusjonen. Undersøkelsene viste også at foreldrenes sosioøkonomiske status og forholdene hjemme kan ha betydning for barnets utvikling av tilknytning.

Det er som nevnt tenkelig at foreldrenes sosioøkonomiske status kan ha betydning for barnets utvikling av tilknytning. Jeg vil ikke gå mye inn på det i oppgaven, men det kan nevnes at Ahnert (2003) skriver at foreldre med høy utdanning og inntekt ofte velger dagomsorg av høyere kvalitet, enn foreldre med lav utdanning og lavere inntekt (2003: 239). Årsaken til dette er uvisst, men det kan tenkes at høyere utdanning gir bedre kunnskap om barns utvikling og betydningen av stabilitet og kvalitet. Det kan også tenkes at personer med god økonomi generelt er mer opptatt av god kvalitet.

Jeg skal videre i dette kapittelet konsentrere meg mest om hvilke forhold hjemme som kan tenkes å påvirke barnets tilknytning til omsorgspersonen.

Mange barn er i dagomsorg 8-9 timer hver dag. Det som blir igjen til samspillssituasjoner med foreldrene i hverdagen er morgensituasjonen, noe tid om ettermiddagene og leggesituasjonen. I tillegg får man tid sammen i helger og ferier. Et barn som er hjemme med omsorgspersonen har langt flere samspillssituasjoner med omsorgspersonen i løpet av en dag, enn ett barn som er i dagomsorg. Det er likevel ikke slik at hjemmebarn automatisk har bedre tilknytning av den grunn. Det er derfor ikke nødvendigvis antall samspillssituasjoner som er av betydning for relasjonen man danner til foreldrene. Smith (2009) skriver at tilknytningskvaliteten vil variere etter som hvilken relasjon barnet har til omsorgsgiveren (2009: 142-143). Kvaliteten på samspillet må være god. Det ser ut som kvaliteten på samspillet kan ha større betydning for tilknytningsrelasjonen enn hvor mye tid man tilbringer sammen. Ahnert (2003) forklarer at foreldrenes evne til å ha god kvalitet på samspillet utenom dagomsorgen, og at de engasjerer seg for å finne en dagomsorg av god kvalitet er av betydning for barnets utvikling av tilknytning til foreldrene (Ahnert 2003: 239).

Det kan hevdes er at en omsorgsgiver som er hjemme med et barn vil få bedre tid til å skape et samspill av god kvalitet. Man vil for eksempel få være sammen den tiden på dagen der begge er mest opplagt, noe som er det beste utgangspunktet for en god samhandling. På den andre siden vil kanskje noen foreldre føle at man får for mye tid sammen når man er sammen hele dagene. Hvis man opplever å bli litt lei av hverandre, eller kjede seg, vil samspillet sannsynligvis bli dårligere. I Norge i dag er det ikke mange barn over ett år som er hjemme på dagtid, og barn og omsorgsgiver

kan kanskje oppleve å bli noe ensomme når de er hjemme. Men det finnes åpne barnehager og lignende som man kan besøke der man får møtt andre som er hjemme med barn. Når man er sammen med barnet i ulike situasjoner i hverdagen vil man både oppleve nye ting, og bli kjent med nye sider av seg selv og barnet. Det kan være svært positivt for utviklingen av en god relasjon og en trygg tilknytning.

Mange foreldre føler gjerne behov for å komme seg ut i arbeid, treffe andre voksne og arbeide med noe de opplever som meningsfylt. Selv om de mister mye tid sammen med barnet, kan det også føre til at omsorgspersonen har mer lyst og engasjement til å gjøre noe sammen med barnet sitt i den tiden de faktisk har sammen. Schaffer (2000) skriver at det ser ut som mor kompenserer for tiden hun er borte fra barnet. Han hevder derfor at om man benytter dagomsorg eller ikke, ikke har noen betydning for barnets tilknytning til mor (2000: 148,149). Lindèn (1984) nevner Bowlby og hans Kibbutz undersøkelse i Israel. Her så barna ut til å ha bedre tilknytning til mor, som de kun traff i korte intense samspill, enn til barnepasseren som de tilbrakte hele dagen med (Lindèn 1984: 78). Belsky og medarbeidere (2007) finner at kvaliteten på foreldrenes oppdragelse hadde større betydning for barnas sosiale og kognitive utvikling enn om de benyttet dagomsorg eller ikke (2007: 681-701) Adi-Japha og Klein (2009) finner at sammenhengen mellom kvaliteten på omsorgen og oppdragelsen i hjemmet og barnets kognitive utvikling, var sterkest hos de barna som opplevde medium mye dagomsorg. Funnet var overraskende, da en skulle tro at hjemmeforholdene var av størst betydning for hjemmebarna. En teori er at foreldre med barn i dagomsorg kompenserer for tiden de er fra barnet, og gir bedre omsorg og oppdragele den tiden de har sammen med barnet (2009: 896-906). McCartney og medarbeidere (2010) finner derimot at lang oppholdstid i dagomsorg er korrelert med problemadferd. De testet for flere variabler og god kvalitet på omsorgen og oppdragelsen i hjemmet reduserer ikke barnas problemadferd (2010: 1-17). Det kan tyde på at det er begrensede muligheter for å kompensere for tiden barnet er i dagomsorg. Hvis barnet oppholder seg litt i dagomsorg og at dette fører til at barnet får bedre omsorg og oppdragelse hjemme, kan dagomsorg og kompensasjon for tapt tid føre til en mer positiv utvikling. Men hos barn som er veldig mye og lenge i dagomsorg kan det være vanskelig å kompensere for tiden man mister. I tillegg er foreldre gjerne slitne etter en lang arbeidsdag og det kan også gi begrensede muligheter til å yte ekstra god omsorg.

Jeg mener at tid og kvalitet på relasjonen henger sammen. Hart (2009) skriver også at tid, kvaliteten på samspillet og følelsesmessig involvering er faktorer som påvirker tilknytningsrelasjonen som dannes (Hart 2009: 142). Men hvordan man bruker den tiden man har sammen, ser også ut til å ha stor betydning for tilknytningsrelasjonen mellom barnet og foreldrene. Hvis mor ikke ønsker å være hjemme, vil hennes humør trolig påvirkes negativt om hun tvinges til å være hjemme. Selv om hun da har god tid med barnet, vil samhandlingen trolig preges negativt av hennes mistriksel. På samme måte vil også en mor som "tvinges" ut i arbeid, og må benytte dagomsorg "mot sin vilje" lett kunne overføre sin frustrasjon og mistriksel i samhandlingen med barnet. Når barnet hentes fra dagomsorgen er gjerne både omsorgsgiver og barn slitne etter en lang dag og samhandlingen kan preges negativt av dette. I en stressende hverdag vil mor kanskje ikke rekke å gjøre det hun ønsker å gjøre med barnet og det kan resultere i at hun er stresset og skuffet over å ikke strekke til. Dette er følelser man lett tar med seg i samhandlingen med barnet. Schaffer (2000) trekker frem at mors tilfredshet med egen rolle er av betydning for barnets utvikling av tilknytning (2000: 149-150). Evenshaug og Hallen (2001) skriver også at mors reaksjon på adskillelsen fra barnet, hennes trivsel i yrkessituasjonen og fars deltakelse i omsorgen er faktorer som påvirker barnets tilknytning (2001:

179). I Norge i dag er foreldrepermisjonen på 46/56 uker og 10 av disse ukene er forbeholdt far. Hvor lenge far ønsker å være hjemme vil også være individuelt. Noen ønsker å være mye hjemme, mens andre ikke ønsker å være hjemme i det hele tatt. I likhet med mors trivsel i egen rolle, er også fars trivsel i egen rolle med på å påvirke samspillsituasjoner med barnet.

Det er som nevnt vanskelig å trekke noen direkte konklusjon rundt om dagomsorg skader barnets tilknytning til hovedomsorgsgiveren. Det er behov for flere undersøkelser og mer forskning på området. Som Lindèn (1984) skriver vet vi for lite hva som skjer med barnets tilknytning på lang sikt (1984: 79). Det kan ikke trekkes en konklusjon om at tidlig dagomsorg skader barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne. Det ser ut som hovedomsorgsgivernes egne ønsker, trivsel og deres evne til å skape en tilknytningsrelasjon av god kvalitet er med å påvirke barnets tilknytning. Som Ulvund (2009) skriver er det derfor viktig å velge den løsningen som passer familien best og legge vekt på positivt samspill den tiden en har med barnet. Hvis barnet derimot ikke ser ut til å tilpasse seg barnehagen etter flere måneder, bør man vurdere å ta barnet ut en periode (2009: 101-102).

7.2. Danner barn tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere?

Bowlby mente opprinnelig at barnet bare danner tilknytning til en annen person, noe som oftest var mor. Senere endret han standpunkt og mente at barnet kan danne noen flere tilknytningsforhold. Ahnert (2003) forteller at Bowlby var skeptisk til dagomsorg, mye fordi han ikke trodde barnet kunne danne tilknytningsforhold under vekslende omsorgs situasjon (Ahnert 2003: 236). Smith og Ulvund (2006) forteller at Bowlby også trodde at man kan forebygge negative konsekvenser ved dagomsorg hvis barnet på forhånd får mulighet til å bli godt kjent med barnepasseren. Han antok at jo mer stabil dagomsorgen er, jo tryggere blir barnets tilknytning (Smith og Ulvund 2006: 266, 267).

I dag er de fleste forskerne enige om at barn kan danne trygg tilknytning til flere personer. Pearce (2009) skriver at selv om den tidlige tilknytningsteorien fokuserte på mor-barn relasjonen, er det i dag generelt akseptert at barn former flere tilknytningsrelasjoner (Pearce 2009: 13,14). Smith og Ulvund (2006) forteller at nyere undersøkelser viser at barn kan danne følelsesmessige bånd til profesjonelle omsorgspersoner hvis det er en høy grad av stabilitet i omsorgen (2006: 500). Smith (2010) skriver at barnet kan danne tilknytning til en to tre profesjonelle omsorgsgivere i tillegg til foreldrene (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010).

I og med at barnet kan danne flere tilknytningsforhold kan det argumenteres for at det er uproblematisk å benytte dagomsorg. Hvis barnet får god tid å bli kjent med, og danne en trygg tilknytning til en person i dagomsorgen, er det i teorien ingenting som tilsier at barnets tilknytning skal ta skade av opphold i dagomsorg. Det viser seg blant annet at barn med utrygg tilknytning til sin hovedomsorgsgiver kan få bedre oppvekstvilkår gjennom opphold i dagomsorg, der de har en trygg tilknytningsrelasjon til en profesjonell omsorgsgiver. I følge Killèn (2007) finner Van IJendoorn og Tavecchio (1987) at tilknytningsforhold mellom barn profesjonelle muligens kan kompensere for en utrygg foreldre – barn tilknytning. Crittenden (1983), Goossens og Van IJendoorn (1990) fant at kvaliteten på tilknytningsforholdet mellom barn – profesjonelle er uavhengig av både barn–mor - og barn-far- tilknytningen (Killèn 2007: 66).

I følge Ahnert (2003) viser det seg imidlertid i en metaundersøkelse at størsteparten av barn i dagomsorg har utrygg tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere (2003: 236, 238). Jeg finner ingen data over hvilken tilknytning barn har til profesjonelle omsorgsgivere i Norge. Men Killèn (2007) nevner en undersøkelse utført i Norge som viser at bare 50 % av barna er trygt tilknyttet. Killèn skriver at tallet er overraskende lavt. Hun lurer på om det kan ha sammenheng med at mange mødre var på vei tilbake til arbeidslivet når undersøkelsen ble utført, og at flere av barna ble klassifisert med utrygg tilknytning som følge av oppstart i dagomsorg (2007: 57).

de Schipper, Riksen-Walraven og Geurts (2006) undersøker samspillskvaliteten mellom profesjonelle omsorgsgivere og barn i dagomsorg. De finner at samspillskvaliteten er klart best når en profesjonell omsorgsgiver samhandler med grupper på 3 barn. Når gruppen er på 5 barn blir samspillskvaliteten dårligere. Undersøkelsen finner også at samspillskvaliteten hadde betydning for barnas adferd, samarbeidsvilje og trivsel (2006: 861-874).

I følge "St.meld. 41" har Norske barnehagegrupper gjennomsnittlig en størrelses orden på 13-18 barn (St.meld. 41 om kvalitet i barnehage 2008-2009:60). FOR 2005-12-15 nr 1507 "Forskrift om pedagogisk bemanning" sier at det skal være minimum en pedagogisk leder per 7-9 barn, når barna er under tre år. Antall assistenter varierer gjerne etter gruppestørrelsen.

Det er grunn til å tro at samspillskvaliteten mellom de profesjonelle omsorgsgiverne og barna blir dårligere i en så stor gruppe som 13-18 barn. I en familiebarnehage er gruppesammensetningen gjerne 3 barn per profesjonell omsorgsgiver. Det kan derfor tenkes at barn i familiebarnehager opplever bedre samspillskvalitet enn barn i barnehager. Samspillskvaliteten er også helt avgjørende for hvordan tilknytningsforhold barnet får til den profesjonelle omsorgsgiveren.

Groeneveld, Vermeer, van IJzendoorn og Linting (2010) finner i sin undersøkelse at alle barn som benytter dagomsorg har økt kortisol nivå sammenlignet med når de er hjemme, men at barn som benytter dagmamma eller lignende opplever mer sensitiv omsorg fra den profesjonelle omsorgsgiveren, og de ser ut til å være mer avslappet enn barn i barnehager (Groeneveld, Vermeer, van IJzendoorn og Linting 2010: 502-514).

Selv om dagmammaløsninger og familiebarnehage gir mulighet til bedre samspillskvalitet, noe som øker sannsynligheten for tryggere tilknytning til den profesjonelle omsorgsgiveren, er det også negative sider med disse løsningene. De profesjonelle omsorgsgiverne er gjerne ufaglærte, noe som gjør at kvaliteten på omsorgen vil kunne variere mer enn i en barnehage. Det kan også være vanskelig å finne en dagmamma og en familiebarnehage som er stabile over lang tid. Mange av barna i familiebarnehager har faste dager knyttet til en barnehage. Når den profesjonelle omsorgsgiveren i familiebarnehagen er syk, eller har fri, må barna være i barnehagen. Å måtte bytte profesjonelle omsorgsgivere og oppholdssted er ikke en stabil løsning for barna. På den måten kan en barnehage med kvalifisert personell være mer stabilt. Dette vil uansett variere fra dagomsorg til dagomsorg, og det kan vanskelig konkluderes med at den ene typen omsorg er mye bedre enn den andre.

I følge undersøkelsene ovenfor er kvaliteten på samspillsrelasjonen mellom den profesjonelle omsorgsgiveren og barnet av betydning for barnets adferd, samarbeidsvilje, trivsel, ro, og trolig barnets tilknytning til den profesjonelle omsorgsgiveren. Ahnert (2003) er imidlertid en forsker som har et noe annet syn på barnets tilknytning i dagomsorgen. Hun mener at barnet danner en annen type tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere enn til hovedomsorgsgiverne. Det ser ut som den

profesjonelle omsorgsgiverens adferd ovenfor hele gruppen med barn er av større betydning enn det individuelle forholdet mellom profesjonell omsorgsgiver og barn (2003: 240). Det som svekker troverdigheten til Ahnerts teori er at hun foreløpig ser ut til å være alene om den. Andre teoretikere, blant annet Huges (2009) skriver at barn i dagomsorg hos en eller få personer kan danne sekundær tilknytning til disse. Han presiserer betydningen av at barnepasser og barn er samstemt og at barnet får individuell oppfølging (Huges 2009: 19-21). Det er derfor mer sannsynlig at barnets relasjon til barnepasseren er av betydning for utviklingen av tilknytning. Men om det nå skulle vise seg at Ahnert har rett og at gruppesamspillet er av større betydning enn det individuelle samspillet, vil det likevel være like viktig å arbeide for at gruppen av barn skal ha en trygg tilknytning til barnepasseren. Barnets forhold til barnepasseren vil trolig påvirke utviklingen av tilknytningen uavhengig av om forholdet er skapt gjennom individuelt samspill, eller skapt som følge av et gruppesamspill.

Det finnes som nevnt ingen tall som indikerer hvilken tilknytning barn har til profesjonelle omsorgsgivere i Norge. Ut fra tilknytningsteorien skal det være mulig for barn å danne trygge tilknytningsforhold til noen få profesjonelle omsorgsgivere. Det er imidlertid lite sannsynlig at alle barn har en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. Tall fra utlandet viser blant annet at flertallet av barna har utrygg tilknytningsrelasjon til de profesjonelle omsorgsgiverne. Tall fra Norge viser også at bare 50 % av alle barn er trygt tilknyttet. Undersøkelsene jeg har gått gjennom og teoretikernes meninger peker i retning av at kvaliteten på relasjonen mellom den profesjonelle omsorgsgiveren og barnet er av stor betydning. Jeg vil påstå at det blir vanskeligere å skape god samhandling og trygge tilknytningsforhold mellom barnet og den profesjonelle omsorgsgiveren i en stor i gruppe, enn i en mindre gruppe. Siden alle dagomsorger er forskjellige vil jeg ikke trekke en konklusjon om at en type dagomsorg er bedre enn en annen, da det er flere forhold som er med å påvirke hva som gjør en dagomsorg trygg og stabil for et barn. Fokus på trygghet, stabilitet og kvalitet i samhandlingen mellom profesjonelle omsorgsgivere og barnet ser ut til å ha betydning for om barnet danner en trygg tilknytningsrelasjon til den profesjonelle omsorgsgiveren.

7.3. Hvilke faktorer påvirker barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen?

Ulike faktorer kan tenkes å ha betydning for om barnet danner tilknytning til en profesjonell omsorgsgiver. Vi skal her gå inn på noen faktorer som går igjen i undersøkelsene, og som ser ut til å ha betydning for om barnet danner tilknytning i dagomsorgen.

7.3.1. Barnets alder når dagomsorgen inntreffer

Det er nærliggende å tro av barnets alder ved oppstart i dagomsorgen kan være av betydning for barnets utvikling av tilknytning. Jo yngre barnet er, jo færre tilknytningsforhold klarer barnet å ha. I følge tilknytningsteorien begynner barnet i 7-8 måneders alderen å danne indre arbeidsmodeller av samspillserfaringene de har med tilknytningspersonene. Å begynne i dagomsorg i denne alderen kan være forvirrende for barnet, da det må forholde seg til flere personer, som oppfører seg og reagerer på ulik måte. Det kan tenkes at barnets utvikling av tilknytning kan bli noe utsatt, eller at barnet utvikler en utrygg tilknytning som følger av dette.

Huges (2009) forklarer at adskillelse fra foreldrene skaper ulik stress-reaksjon hos barn. Jo yngre barnet er, jo kortere adskillelse skal til før barnet opplever situasjonen som stressende og bedrøvende (Huges 2009: 159). Smith og Ulvund (2006) skriver at Weinraub og Jaeger (1990) i sin undersøkelse finner at barn som begynte i barnehage før 8 md alderen ble registrert med høyere forekomst av utrygghet enn barn som begynte etter 8 md alderen. Hausfather og medarbeidere (1977) finner derimot at tidlig dagomsorg bare gir risiko for emosjonelle vansker om dagomsorgen er av dårlig kvalitet (Smith og Ulvund 2006: 99-101 og 501-501). Smith og Ulvund (2006) selv skriver at barnets alder når det begynner i dagomsorg kan ha betydning for om det utvikler trygg eller utrygg tilknytning (Smith og Ulvund 2006: 506-508). Ulvund (2009) skriver at barn som begynner i dagomsorg før de er ett år gamle kan få problemer med å knytte seg til foreldrene (Ulvund 2009: 99-101). Schaffer (2000) som i utgangspunktet er positiv til dagomsorg skriver også at undersøkelser viser at dagomsorg ikke er bra for barn under ett år (2000: 160-162).

Jeg tolker undersøkelsene og litteraturen som at tidlig start i barnehage, da spesielt før fylte ett år, kan være en risikofaktor for utvikling av utrygg tilknytning. Å arbeide for at barnet skal få en trygg relasjon til en fast profesjonell omsorgsgiver kan muligens virke forebyggende.

7.3.2. Bytte av dagomsorg

Bytte av dagomsorg kan tenkes å være en annen risikofaktor. Mange opplever at barnet ikke får plass i den dagomsorgen de ønsker at barnet skal gå i. Dette gjør at de er nødt til å benytte en annen løsning for en periode. Det kan være snakk om barnepass i familien, dagmamma eller en annen barnehage som må benyttes inntil man får den dagomsorgen man ønsker. Ved å bytte dagomsorg de første leveårene utsetter man kanskje barnet for både adskillelse fra foreldrene, samt et mulig tap av en tilknytningsperson, da barnet kanskje har rukket å danne tilknytning i den midlertidige dagomsorgen. I tillegg må barnet forholde seg til nye personer og prøve å danne et nytt tilknytningsforhold i den nye dagomsorgen. Dette kan tenkes å være negativt for barnets utvikling av tilknytning. I følge Smith og Ulvund (2006) finner Vaughn og medarbeidere (1980) at flere barn i dagomsorg har utrygg tilknytning enn hjemmebarn, i denne undersøkelsen har flere av barna byttet dagomsorg (Smith og Ulvund 2006: 500). På den andre siden er det trolig mange barn som har byttet dagomsorg, og som ikke ser ut til å ha utviklet en utrygg tilknytning av den grunn. Noen barn trives kanskje ikke i den første dagomsorgen og kan derfor tenkes å ha veldig godt av å bytte dagomsorg. Å bytte av dagomsorg fører ikke automatisk til utvikling av en utrygg tilknytning. Men det kan tenkes å være en risikofaktor. Huges (2009) presiserer betydningen av at barnet har en forutsigbar hverdag. Han mener at et eventuelt bytte av dagomsorg bør planlegges nøye (2009: 21-23). Smith og Ulvund (2006) skriver at det ser ut til å være enighet om at stadig skifte av omsorgspersoner utgjør en risiko for utvikling av tilknytningsforstyrrelser for barn mellom 0-2 år (2006: 502). Morrissey (2009) undersøker konsekvenser av å benytte flere typer dagomsorg samtidig. Han finner en liten, men tydelig økning av problemadferd og usosial adferd blant 2- og 3 år gamle barn som benytter flere dagomsorger samtidig. Funnene viser at jenter og yngre barn er mest utsatt for negative effekter ved flere dagomsorg-løsninger samtidig (2009: 59-76). Både bytte av dagomsorg, og det å benytte flere dagomsorger samtidig skaper uforutsigbarhet og lite stabilitet i hverdagen til barnet. Mange foreldre er kanskje ikke klar over at bytte av dagomsorg, og å benytte mange ulike dagomsorg løsninger kan være uheldig. Opplysning om dette, samt å arbeide for at flere barn skal få plass i den dagomsorgen de ønsker, når de ønsker den, kan være et forebyggende tiltak mot denne risikofaktoren.

7.3.3. Lang oppholdstid i dagomsorg

Noen undersøkelser peker i retning av at lang oppholdstid ikke er så positivt for de minste barna. "St.meld.41" henviser til den norske mor og barn-undersøkelsen, som viser at det ikke er forskjell i emosjonelle problemer hos barn som har gått i barnehage og hjemmebarn. Eneste unntaket er hvis barnet har hatt en oppholdstid på over 40 timer i uka (2008-2009: 65 og 57). Mange foreldre arbeider i 100 % stillinger på dagtid og er avhengig av å ha barnet i dagomsorg hele dager. Jeg vil anta at det er mindre sjanse for at barnet utvikler en utrygg tilknytning ved lang oppholdstid i dagomsorgen hvis barnet har en trygg tilknytningsperson i dagomsorgen.

Clarke-Stewart, Gruber og Fitzgerald (1994) finner i følge Schaffer (2000) at opphold i dagomsorg i mer enn 6 timer pr dag kanskje ikke er bra for de minste barna. Men at kvaliteten på omsorgen er av større betydning enn omsorgstypen (Schaffer 2000: 155-156). I en dagomsorg av god kvalitet kan det tenkes at barnet har dannet et tilknytningsforhold og at barnet derfor ikke har negative reaksjoner på en lang oppholdstid. For barn som ikke har en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen kan det derimot tenkes at en lang oppholdstid i dagomsorg får større konsekvenser. Schaffer (2000) forteller at Belsky og Rovine (1988) finner at barn under ett år, med oppholdstid i dagomsorg over 20 timer pr uke trolig vil danne utrygg tilknytning til mor. Roggman, Langlois og Hubbs-Tait utførte en lignende undersøkelse, men de finner derimot ingen sammenheng i omsorgstype og tilknytning til mor (Schaffer 2000: 158). Belsky og medarbeidere (2007) finner at barn som oppholder seg mye i dagomsorg blir rapportert med flere adferdsproblemer fra barnehageoppholdet og ut 6 klasse (Belsky og medarbeidere 2007: 681-701). McCartney og medarbeidere (2010) finner at lang oppholdstid i dagomsorg er korrelert med problemadferd. Kvaliteten på omsorgen og gruppestørrelsen kunne imidlertid være med å påvirke barnas adferd positivt (McCartney og medarbeider 2010: 1-17). Vandell og medarbeidere (2010) finner også at lang oppholdstid i dagomsorg er korrelert med adferdsproblemer og at ungdom er mer impulsive og tar større sjanser når de er 15 år. De finner også at kvaliteten på dagomsorgen kan være med å redusere senere adferdsproblemer (Vandell og medarbeidere 2010: 737-756).

Man kan ikke hevde at lang oppholdstid i dagomsorg er direkte skadelig for barnets utvikling av tilknytning, da tilknytningen er avhengig av flere forhold, blant annet barnets relasjoner i dagomsorgen. Men lang oppholdstid kan være en risikofaktor for utvikling av utrygg tilknytning. Personlig tror jeg det kan være positivt om man lar barnet være kortere dager i dagomsorgen i begynnelsen, hvis man har mulighet til det. En lang innkjøringsperiode kan være positivt, for da kan barnet rekke å bli godt kjent og kanskje danne et tilknytningsforhold før det må være i dagomsorgen på heltid. Bowlby selv hadde i følge Smith og Ulvund (2006) tro på at å bli kjent med tilknytningspersonen på forhånd kunne virke forebyggende ved adskillelse (Smith og Ulvund 2006: 266, 267).

7.3.4. Gruppestørrelsen

Gruppestørrelsen varierer fra dagomsorg til dagomsorg. Hos en dagmamma eller en familiebarnehage ser en ofte mindre grupper på 3-4 barn, mens i en større barnehage kan barna være delt inn i store grupper på 9-18 barn. I en stor gruppe med mange ansatte og mange barn kan det bli vanskelig for de ansatte å bli godt kjent med det enkelte barnet og det kan bli vanskelig å danne trygge tilknytningsrelasjoner. Det kan derfor være positivt om barnet er i en mindre gruppe.

På den andre siden vil barn i en stor gruppe være mindre sårbare hvis noen av personalet er syke, eller slutter. Barnehagen har også gjerne åpent i 9 timer hver dag, det gjør at ikke alle ansatte kan være tilstede til enhver tid. Det kan derfor sies å være både positive og negative sider med en stor gruppe.

I følge "St.meld.nr 41" er gruppestørrelse i barnehagen den faktoren som hadde størst sammenheng med barnas stressnivå (St.meld.41 2008-2009). Smith og Ulvund (2006) forteller at stressfaktorer i miljøet er en risikofaktor for feil utvikling (Smith og Ulvund 2006: 20). McCartney og medarbeidere (2010) finner at gruppestørrelsen er korrelert med barnas problemadferd. Det vil si at barn i større grupper letter utvikler problemadferd (McCartney og medarbeidere 2010: 1-17). Morrissey (2010) finner også at det er bedre for barn å være i mindre grupper, da disse barna utvikler bedre sosial og kognitiv kompetanse (Morrissey 2010: 33-50). "St.meld.41" nevner en undersøkelse fra 2008 som viser at norske barnehager har grupper på en størrelsesorden fra 13-18 barn (St.meld.41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 60). Smith (2010) stiller seg skeptisk til om barn i basebarnehager klarer å danne gode tilknytningsforhold til de ansatte (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010). Huges (2009) skriver at barn som er i dagomsorg hos én eller et fåtall av personer kan danne sekundær tilknytning til disse og de klarer seg ganske godt i dagomsorgen. Barn danner gjerne lettere sekundær tilknytning i situasjoner der slektninger, eller en dagmamma i en hjemlig atmosfære passer barnet. Det er viktig at barnet opplever å være samstemt med omsorgspersonen, og at barnet får en individuell oppfølging (Huges 2009: 20-21). Ulvund (2009) mener derimot at dagmamma er en litt usikker løsning, da det er vanskelig å finne en god dagmamma som man stoler på, som er tilgjengelig over tid, og som kan yte en omsorg av god kvalitet (Ulvund 2009: 102).

Jeg vil ikke gå nærmere inn på hvilken dagomsorgs type som kan tenkes å være best, da det vil være store variasjoner mellom ulike dagomsorger uansett. Gruppestørrelsen i dagomsorgen kan imidlertid tenkes å ha en betydning for om barnet klarer å danne en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. Jeg vil imidlertid anta at gruppens stabilitet er av større betydning enn gruppens størrelse. For barn i en stor gruppe er det trolig positivt hvis barnet har en eller to faste profesjonelle omsorgsgivere det forholder seg mest til.

7.3.5. Profesjonelle omsorgsgivere

De profesjonelle omsorgsgiverne er av stor betydning for om barnet klarer å danne en trygg tilknytning i dagomsorgen. Utdanning kan være en fordel, da kunnskap gir bedre forståelse og innsikt i barns adferd. Det er likevel fullt mulig at barn danner tilknytningsrelasjon til assistenter og ufaglærte. Det er mer sannsynlig at stabiliteten blant de ansatte er av større betydning for barnets mulighet til å danne trygg tilknytning enn de ansattes utdanning. At det er nok personell på jobb er også av betydning, da nok personell gjør at det blir tid til det enkelte barnet. Huges (2009) skriver at dagomsorg der ansatte bare arbeider noen måneder og eventuelt skifter arbeid, er spesielt uheldig for barn under tre år. De ansatte får ikke mulighet til å bli kjent med det unike ved det enkelte barnet, og barnet danner ikke sekundær tilknytning til de ansatte. Barn under tre år er avhengig av å ha en tilknytningsperson rundt seg nesten konstant, for at barnet skal føle psykisk trygghet, og kunne engasjere seg og lære fra omgivelsene (2009: 21).

Stadig utskifting av ansatte kan derfor regnes som en risikofaktor i forhold til barns utvikling av tilknytning. På samme måte kan mye bruk av nye, ukjente vikarer tenkes å ha en negativ effekt for

barns utvikling av tilknytning. I arbeidet med de minste barna er det spesielt viktig å arbeide for å få en så stabil og trygg hverdag som mulig. Kunnskap om barnets utvikling av tilknytning kan føre til at det legges mer vekt på stabilitet og kvalitet i relasjonene mellom profesjonelle omsorgsgivere og barna.

7.3.6. Stabilitet i dagomsorgen

Betydningen av stabilitet i dagomsorgen ble trukket frem i kapitlene om: "å bytte dagomsorg", "gruppestørrelsen" og "de profesjonelle omsorgsgiverne". En dagomsorg med god stabilitet øker sjansen for at barnet klarer å danne tilknytning til en profesjonell omsorgsgiver og hverdagen blir mer forutsigbar for barnet. Dette virker igjen positivt på barnets muligheter til utvikling av trygg tilknytning. Stabiliteten i dagomsorgen kan derfor sies å være en faktor som er av stor betydning for barnets utvikling av tilknytning.

Stabilitet i dagomsorgen kan imidlertid være vanskelig å definere. Schaffer (2000) definerer stabilitet i barnehagen på følgende måte: han mener at barna bør ha en fast omsorgsperson, som til enhver tid står til rådighet for barnet. Barnet bør ikke ha mange omsorgsgivere å forholde seg til. Videre presiserer han at stabile rutiner er viktig, stabile omgivelser og stabile gruppesammensetninger (Schaffer 2000: 160, 161, 162). Huges (2009) presiserer også betydningen av rutiner, struktur og ritualer. Dette skaper en forutsigbar hverdag for barnet, og skaper en indre trygghet i hverdagen (Huges 2009: 21).

Med gruppestørrelser på 13-18 barn i barnehagene i Norge i dag vil barna automatisk måtte forholde seg til mange profesjonelle omsorgsgivere. Jeg finner det svært lite sannsynlig at alle barn har en fast profesjonell omsorgsperson som er konstant tilgjengelig for barnet. Denne type stabilitet bør det arbeides mer med. Ved store grupper er det imidlertid rimelig stor sjanse for at stabiliteten når det gjelder rutiner og oppholdssted er stor.

7.3.7. Kvalitet i dagomsorgen

Kvalitet i dagomsorgen blir trukket frem som betydningsfullt for barnets utvikling av tilknytning i flere av undersøkelsene som er utført.

Schaffer (2000) nevner flere undersøkelser der kvaliteten i dagomsorgen trekkes frem. Clarke-Stewart, Gruber og Fitzgerald (1994) skriver blant annet at kvaliteten på omsorgen generelt var av større betydning enn selve omsorgstypen. De nevner spesielt tre faktorer ved kvaliteten som syntes å være av betydning: å ha en utdannet førskolelærer, bli oppmuntret til å delta aktivt i aktiviteter, og å være i en gruppe med jevnaldrede og litt eldre barn. J.J. Rubenstein og C. Howes (1983) utførte en undersøkelse av barn i "gode" barnehager. Det ble ikke registrert forskjeller i gruppene med tanke på sosial og emosjonell utvikling. Broberg, Wessels, Lamb og Hwang (1997) utførte en undersøkelse om kognitiv utvikling. Undersøkelsen viste også at barnas resultater var korrelert med kvaliteten i barnehagen. Disse indikatorene ble vurdert; antall barn pr ansatt, størrelsen på gruppene og hvordan samhandlingen mellom barn og ansatte var lagt opp (Schaffer 2000: 152-157).

Smith og Ulvund (2006) forteller at Howes (1988) fant at barn som begynte i barnehage i spedbarnsalderen hadde de beste sosiale ferdighetene, sammenlignet med hjemmebarna. Men bare

hvis dagomsorgen var av god kvalitet. Hausfather og medarbeidere (1997) fant også at kvaliteten på dagomsorgen er avgjørende for om barna utviklet gode sosiale ferdigheter. Volling og Feagans (1995) konkluderte med at barnets sosiale utvikling er avhengig av både kvaliteten på dagomsorgen, samt barnets egne egenskaper som f. eks temperament (Smith og Ulvund 2006: 502- 504).

”St.meld.nr 41” skriver at flere internasjonale undersøkelser viser positive sammenhenger mellom barnehagedeltakelse og senere skoleprestasjoner. Kvaliteten i barnehagene var viktig for alle barn, men spesielt for de sårbare gruppene (St.meld. 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 91). Vandell og medarbeidere (2010) finner at kvantitet og kvalitet på dagomsorgen har sammenheng med kognitive evner helt opp til 15 års alder. De fleste undersøkelser trekker frem at barn fra fattige familier har positiv effekt av dagomsorg, men denne undersøkelsen finner at også barn fra middelklassen har god effekt på dagomsorg av god kvalitet. God kvalitet er også med å redusere adferdsproblemer, som ser ut til å være en tendens hos de barna som er mye og lenge i dagomsorg (2010: 737-756). Groeneveld, Vermeer, van IJendoorn og Linting (2010) finner at alle barn i dagomsorg har økt kortisol nivå i forhold til når de er hjemme. Kvaliteten på omsorgen kan imidlertid være med å påvirke kortisol nivået. De konkluderer med at kvaliteten på dagomsorgen er svært viktig, både for barnets trivsel og kortisol nivået (2010: 502-514).

God kvalitet kan være vanskelig å definere. Schaffer (2000) definerer god kvalitet i dagomsorgen på følgende måte; egnede leker, godt pedagogisk opplegg, nok personell i forhold til antall barn. Schaffer presiserer også at det er viktig at barna blir behandlet som unike individer, at de får individuelle samtaler med de ansatte og at det er et godt samspill mellom barn og voksne (2000: 160, 161,162).

Teoretikerne er også enige om at kvaliteten i dagomsorgen er av stor betydning. Ahnert (2003) presiserer betydningen av at dagomsorgen er av god kvalitet (2003: 239). Ulvund (2009) sier at det vi vet helt sikkert, er hvor viktig kvaliteten på omsorgen i barnehagen og det pedagogiske opplegget er for barnas utvikling. Bemanningen i barnehagen er derfor svært viktig, både med tanke på antall ansatte og at de er stabile over tid (2009: 99).

Vi har lover og regler som er med på å sikre kvaliteten i barnehagene i Norge. ”Rammeplanen for barnehager” sier blant annet at barnehagen skal ha de kvalitetene som er i samsvar med eksisterende kunnskap og innsikt i barndom og barns behov. Det skal tilbys et omsorgs- og læringsmiljø som er til barnas beste, samt trygghet mot psykiske skadevirkninger. Det skal legges vekt på å forstå det enkelte barn og se det unike ved hvert barn. Omsorg, lydhørhet, nærhet, innlevelse og samspill skal prege alle situasjoner (Rammeplanen for barnehager: 7,13).

Det er også nylig utarbeidet en stortingsmelding; ”St.meld. 41 om kvalitet i barnehagen”. Denne handler om forbedring av kvaliteten i barnehagene. De skriver blant annet at utviklingen med flere ett- og to åringer i barnehagen krever mer kompetanse. Det finnes i dag for lite forskning på barnehagefeltet, det er lite forskning rundt de minste barna, og langtidseffekter ved barnehager. Kunnskapsdepartementet vil arbeide for å øke kompetansen hos de ansatte i barnehagene og arbeide for å få flere pedagoger inn i barnehagene. De vil videreføre satsningen på kompetansetiltak generelt. De vil gå gjennom førskolelærerutdanningen, og tilby veiledning til nyutdannede førskolelærere. I tillegg vil det satses mer på forskning (2008-2009: 34, 35, 42 og 47). Mer forskning rundt de minste barnas behov og mer bevist gjøring kan føre til at barnehagen blir et bedre oppholdssted for barn.

Det arbeides aktivt med å øke kvaliteten i Norske barnehager. Dette er et viktig arbeid, da det kommer tydelig frem både i undersøkelsene som er utført og gjennom teoretikernes meninger, at kvaliteten i dagomsorgen er av betydning for om barnet klarer å danne et trygt tilknytningsforhold i dagomsorgen.

7.4. Hvordan påvirkes barnet av flere tilknytningsforhold?

Selv om det er enighet om at barnet kan ha flere tilknytningsforhold, er det noe usikkert hvilken betydning det enkelte tilknytningsforholdet har for barnets utvikling av tilknytning, indre arbeidsmodeller og igjen psykiske helse. Dette spørsmålet blir spesielt aktuelt når barnet er i dagomsorg og tilbringer mye tid med andre personer, som det har utviklet tilknytningsforhold til.

Det er trolig at barnet har sterkest tilknytning til sine foreldre. Dette fordi denne tilknytningsrelasjonen er barnets første, den har vart fra barnet ble født og den vil i en normal hverdagssituasjon være den mest stabile og gjerne den med best kvalitet. Lindèn (1984) nevner blant annet Bowlbys (1969) Kibbutz-undersøkelse i Israel, der var barna adskilt fra mor hele dagene. Likevel så de ut til å ha bedre tilknytning til mor enn til barnepasserne (1984: 78). Barnet vil derfor trolig påvirkes mest av foreldrene sine.

Det viser seg i flere undersøkelser at barn med utrygg tilknytning hjemme, ser ut til å få en mer positiv utvikling av å være i dagomsorg. Schaffer (2000) forteller om en undersøkelse av Ramey, Dorval og Baker-Ward (1983). Her ble 54 barn fra familier preget av økonomisk fattigdom, lav utdanning og omsorgssvikt trukket vilkårlig ut. 27 av barna ble plassert i barnehager av god kvalitet når de var bare noen måneder gamle. Det ble konkludert med at hjelpetiltakene i barnehagen hadde god effekt for barn i risikofamilier. Denne undersøkelsen gir håp om at barn fra vanskeligstilte familier kan utvikle seg godt hvis hjelpen settes inn tidlig (Schaffer 2000: 153 - 154). Jeg vil tolke dette som at barnets utvikling kan påvirkes relativt mye av en trygg sekundær tilknytning, når barnets tilknytning til omsorgsgiveren er utrygg.

Det kan tenkes at barnets utrygge tilknytning til hovedomsorgsgiveren er svak og at barnet derfor påvirkes positivt av sekundærtilknytningen. Men det finner jeg likevel usannsynlig, da barnets tilknytningsrelasjon til foreldrene er den første relasjonen barnet dannet og selv om den er ustabil, vil den likevel være stabil i sin ustabilitet. Barnet er i stor grad er avhengig av tilknytningspersonen for å overleve. Tilknytningsrelasjonen kan derfor være sterk, selv om den er klassifisert som utrygg. Ahnert (2003) nevner blant annet at trygg tilknytning ikke er noe "riktigere" enn utrygg tilknytning. I en annen type samfunn kunne tilknytningsformen (A) *utrygg/unnvikende adferd*, eller (C) *utrygg/ambivalent adferd* vært mer riktig (2003: 234). Derfor mener jeg at barnet kan plassere et utrygt tilknytningsforhold høyt i hierarkiet. Det gjør at selv om barnet har et sterkt men utrygt tilknytningsforhold til sine foreldre, så påvirkes barnet positivt av en trygg sekundær tilknytningsperson i dagomsorgen.

I motsatt fall vil imidlertid barn med trygg tilknytning hjemme tenkes å påvirkes negativt av en utrygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. Det ser ut til å være en tendens at de barna som har gode forhold hjemme og som har en trygg tilknytning til hovedomsorgsgiveren, har risiko for å utvikle

utrygg tilknytning av å være i barnehage. Egeland og Hiester (1995) finner i følge Schaffer (2000) at for barn som i utgangspunktet har god tilknytning til mor, er tendensen at barnehage er negativt. Men positivt for barn med utrygg tilknytning til foreldrene (Schaffer 2000: 159). Selv om barnet har sterkest tilknytning til sin hovedomsorgsgiver, er det likevel grunn til å anta at også de trygge barna påvirkes av sekundærtilknytningene. Pearce (2009) skriver blant annet at litterære funn peker i retning av at barnets nettverk av tilknytningspersoner påvirker den sosiale og emosjonelle utviklingen mer enn en enkelt tilknytningsperson (Pearce 2009: 13-14).

Smith (2010) skriver at barnets temperament er avgjørende for hvor mye det påvirkes av miljøet. Noen barn er mer sårbare og mer mottakelige for miljøpåvirkninger enn andre barn. De sårbare barna er mer mottakelige for negative effekter i risikobetonte miljøer, men de er også mer mottakelige for støttende miljøer. I og med at barnas eget temperament spiller en avgjørende rolle er det vanskelig å generalisere rundt hva som påvirker barna (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010).

Jeg finner det imidlertid sannsynlig at barn påvirkes av alle sine tilknytningsforhold, i mer eller mindre grad. For barn med utrygg tilknytning hjemme, er det grunn til å anta at et trygt tilknytningsforhold i dagomsorgen kan bidra til trygghet og stabilitet i hverdagen. Noe som gir et bedre utgangspunkt både for barnets utvikling av tilknytning, personlighet og psykiske helse. På motsatt side kan et utrygt tilknytningsforhold i dagomsorgen føre til at et barn som er klassifisert som trygt, kan bli mer utrygt. Et utrygt tilknytningsforhold i dagomsorgen kan føre til at barnet blir stresset og redd, og at barnet ikke klarer å fungere optimalt i hverdagen. Det kan videre tenkes at de negative erfaringene barnet gjør i dagomsorgen vil lagres i barnets indre arbeidsmodeller, som igjen vil være med å prege barnets forestilling av seg selv, verden og senere relasjoner. Et utrygt tilknytningsforhold i dagomsorgen kan derfor være med å prege barnets utvikling negativt. Jeg vil likevel ikke påstå at en utrygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen vil prege alle barns utvikling negativt. Det er alltid flere faktorer som påvirker barnet. Blant annet barnets egen personlighet, andre tilknytningsforhold og andre miljøpåvirkninger.

7.5. Kan tidlig dagomsorg føre til at barnet senere utvikler psykiske problemer?

Slik jeg tolker tilknytningsteorien har barnets første tilknytningsforhold betydning for dets utvikling av psykisk helse. Smith (2009) forklarer at Bowlbys teori ikke bare regulerer behovet for fysisk nærhet de første leveårene, men at teorien er en del av personlighetsutviklingen (Smith 2009: 144). Killèn (2007) forklarer at barnet søker kontakt med omsorgspersonen for å holde seg nær omsorgspersonen og bli beskyttet mot fare. De erfaringene barnet gjør med omsorgspersonen i disse tidlige samspillene lagres i barnets indre arbeidsmodeller. Den indre arbeidsmodellen blir etter hvert permanent, og den gir barnet en forståelse av seg selv, sine omsorgspersoner og hva det kan forvente av verden (Killèn 2007: 52). Evenshaug og Hallen (2001) beskriver hvordan den første arbeidsmodellen vi lager følger med oss resten av livet. Den vil påvirke hva vi retter oppmerksomheten vår mot og minnet vårt, gjennom at vi vil huske det som passer inn i arbeidsmodellen bedre enn det som ikke passer inn. Vi vil hele tiden prøve å gjenskape det mønsteret vi er blitt kjent med. Barnets første samspill er derfor av grunnleggende betydning for den

videre utviklingen av personlighet og psykiske helse (Evenshaug og Hallen 2001: 179). Hvis barnets tilknytningsbehov blir møtt vil barnet i følge Taylor (2010) danne indre arbeidsmodeller av seg selv som blant annet verdig, interessant og verd kjærlighet. Det gir et godt utgangspunkt for utforskning av verden. Motsatt vil et barn som ikke har fått sitt tilknytningsbehov dekt oppfatte seg selv som blant annet uønsket, uinteressant og uelsket. Etter 4-5 års alderen er de indre arbeidsmodellene ferdig utviklet og blir stabile (Taylor 2010: 22-23).

Nyere hjerneforskning er i senere tid blitt integrert med utviklings- og tilknytningsteori. Hart og Schwartz (2009) forteller om Schores forskning, han forteller at de tidlige relasjonene i spedbarnsalderen og inntoningsprosessene som skjer her, er av stor betydning for utviklingen av nervesystemet. Den daglige interaksjonen mellom barnet og omsorgsgiveren setter preg på barnets uferdige nervesystem. Barnets nervesystem skal etter hvert være med å organisere psykiske strukturer og regulere barnets affekter. Nervesystemet er blant annet med på selvregulering, stressregulering, evnen til å forstå andres følelser, knytte sosiale bånd med andre mennesker, sjeldne mellom fantasi og virkelighet og kunne beskrive og forstå egne følelser. Schore forteller at 70 % av menneskets hjernebark utvikles etter fødselen, og at de første to leveårene er av stor betydning, da store nevralt endringer finner sted i denne perioden (Hart og Schwartz 2009: 155, 164, 171).

Tall fra statistisk sentralbyrå viser at 88,5 % av barn i alderen 1-6 år benyttet dagomsorg i 2009 (http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2009/barnehage 6.1.2011). Det vil si at mange barn benytter dagomsorg i en svært sensitiv periode der utviklingen av tilknytning, personlighet og psykisk helse pågår. Jeg har i kapitlene ovenfor diskutert om barnet danner tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere og hvordan flere tilknytningsforhold påvirker hverandre. Jeg kommer frem til at barnet kan danne tilknytningsforhold i dagomsorgen og at barnets utvikling trolig blir påvirket av de tilknytningsforhold barnet har i dagomsorgen. For et barn med trygg tilknytning til en profesjonell omsorgsgiver vil dagomsorg mest sannsynlig ikke utgjøre noe risiko for utvikling av psykiske lidelser.

Utviklingen til et barn med utrygg tilknytning i dagomsorgen kan tenkes å preges negativt. Barnet vil trolig føle seg utrygg i hverdags situasjonene, være usikker på hva det kan forvente seg og hvordan det selv skal oppføre seg for å få ønsket kontakt og få dekket sitt omsorgsbehov. Barnet kan heller ikke benytte omsorgspersonen som en trygg base å utforske omgivelsene fra, på samme måte som et barn med en trygg tilknytning kan. Smith og Ulvund (2006) forteller at Howes og medarbeidere (1994) finner at barn som ikke danner trygg tilknytning til barnehagepersonalet er mer tilbaketrukkne og viser mer tegn på aggresjon enn barn med trygg tilknytning til barnehagepersonalet (Smith og Ulvund 2006: 267, 496-504). Huges (2009) forklarer at hos et utrygt barn vil ikke hjernen kunne fungere optimalt (2009: 19-21). Hart og Schwartz (2009) forklarer også betydningen av at barn under tre år har en omsorgsgiver til fysisk til stede, for at barnet skal klare å mestre angstvekkende situasjoner (Hart og Schwartz 2009: 90).

Jeg har tidligere beskrevet faktorer som kan være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen. Å begynne svært tidlig i dagomsorg, bytte dagomsorg, lang oppholdstid, gruppestørrelsen, personalgruppen, stabiliteten i dagomsorgen og kvaliteten i dagomsorgen er faktorer som kan tenkes å påvirke om barnet danner en trygg tilknytning. For barn som opplever mange slike negative faktorer kan det bli vanskelig å danne en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. I verste fall kan dette påvirke barnets utvikling av personlighet og psykiske helse

negativt. Smith og Ulvund (2006) forteller at stressfaktorer i barnets miljø er en risikofaktor for feil utvikling. Stress det første leveåret kan påvirke hjernens utvikling (2006: 20).

På den andre siden vil det selvfølgelig være individuelt hvor mange stressfaktorer et barn tåler. Noen tåler mye, mens andre tåler mindre. Det er også flere faktorer som spiller inn i barnets utvikling. Barnets hjemmesituasjon er av stor betydning. Har barnet sterke og trygge tilknytningsrelasjoner hjemme, kan det trolig veie opp litt for en negativ tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. Skulle barnet derimot komme til å oppleve et samlivsbrudd eller lignende og i tillegg utsettes for flere negative faktorer i forbindelse med dagomsorgen, mener jeg at det kan virke uheldig for barnets utvikling av tilknytning, indre arbeidsmodeller og senere psykisk helse. Livssituasjonen generelt, sosiale forhold, foreldrenes utdanning og økonomi, vil også være med å påvirke barnets utvikling. Ahnert (2003) skriver blant annet at foreldre med høy utdanning og inntekt ser ut til å velge dagomsorg av bedre kvalitet enn foreldre med lav utdanning og inntekt (2003: 239). Den generelle stabiliteten i hverdagen er også av betydning, samt barnets temperament. Noen barn er mer forsiktige og trenger lengre tid på å utvikle et godt tilknytningsforhold enn andre barn. Noen kan også tenkes å være mer varè for endringer enn andre. Tetzchner (2001) forteller om Kagan (1982 og 1998) som mener barnets temperament er av stor betydning når det gjelder tilknytningsrelasjonen til omsorgspersonen og barnets reaksjon på adskillelse fra omsorgspersonen (2001: 449 og 458). Smith (2010) skriver også at noen barn blir mer påvirket av oppveksterfaringene sine enn andre barn. Årsaker til dette kan være barnets temperament eller genetiske disposisjoner (Lars Smith, Morgenbladet 5.11.2010).

Man kan altså ikke trekke en konklusjon om at et utrygt tilknytningsforhold i dagomsorgen fører til psykiske problemer i voksen alder, da det er mange faktorer som påvirker et barns utvikling. Smith (2009) skriver også at man ikke kan konkludere med at barn med utrygg tilknytning vil få problemer senere i livet, fordi det også alltid vil være avhengig av andre forhold som blant annet senere opplevelser og nåværende forhold. Han nevner også at det var et særtrekk med Bowlbys arbeider at han var opptatt av å følge ting over tid for å se hva som faktisk skjer i fremtiden (prospektive metoden), i stede for å trekke konklusjoner på bakgrunn av tidligere kunnskap (retrospektive metoden) (Smith 2009: 139-141 og 165).

Likevel ser det ut som forskerne i dag er enige om at utrygg tilknytning hos barn er en risikofaktor for utvikling av psykiske lidelser. Hart og Schwartz (2009) skriver at Bowlby selv mente at tap av moderlig omsorg var en risikofaktor for utvikling av psykiske lidelser (Hart og Schwartz 2009: 94-95). Killèn (2004) skriver at de problemer en kan observere i den tidlige tilknytningen ofte er en forløper for senere tilpassningsforstyrrelser. Hun tror at en kanskje på sikt kan få mer kunnskap om den innvirkning samspill og tilknytning har for barnets utvikling av psykisk helse (Killèn 2004: 128). Smith (2009) skriver at det er gode holdepunkter for å hevde at desorganisert tilknytning i sped- og småbarnsalderen er en forløper for psykopatologi som inntreer senere i barnealder eller ungdomsalderen (Smith 2009: 170). Lindèn (1984) skriver at det er når delt omsorg blir kombinert med dårlig kvalitet i samspillet og uforutsigbarhet i samspillet og hverdagen at barna ser ut til å kunne ta skade av det (Lindèn 1984: 77).

Vi må likevel ikke glemme at for barn med utrygge forhold hjemme, ser det ut til at barnehagen gir en positiv utvikling, noe som igjen er positivt for utviklingen av en god psykisk helse. Ulvund (2009) skriver blant annet at dagomsorg kan være positivt hvis omsorgen hjemme er av dårlig kvalitet (2009:

101-102). Dagomsorg kan derfor også være et forebyggende tiltak mot psykiske problemer. Men hvis dagomsorgen skal være positivt for barnets utvikling av tilknytning, bør barnet danne en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. Da kan samspillserfaringene i hverdagen være ha positiv innvirkning på barnet indre arbeidsmodeller og igjen psykiske helse.

Det kan ikke trekkes en konklusjon om at tidlig dagomsorg fører til at barnet utvikler psykiske problemer. Men dagomsorg kan være en risikofaktor, på linje med andre ting i hverdagen til et lite barn. Når den økende trenden i Norge er at flere og flere ettåringer kommer inn i barnehager og oppholder seg i barnehagen store deler av dagen, er det viktig å rette fokuset på den tidlige tilknytningens betydning. St.meld.41. presiserer også at det er behov for mer forskning og kunnskap om de minste barna, da det stadig blir flere ettåringer i barnehagene (2008-2009: 34). Gjennom å øke kunnskapen og kompetansen på dette området vil det være mulig å tilrettelegge dagomsorgen slik at man unngår uheldige stressfaktorer og unngår uheldige virkninger av utrygg tilknytning.

7.6. Er tidlig dagomsorg positivt for barnets kognitive utvikling og forebygger det psykiske problemer?

I barnehagedebatten hevdes det ofte at barn i dagomsorg har bedre kognitiv utvikling enn hjemmebarn. I innledningen refererer jeg til en artikkel skrevet av Holte og Zachariasson (2009). De hevder at barnehage er til barnets beste, fordi barnehagen fremmer barnets kognitive utvikling. Her nevnes barns oppmerksomhet, tenkeevne og skoleprestasjoner. Holte og Zachariasson hevder at disse positive effektene med barnehage er viktige beskyttelsesfaktorer mot psykiske lidelser (2009: 37). St. meld. nr 41 om kvalitet i barnehagen nevner en undersøkelse fra England der funn viser at barn som startet i barnehage i 2-3 års alderen har bedre intellektuell utvikling i 10-11 års alder, enn barn som var hjemme med mor før skolestart. Undersøkelser fra USA viser at barn fra vanskeligstilte hjem tar mer utdanning og deltar mer i arbeidslivet hvis de har vært i et stimulerende læringsmiljø før skolestart. Noe som igjen reduserer behov for sosiale tjenester i voksen alder (2008-2009: 91). Broberg, Wessels, Lamb og Hwang (1997) finner i følge Schaffer (2000) at barn som har vært i barnehage har bedre kognitiv utvikling ved 8 års alder, enn barn som har vært hjemme eller hos dagmamma. Men det vises at barnas resultater var korrelert med kvaliteten i barnehagen (Schaffer 2000: 156-157). Belsky og medarbeidere (2007) finner at barn i dagomsorg av god kvalitet utvikler bedre språklige ferdigheter enn barn i dagomsorg av dårligere kvalitet (2007: 681-701). Ramey, Dorval og Baker-Ward (1983) undersøkte i følge Schaffer (2000) barn fra familier med økonomisk fattigdom, lav utdanning og omsorgssvikt. Barna gjennomgikk flere intelligens tester, og barn som gikk i barnehage kom best ut i testene. Konklusjonen de trekker er derfor at hjelpetiltak i barnehager har god effekt for barn i risikofamilier (Schaffer 2000: 153-154). Vandell og medarbeidere (2010) finner at også barn fra middelklassen profiterer på dagomsorg av god kvalitet (2010: 737-756).

Jeg er enig i at gode kognitive evner er viktig for barnets psykiske utvikling. Gode kognitive evner gir barnet et godt utgangspunkt for ny lærdom. Barnet vil sannsynligvis oppleve at det mestrer å lære nye ting, noe som kan gi en god selvfølelse og selvtillitt. Barn med gode kognitive evner vil også sannsynligvis "passe inn" i læringsmiljøene og oppleve å bli en del av gruppen. Som nevnt ovenfor viser også undersøkelser fra USA at barn med gode kognitive evner tar høyere utdanning og er mer

aktive i arbeidslivet. Det å passe inn i samfunnet, ta utdanning og være aktivt med i arbeidslivet er helt klart forebyggende for psykiske problemer. Den kognitive og psykiske utviklingen henger derfor sammen på mange måter. Jeg er likevel ikke enig i at dagomsorg automatisk er den beste løsningen for at barn skal få en god kognitiv og igjen psykisk utvikling. I dagens Norge har mange foreldre god utdanning og jeg mener de fleste er kompetente nok til å kunne gi sine barn et stimulerende læringsmiljø hjemme de første årene. Det er mulig å tilegne seg informasjon om barns ulike utviklingstrinn og barnets behov både på helsestasjonen, biblioteket og internett. I tillegg finnes det åpne barnehager, der foreldre og barn kan komme sammen med andre voksne og barn.

Flere av undersøkelsene som er utført finner heller ingen forskjell på den kognitive utviklingen hos barn i dagomsorg og hjemmebarn. Smith og Ulvund (2006) beskriver undersøkelser av Belsky o.fl. (1982) og Burchinal o.fl. (1995), de finner ingen forskjeller mellom barn i dagomsorg og hjemmebarn på intelligens tester. Smith og Ulvund hevder at det ikke er forskjeller i intelligens hos barn som har vært hjemme hos mor og hos barn som har vært i dagomsorg. De hevder imidlertid at det er publisert flest undersøkelser som hevder at barnehage har positive innvirkning på intelligens (Smith og Ulvund 2006: 505-506). Rubenstein og Howes (1983) fant i følge Schaffer (2000) at likhetene i barnets utvikling var større enn forskjellene hos barn i dagomsorg og hjemmeomsorg (Schaffer 2000: 152-153). Gottfreid, Gottfreid og Bathurst (1988) kartla i følge Schaffer (2000) blant annet barns kognitive evner ved 5 års alder. De konkluderte med at det ikke var forskjeller mellom barn som hadde gått i barnehage og hjemmebarn. Det viste seg derimot at forholdene hjemme, og sosioøkonomisk status var av betydning for barnets utvikling (Schaffer 2000: 141-142). Clarke-Stewart, Gruber og Fitzgerald (1994) finner i følge Schaffer (2000) at pedagogisk stimulering av barn gir positiv utvikling, uavhengig om de er hjemme eller i barnehage. Det ser ut som det er kvaliteten på omsorgen som er avgjørende. Ikke selve omsorgsformen (Schaffer 2000: 155-156). Morrissey (2010) finner i sin undersøkelse at barn som mottar dagomsorg i sitt eget hjem de første tre årene, og deretter begynner i en barnehage som retter mer fokus på læring og stimuli, utvikler den beste kognitive og sosiale kompetansen. I tillegg finner Morrissey at gruppestørrelsen er av betydning for barnas sosiale og kognitive utvikling både for de minste og for de eldre barna (2010: 33-50). Morrisseys funn samsvarer med det tilknytningsteorien sier er av betydning for barna de første årene, nemlig trygghet og stabilitet og muligheten til å danne tilknytning til noen få faste omsorgspersoner. Adi-Japha og Klein (2009) finner at oppholdstid er korrelert med kognitive evner. De barna som oppholdt seg medium mye i dagomsorg kom bedre ut på tester enn de barna som oppholdt seg lite eller veldig mye i dagomsorg (2009: 896-906).

Ovenfor kommer det frem at det er stabiliteten og kvaliteten på omsorgen og læringen som er avgjørende for barnets kognitive utvikling. Gruppestørrelsen, oppholdstiden, kvaliteten på det pedagogiske opplegget, muligheten til å danne trygge tilknytningsrelasjoner i dagomsorgen og forholdene hjemme ser ut til å være faktorer som har betydning for barnas kognitive utvikling. Kvaliteten på barnehagene i Norge reguleres av lovverket. "Lov om barnehager" § 2, første ledd sier: "Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet". § 18, femte ledd sier: "Bemanningen må være tilstrekkelig til at personalet kan drive en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet". "Rammeplan for førskolelærerutdanningen" sier at studentene skal utvikle kunnskap om barn, barndom og pedagogisk arbeid med barn. De skal også ha kunnskap om ulike teorier og arbeidsformer på tvers av fag (Rammeplan for førskolelærerutdanningen 2003: 13). Dette lovverket er med på å sikre at barnehagene i Norge har en god kvalitet på omsorgen og læringen. En kompetent førskolelærer og en barnehage av god kvalitet kan på en måte sies å ha bedre forutsetninger for å legge til rette for

læring og kognitiv utvikling enn foreldre uten utdanning om barn og pedagogikk. På den andre siden er i følge statistisksentralbyrå kun 33 % av de ansatte i barnehagene som faktisk har utdanning som førskolelærere. En forskrift til barnehage loven om pedagogisk bemanning, sier at det må være en pedagogisk leder per 7-9 barn, der barna er under tre år og med en oppholdstid over 6 timer hver dag. Andre ansatte kan være assistenter uten utdanning. Det sier seg selv at det er begrenset hva en førskolelærer med ansvar for 7-9 barn får gjort av pedagogisk arbeid og individuell tilrettelegging. Jeg finner det lite sannsynlig at førskolelæreren får til å danne trygge tilknytningsrelasjoner til alle barna. Jeg vil derfor påstå at barnehage ikke er den eneste løsningen for at barnet skal utvikle gode kognitive evner. Selv om Adi-Japha og Klein (2009) finner at medium oppholdstid i dagomsorg gir best kognitive evner, mener jeg at foreldre med litt interesse for barns utvikling og læring vil kunne legge til rette for et godt nok læringsmiljø hjemme de første årene. I følge Morrissey (2010) ser det også ut som det er trygghet og stabilitet som er avgjørende de første årene og at pedagogisk stimulering først blir viktig etter 3 års alderen (2010: 33-50).

Flere undersøkelser finner også at hjemmebarna har den beste kognitive utviklingen. Hårsmann (1994) og Vandell og Corasaniti (1990) fant i følge Smith og Ulvund (2006) i sin undersøkelse at barn som begynner tidlig i dagomsorg skårer dårligere på intelligensprøver enn barn som er hjemme med mor (Smith og Ulvund 2006: 505-506). Cochran (1997) finner i følge Smith og Ulvund (2006) i sin undersøkelse at hjemmebarn og dagmammabarn har bedre kognitiv og utforskende utvikling enn barnehagebarn. Han antar at forskjellen kommer av at hjemmebarn og dagmammabarn bruker mor eller dagmamma som en trygg base de kan utforske ut fra, mens barnehagebarna mangler denne trygge basen (Smith og Ulvund 2006: 498-499).

Tilknytningsteorien forklarer betydningen av en trygg relasjon til omsorgspersonen, for at barnets psykiske utvikling skal være god. Barn som er hjemme med omsorgspersonen har den fordelen at det føler seg trygt, og kan benytte omsorgspersonen som base for utforskning. I den senere tid er hjerneforskning knyttet opp mot tilknytning og Huges (2009) forklarer at hjernen bare arbeider optimalt når man er trygg (Huges 2009: 19). Dette mener jeg gir hjemmebarna gode forutsetninger for kognitiv lærdom. På den andre siden har tilknytningsteorien gått bort fra at barnet bare knytter seg til en omsorgsperson. Siden barnet kan knytte seg til flere personer, kan det argumenteres for at barnet kan ha en trygg tilknytningsrelasjon i barnehagen og derfor ha like god forutsetning for både kognitiv og psykisk utvikling i barnehage. Men dette kommer som sagt ant på om barnet knytter seg til noen i dagomsorgen og kvaliteten på dagomsorgen. "St.meld. 41" har som hovedmål å sikre god kvalitet i alle barnehagene, styrke barnehagen som læringsarena, og integrere alle barna i et aktivt og inkluderende felleskap. Kunnskapsdepartementet vil sette i gang flere tiltak for å nå disse målene, blant annet øke andel ansatte med kompetanse, øke antall studieplasser, og øke kompetansen generelt blant ansatte. Kunnskapsdepartementet vil videre utvikle et nasjonalt system for å kunne følge med på utviklingen i barnehagene (St.meld. 41 om kvalitet i barnehagen 2008-2009: 9 og 35). Det at regjeringen arbeider for å øke kvaliteten i barnehagene er betydningsfullt for barnas utvikling. Undersøkelsene viser at god kvalitet i barnehagen er avgjørende både for den psykiske og kognitive utviklingen hos barnet.

Mange dagomsorger tilbyr et godt pedagogisk opplegg som kan være med å fremme barnets kognitive utvikling og psykiske utvikling. Kunnskapsdepartementet arbeider også for at kvaliteten på norske barnehager skal bli bedre. For noen barn kan barnehage være den beste løsningen. Spesielt for barn med dårlig forhold og utrygge tilknytningsrelasjoner hjemme. Men jeg holder fast på at man

ikke kan trekke den konklusjonen at barnehager generelt og overordnet er til for barnets beste med tanke på kognitiv og psykisk utvikling. Et trygt og stabilt tilknytningsforhold de første leveårene ser ut til å være av større betydning enn tidlig kognitiv stimulering. Foreldre som er hjemme med barn kan gjennom å engasjere seg i barnets utvikling, tilby et godt nok tilbud hjemme. I dagomsorg vil det trolig være mer hensiktsmessig å arbeide for å danne trygge tilknytningsrelasjoner enn å prioritere kognitiv utvikling de første årene i barnas liv. Trygge tilknytningsrelasjoner er en forutsetning for optimale utviklingsbetingelser for både barnets personlighet og psykiske helse. I tillegg er trygge tilknytningsrelasjoner av stor betydning for at barnets hjerne skal fungere optimalt, noe som påvirker barnets muligheter til å tilegne seg kognitive ferdigheter.

8. Konklusjon

Dette kapittelet inneholder en redegjørelse for de funn jeg har gjort i arbeidet med denne masteroppgaven. Jeg ønsket med dette arbeidet å ta rede på mulige konsekvenser tidlig dagomsorg kan ha for barns utvikling av tilknytning, da spesielt til hoved-omsorgsgiverne, men også til de profesjonelle omsorgsgiverne. Videre ønsket jeg å peke på faktorer som er med å påvirke barnets utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg. Barnets tidlige tilknytning er med å påvirke barnets utvikling av psykisk helse og barnets kognitive utvikling. På grunn av dette har jeg også sett på hvordan tidlig dagomsorg kan påvirke barnets utvikling av psykisk helse og kognitive evner. Kapittelet begynner med en oppsummering av de funn jeg har gjort, deretter kommer en kort konklusjon. Ulike begrensninger ved oppgaven vil nevnes og til slutt noen implikasjoner for fremtiden.

8.1. Vil tidlig dagomsorg skade barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne?

I følge tilknytningsteorien danner barnet kun tilknytningsforhold til et fåtall personer de første leveårene. For at tilknytningsrelasjonen mellom barn og hovedomsorgsgiver skal bli best mulig er det viktig med god kvalitet og stabilitet på samspillet. Flere undersøkelser peker i retning av at dagomsorg før barnet er ett år gammel og lang oppholdstid i dagomsorg i tidlig alder ikke er positivt for barnets utvikling av tilknytning. En mulig konsekvens ved svært tidlig og langvarig dagomsorg er at barnet utvikler utrygg tilknytning.

For barn over ett år er det ikke gjort funn som sier at barn utvikler utrygg tilknytning av å benytte dagomsorg. Det ser ut som det er flere forhold rundt barnet som er av større betydning for barnets utvikling av tilknytning enn om det benytter dagomsorg eller ikke. Hovedomsorgsgivernes sensitivitet og kvaliteten på samhandlingene de har med barnet ser ut til å være av stor betydning for barnets tilknytningsforhold. Flere undersøkelser viser at foreldrene til en viss grad kan kompensere for tiden de er borte fra barnet ved å være mer til stede og samhandle bedre med barnet den tiden de har sammen. Videre er jeg kommet frem til at foreldrenes trivsel i egen rolle er med å prege relasjonen til barnet og derfor også av betydning for barnets utvikling av tilknytning.

8.2. Danner barn tilknytningsforhold til profesjonelle omsorgsgivere?

Opprinnelig mente tilknytningsteorien at barnet bare danner en tilknytningsrelasjon til en annen person. Men undersøkelser viser at barnet kan danne flere tilknytningsforhold, blant annet til profesjonelle omsorgsgivere. Hvis barnet har en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen kan det tenkes at det er relativt uproblematisk for barnets utvikling av tilknytning å benytte dagomsorg.

Det er likevel lite trolig at alle barn har et trygt tilknytningsforhold i dagomsorgen. Jeg har ikke funnet mange undersøkelser som viser dette, men Ahnert (2003) refererer til en undersøkelse som sier at flertallet av barn i dagomsorg har utrygg tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere (Ahnert 2003: 236, 238). Med tanke på store gruppesammensetninger og et relativt høyt antall med profesjonelle

omsorgsgivere som de fleste barn må forholde seg til, er det lite trolig at alle barn i Norge i dag har et trygt tilknytningsforhold i dagomsorgen.

For at barnet skal ha mulighet til å danne trygg tilknytning i dagomsorgen er det viktig med god kvalitet på samhandlingen mellom barn og profesjonelle omsorgsgivere. Samhandlingskompetanse og gruppestørrelsen er faktorer som kan ha betydning for kvaliteten på samhandlingen. Dette påvirker muligheten barnet har til å danne en trygg tilknytningsrelasjon med en profesjonell omsorgsgiver.

8.3. Hvilke faktorer påvirker barnets utvikling av tilknytning i dagomsorgen?

Undersøkelsene som er utført rundt tidlig dagomsorg peker på ulike faktorer som kan være med å påvirke barnets utvikling av tilknytning.

Tidlig start i dagomsorg kan være en risikofaktor for utvikling av utrygg tilknytning. Det kan ha sammenheng med at barnet i 7-8 måneders alderen begynner å utvikle indre arbeidsmodeller av sine erfaringer. Både undersøkelser og litteratur peker i retning av at det kan være lurt å vente med dagomsorg til barnet er fylt ett år.

Mange barn opplever å måtte bytte dagomsorg. Å bytte dagomsorg de første årene i livet kan føre til at barnet mister en eventuell tilknytningsperson i den første dagomsorgen. Dette vil oppfattes som et tap og savn for barnet. Et bytte av dagomsorg de første årene i barnets liv gjør også at barnet må forholde seg mange nye personer på relativt kort til. Dette kan gjøre det vanskelig for barnet å danne trygg tilknytning i den nye dagomsorgen, da barnet de første leveårene bare klarer å danne trygg tilknytning til noen ganske få personer.

Mange små barn har lange dager i dagomsorgen. Undersøkelser tyder på lang oppholdstid i dagomsorgen kan være en risikofaktor for å utvikle utrygg tilknytning. Men det kan likevel ikke trekkes noen konklusjon om at lang oppholdstid er skadelig for tilknytningen. Det er imidlertid sannsynlig at risikoen for utvikling av utrygg tilknytning ved lang oppholdstid vil bli mindre hvis barnet har en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen.

Gruppestørrelsen varierer fra dagomsorg til dagomsorg. Det er sannsynlig at barn lettere kan danne trygg tilknytning i en mindre gruppe. Men ulempene med en liten gruppe er at den blir veldig sårbar i forhold til sykdom og utskifting av personell. En stor gruppe kan føre til økt stress og kan gjøre det vanskeligere for barnet å danne en trygg tilknytningsrelasjon. Det er likevel mulig å arbeide for å skape trygghet i en større gruppe, for eksempel at barnet har færre faste personer det forholder seg mest til. Jeg vil anta at gruppens stabilitet er av større betydning enn gruppens størrelse.

De profesjonelle omsorgsgivernes utdanning og kompetanse om samhandling med barn og utvikling av tilknytning kan ha betydning for barnets muligheter til å danne trygg tilknytning i dagomsorgen. Dette fordi kompetanse om tilknytning kan gjøre at det blir lagt mer vekt på god samhandling og barnas muligheter til å danne trygge tilknytningsbånd. Stor utskifting av personalet og stor bruk av "ukjente" vikarer kan også tenkes å være en faktor som påvirker barnets utvikling av tilknytning

negativt. Barnet kan for eksempel oppleve sorg over å miste en profesjonell omsorgsgiver det hadde utviklet en trygg tilknytningsrelasjon til. Med mange nye profesjonelle omsorgsgivere vil det kunne bli vanskelig for barnet å danne trygge tilknytningsrelasjoner.

Stabiliteten i dagomsorgen kan sies å være av veldig stor betydning for barnets muligheter til utvikling av trygg tilknytning. Stabilitet handler om at hverdagen er relativ lik hver dag, på denne måten blir verden forutsigbar for barnet. Det øker sjansen for at barnet skal føle seg trygt i dagomsorgen. Fast omsorgsperson(er), fast gruppesammensetning, fast oppholdssted, samt rutiner, struktur og ritualer er av betydning for stabiliteten i dagomsorgen.

Betydningen av kvalitet i dagomsorgen går igjen både i undersøkelsene som er utført og i faglitteraturen. For at barnet skal ha mulighet til en positiv utvikling i dagomsorgen er det avgjørende at dagomsorgen er av god kvalitet. I Norge arbeider kunnskapsdepartementet for å bedre kvaliteten på dagomsorgen, noe som er svært positivt for de minste barnas utvikling. Det kan imidlertid se ut som det legges mest vekt på kvalitet i det pedagogiske arbeidet med barna. Noe som kan tenkes å være en konsekvens av at kunnskapsdepartementet er ansvarlig for barnehagesektoren. Jeg vil hevde at god kvalitet på omsorgen og relasjonene barnet danner er av større betydning enn kvaliteten på det pedagogiske opplegget de første årene i barnets liv.

8.4. Hvordan påvirkes barnet av flere tilknytningsforhold?

Det er sannsynlig at barnet utvikling påvirkes av alle dets tilknytningsforhold, også de tilknytningsforhold barna danner i dagomsorgen. Det ser ut som barn med utrygg tilknytning hjemme har godt av opphold i dagomsorg. Muligens fordi dagomsorgen tilbyr en mer stabil omsorg og omsorg av bedre kvalitet enn det barnet mottar hjemme. Hos barn med trygg tilknytning hjemme ser det ut som dagomsorg kan ha negativ effekt. Muligens fordi dagomsorgen er mer ustabil enn hjemmesituasjonen og at mange barn trolig har utrygge tilknytningsrelasjoner i dagomsorgen.

Jeg vil anta at kvaliteten på dagomsorgen, stabiliteten og om barnet har en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen er med å påvirke hvordan barnet påvirkes av tilknytningsforholdene de danner i dagomsorgen. Siden barnet trolig påvirkes av relasjonene i dagomsorgen vil det være hensiktsmessig å arbeide for at barn skal få trygge tilknytningsrelasjoner i dagomsorgen.

8.5. Kan tidlig dagomsorg føre til at barnet senere utvikler psykiske problemer?

Jeg er kommet frem til at barn kan danne tilknytningsforhold i dagomsorgen og at barnet mest sannsynlig påvirkes av de tilknytningsforhold de har i dagomsorgen. De erfaringer barnet gjør i dagomsorgen vil trolig lagres i barnets indre arbeidsmodeller og et negativt tilknytningsforhold kan derfor komme til å prege barnets utvikling av tilknytning, personlighet og psykisk helse negativt. Men jeg vil ikke hevde at et utrygt tilknytningsforhold i dagomsorgen automatisk fører til at barnet senere

utvikler psykiske problemer. Dette fordi alle forholdene rundt barnet, barnets egen personlighet og de andre tilknytningsrelasjonene barnet har, er med å påvirke hvordan barnet utvikler seg. Tidlig dagomsorg kan i noen tilfeller sies å være en risikofaktor for utvikling av psykiske problemer. Spesielt hvis dagomsorgen er av dårlig kvalitet, med lite stabilitet og hvis barnet har utrygge tilknytningsforhold i dagomsorgen.

8.6. Er tidlig dagomsorg positivt for barnets kognitive utvikling og forebygger det psykiske problemer?

Kognitiv og psykisk utvikling henger på mange måter sammen. Kunnskap gjør at man opplever mestring i hverdagen, noe som gir god selvtillit og øker sjansen for at man passer inn i samfunnet. Dette kan igjen være med å forebygge psykiske problemer. Undersøkelser viser at pedagogisk stimulering er positivt for barnets utvikling. I barnehagene har personalet kunnskap om barnets utvikling og kan derfor legge til rette for pedagogisk stimulering i hverdagen.

Jeg mener likevel ikke at barnehage automatisk er til barnets beste. Mange av barnehagene har for lite personell, med for lite kompetanse. At barnet har en trygg tilknytningsrelasjon er også av stor betydning både for barnets muligheter til god psykisk og kognitiv utvikling. Mange av dagens foreldre er selv kompetente og kan gjennom å engasjere seg i barnets utvikling og behov til legge til rette for god nok omsorg og pedagogisk stimulering hjemme. Jeg mener derfor at det ikke er grunn til å hevde at tidlig dagomsorg og pedagogisk stimulering er bedre for barnet enn å være hjemme med omsorgspersonen(e) de første leveårene. Det kan imidlertid nevnes at for barn med dårlig forhold hjemme, er barnehage mest sannsynlig svært positivt for barnets utvikling.

8.7. Kort konklusjon

En kort konklusjon på min problemstilling:

”Mulige konsekvenser av tidlig dagomsorg for barns utvikling av tilknytning, og faktorer som er med å påvirke denne utviklingen”.

- Barn under ett år har trolig ikke godt av å benytte dagomsorg. En mulig konsekvens av tidlig dagomsorg er at barnet utvikler utrygg tilknytning.
- Barn kan danne tilknytning til profesjonelle omsorgsgivere, men det er lite trolig at alle barn i Norge har et trygt tilknytningsforhold i dagomsorgen.
- Barn påvirkes trolig av alle sine tilknytningsforhold. En utrygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen kan være med å prege barnets utvikling negativt, mens en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen kan være med å påvirke barnets utvikling positivt.
- Tidlig start i dagomsorg, bytte av dagomsorg, lang oppholdstid i dagomsorg, gruppestørrelsen i dagomsorgen, de profesjonelle omsorgsgivernes kompetanse og stabilitet, stabiliteten ved

dagomsorgen og kvaliteten ved dagomsorgen er faktorer som er med å påvirke hvilken mulighet barnet har til å danne trygg tilknytning i dagomsorgen.

- I de fleste tilfeller vil ikke tidlig dagomsorg være en risiko for utvikling av psykiske problemer. Men hvis dagomsorgen er av dårlig kvalitet, med lite stabilitet og barnet har utrygge tilknytningsforhold i dagomsorgen, er en mulig konsekvens at tidlig dagomsorg kan bidra til at barnet kan danne utrygg tilknytning og utvikle psykiske problemer.
- Pedagogisk stimulering kan være med å hindre psykiske problemer, men et trygt tilknytningsforhold er viktigere enn pedagogisk stimulering. Dagomsorg med god kvalitet på omsorgen og pedagogisk stimulering kan gjerne være positivt hvis barnet danner en trygg tilknytningsrelasjon i dagomsorgen. Men mange barn i Norge kan trolig få et godt nok omsorgsmiljø og pedagogisk stimulering hjemme de første leveårene.

8.8. Begrensninger ved oppgaven

Problemstillingen favner noe vidt, noe som resulterer i at jeg er innom flere ulike aspekter ved barnets utvikling av tilknytning og tidlig dagomsorg. Jeg ser på barnets tilknytning til hovedomsorgsgiverne, profesjonelle omsorgsgivere, barnets psykiske og kognitive utvikling og mulige faktorer som påvirker barnets utvikling av tilknytning i tidlig dagomsorg. En mer konkret problemstilling ville gjort at jeg kunne fokuserte mer på enkelte deler av barnets utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg. På den andre siden var en vid problemstilling nødvendig i begynnelsen av arbeidet, da jeg ikke på forhånd visste hva jeg ville finne i løpet av litteraturgjennomgangen og studiene av undersøkelsene som er utført på feltet. Selv om jeg skriver om flere sider ved barnets utvikling av tilknytning og tidlig dagomsorg mener jeg at jeg har fordypet meg i nok faglitteratur og nok undersøkelser til å kunne si noe reelt om alle sidene ved tidlig dagomsorg som jeg skriver om.

En annen begrensning ved oppgaven er at undersøkelsene jeg har benyttet stort sett er fra utlandet. Det gjør at de ikke kan generaliseres til å gjelde Norske forhold. Når det omtrent ikke finnes undersøkelser om de Norske forholdene mener jeg at undersøkelsene fra utlandet, sammen med anerkjent teori (tilknytningsteorien) og det norske lovverket, kan fungere som en mulig pekepinn for tidlig dagomsorg i Norge.

8.9. Teoretiske implikasjoner

Jeg har i arbeidet med denne oppgaven sett på mange forhold rundt tidlig dagomsorg som er med å prege barnets utvikling av tilknytning. Fagfeltet er stort og fremstår som noe kaotisk å orientere seg i. Oppgaven kan derfor være til nytte fordi den samler mye av faglitteraturen og relevante undersøkelser om tilknytning og tidlig dagomsorg. Oppgaven viser også til ulike faktorer som er med å påvirker barnets utvikling av tilknytning ved tidlig dagomsorg. Dette har jeg ikke sett blitt gjort i noen tidligere litterære verk.

8.10. Implikasjoner for videre forskning

Slik det kommer frem i denne oppgaven er det for lite forskning rundt de minste barna i dagomsorg i Norge. Mye av forskningen som finnes kommer fra utlandet og kan ikke automatisk generaliseres til å gjelde i Norge. Resultatene fra undersøkelsene spriker også i alle retninger. Det er derfor behov for all slags forskning rundt de minste barna i dagomsorg i Norge. Et eventuelt videre arbeid ut fra denne oppgaven kunne vært å kartlagt tilknytningen til barn i dagomsorg i Norge. Både hvilken tilknytning de har til sine hovedomsorgsgivere og til sine profesjonelle omsorgsgivere. Videre kunne det vært nyttig å undersøkt nærmere faktorer som tenkes å påvirke barns tilknytning i tidlig dagomsorg. Det kunne vært nyttig kunnskap, som kunne ført til at flere barn utviklet trygge tilknytningsrelasjoner i dagomsorgen.

9. Litteraturliste

- Adi-Japha, E. og P.S. Klein. (2009): Relations Between Parenting Quality and Cognitive Performance of Children Experiencing Varying Amounts of Childcare. *Child Development* 80, 896-906.
- Ahnert, L (2003): Parenting and Alloparenting. The Impact on Attachment in Humans. I: Carter, C. S. (et. al.) (eds.): *Attachment and Bonding. A New Synthesis*. The MIT press Cambridge, Massachusetts London. England in cooperation with Dahlem University Press.
- Ainsworth, M.D.S. (1963): The development of infant – mother interaction among the Ganda. I: B.M. Foss (red.), (1963): *Determinants of Infant Behaviour*, vol. 2. London: Methuen
- Ainsworth, M.D.S. (1967): *Infancy in Uganda: infant care and the growth of love*. Baltimore:
- Ainsworth, M. (1985): Patterns of infant-mother attachments: antecedents and effects on development. *Bulletin of New York Academy of Medicine* 61, 9, 771-90.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. og Wall, S. (1978): *Patterns of attachment. A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, N.J.: Lawrens Erlbaum.
- Alvesson, M. og K. Sköldbberg (2008): *Tolkning och Reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Denmark. Studentlitteratur.
- Andersson, B.-E. (1989): Effects of public day care: A longitudinal study. *Child Development*, 60, 857-66.
- Andersson, B.-E. (1992): Effects of day care on cognitive and cocioemotional competence of thirteen-year-old Swedish school children. *Child Development*, 63, 20-36.
- Baydar, N. og J. Brooks-Gunn (1991): Effects of maternal employment and child care arrangements on preeschooler`s cognitive and behavioral outcomes: Evidence from the children of National Longitudinal Survey of Youth. *Developmental Psychology*, 27, 932-45.
- Belsky, J. (1988): The “effects” of infant daycare reconsidered. *Early childhood Research Quarterly*, 3, 235-72.
- Belsky, J., M. Burchinal, K. McCartney, D. L. Vandell, K.A Clarke-Stewart og M.T. Owen (2007): Are There Long-Term Effects of Early Child Care? *Child Development* 78, 681-701.
- Belsky, J. og M.J. Rovine (1988): Nonmaternal care in the first year of life and the security of infant-parent attachment. *Child Development* 58: 157-167.
- Belsky, J. og M.J. Rovine. (1990): Q-set security and first-year nonmaternal care. *New Directions for Child Development*, 49, 7-22.
- Belsky, J., L. Steinberg og A. Walker (1982): The ecology of day care, I: M.E. Lamb (red.), *Childrearing in nontraditional families*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Blanchard, M. og M. Main (1979): Avoidance of the attachment figure and social-emotional adjustment in day care infants. *Developmental Psychology*, 15, 445-46.

- Blehar, M.C. (1974): Anxious attachment and defensive reactions associated with day care. *Child Development*, 45, 683-92.
- Bock, G.R. og J. Whelan (1991): *The childhood environment and adult disease (s.171-188)*. Chichester, UK: John Wiley.
- Bowlby, J. (1951): Maternal care and mental health. *Bull. WHO* 3: 355-533.
- Bowlby, J. (1969): *Attachment and Loss. Volume 1 Attachment*. London. Pimlico
- Bowlby, J. (1973): *Attachment and Loss: bd. 2. Separation*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982): Attachment and Loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52, 664-678.
- Broberg, G., H. Wessels, M.E. Lamb og C.P. Hwang. (1997): Effects of daycare on the development of cognitive abilities in 8-year-olds: a longitudinal study. *Developmental Psychology* 33: 62-69.
- Bullowa, M. (1979): *Before speech. The beginning of interpersonal communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burchinal, M.R., S.L. Ramey, M.K. Reid og J. Jaccard (1995): Early child care experiences and their association with family and child characteristics during middle childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 10, 33-61.
- Burlingham, D. og Freud, A. (1942): *Young Children in War-time*. London: Allen & Unwin.
- Burlingham, D. og Freud, A. (1944): *Infants without families*. London: Allen & Unwin.
- Carter, C. S. (et. al.) (eds.). (2003): *Attachment and Bonding. A New Synthesis*. The MIT press Cambridge, Massachusetts London. England in cooperation with Dahlem University Press.
- Clarke-Stewart, K.A., C.P. Gruber og L.M. Fitzgerald (1994): *Children at Home and in Day Care*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cochran, M.M. (1977): A comparison of group day and family child-rearing patterns in Sweden. *Child Development*, 48, 702-07.
- Crittenden, P.M. (1983): The effect of mandatory protective day care on mutual attachment in maltreating mother-infant dyads. *Trial, abuse and neglect*, 7, 297-300.
- Crittenden, P.M. (1992a): *Preventing child neglect*. Chicago: National Committee for the Prevention og Child Abuse.
- Damon, W. og N. Eisenberg (1998): *Handbook of child psychology, Volume 3. Social, emotional, and personality development (s.177-236)*. New York: John Wiley.
- de Schipper, E., J.M. Riksen-Walraven, og S.A.E. Geurts (2006): Effects of Child-Caregiver Ratio on the Interactions Between Caregivers and Children in Child-Care Centers: An Experimental Study. *Child Development* 77, 861-874.

- De Wolff, M., og M.H. van IJzendoorn. (1997): Sensitivity and attachment: A Meta-analysis on parental antecedents on infant attachment. *Child Development*. 68: 571-591.
- Doyle, A. og K. Somers. (1977): The effects of group and family day care on infant attachment. Concordia University, Montreal: Upublisert manuskript.
- Egeland, B. og M. Hiester. (1995): The long-term consequences of infant day-care and mother-infant attachment. *Child Development* 66: 474-485.
- Evenshaug, O og D. Hallen (2001): *Barne og ungdomspsykologi*. Oslo: Gyldendal
- Fagin, C. M. R. N. (1966): *The Effects of Maternal Attendance during Hospitalization on the Post-hospital Behavior of Young Children: A Comparative Study*. Philadelphia: F. A. Davis
- Farber, E.A. og B. Egeland (1982): Developmental consequences of out-of-home care for infants in a low-income population, I: E. Zigler og E. Gordon (red.), *Day care*. Boston: Auburn House.
- Foss, B.M. (1963): *Determinants of Infant Behaviour*, vol. 2. London: Methuen
- Goldfarb, W. (1943): Effects of early institutional care on adolescent personality. *Child Development*, 14, s 213-223.
- Goossens, F.A. og van IJzendoorn, M.H. (1990): Quality of infants attachments to professional caregivers: Relation to infant-parent attachment and day-care characteristics. *Child Development*, 61, 832-837.
- Gottfried, A.E. og A.W. Gottfried. (1988): *Maternal Employment and children`s development*. New York: Plenum.
- Gottfried, A.E., A.W. Gottfried og K. Bathurst. (1988): Maternal employment, family environment, and children`s development from infancy through the school years, I: Gottfried, A.E. og A.W. Gottfried. (red.), *Maternal Employment and children`s development*. New York: Plenum.
- Greenberg, M., D. Cicchetti og M. Cummings (1990): *Attachment in the preschool years*, s.273-310. Chicago: University of Chicago Press.
- Greve, A. (2007): *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Avhandling for PhD-graden. Universitetet i Oslo, Institutt for spesialpedagogikk.
- Groeneveld, M.G., H.J. Vermeer, M.H. van IJzendoorn og M. Linting (2010): Children`s wellbeing and cortisol levels in home-based and center-based childcare. *Early Childhood Research Quarterly* 25, 502-514.
- Gulbrandsen, L.M. (2009): Barn, oppvekst og utvikling. I: Gulbrandsen, L. M. (red): *Oppvekst og psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske perspektiver*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, L. M. (red) (2009): *Oppvekst og psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske perspektiver*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Harlow, H.F. (1958): The nature of love. *American Psychologist*, 13, s 673-685.

- Harlow, H.F. (1959): Love in infant monkeys. *Scientific American*, 200, 68-74.
- Hart, S (2009): *Den følsomme hjerne*. København. Hans Reitzels forlag.
- Hart, S og R. Schwartz (2009): *Fra interaksjon til relasjon. Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*. Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Haskins, R. (1985): Public school aggression among children with varying day-care experience. *Child Development*, 56, 689-703.
- Hausfather, A., A. Toharia, C. LaRoche og F. Engelsmann. (1997): Effects of age of entry, day-care quality, and family characteristics on preschool behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 441-48.
- Hegland, S.M. og M.K. Rix. (1990): Aggression and assertiveness in kindergarten children differing in day care experiences. *Early Childhood Research Quarterly*, 5, 105-16.
- Hoffman, L.W., R.A. Gandelman og H.R. Schifman (1982): *Parenting: its causes and consequences* (s 19-54). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Holte, A og H.D. Zachrisson (2009): Barnehager – mest for barn. *Stavanger aftenblad*. 21.10.2009.
- Howes, C. (1988): The peer interactions of young children. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 53, serie nr. 217.
- Howes, C., C.E. Hamilton og C.C. Matheson. (1994): Children`s relationships with peers: Differential associations with aspects of teacher-child relationships. *Child Development*, 65, 253- 63.
- Huges, D. A. (2009): *Attachment focused parenting. Effective strategies to care for children*. New York. W.W.Norton & company
- Hårsmann, I. (1994): Dagliga separationer och tidig daghemsstart. Stochold: HLS Förlag.
- Isabella, R.A. (1993): Origins of attachment: Maternal interactive behavior across the first year. *Child Development*. 64: 605-621.
- Isabella, R.A. (1998): Origins of attachment: The role of context, duration, frequency of observation, and infant age in measuring maternal behavior. *J. Soc. Pers. Rel.* 15: 538-554.
- Kagan, J. (1982): *Psychological research on the human infant: An evaluative summary*. New York: W.T. Grant Foundation.
- Kagan, J. (1998a): Biologi and the child. I: W. Damon og N. Eisenberg (red.), *Handbook of child psychology, Volume 3. Social, emotional, and personality development* (s.177-236). New York: John Wiley.
- Kagan, J. (1998b): *Three seductive ideas*. London: Harvard University Press.
- Kagan, J., R. Kearsley og P. Zelazo (1976): The effects on infant day care on psychological development. Foredrag på møtet til "American Association for the Advancement of Science", Boston.

- Kagan, J., R. Kearsley og P. Zelazo. (1978): *Infancy: Its place in human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Killèn, K (2004): *Sveket. Omsorgssvikt er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Killèn, K (2007): *Barndommen varer i generasjoner. Forebygging er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Killèn, K., E. Arnevik og T. Klette. (2007): *Early mother-child interaction and children`s attachment at 1 year in Norway*. (Ble forberedt for publisering i 2007).
- Kilmer, S. (1983): *Advances in Early Education and Day Care, bind 3*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Lamb, M.E. (1982): *Childrearing in nontraditional families*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lamb, M.E., K.J. Sternberg, C.P. Hwang og A.G. Broberg (1992): *Child care in context: Cross-cultural perspectives*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lewis, M. og L.A. Rosenblum (1974): *The origins of fear*. New York: Wiley.
- Lindèn, G (1984): *Når barn skifter foreldre. En bok om fosterhjems plassering*. Aschehoug.
- Lorenz, K. (1935): Der Kumpan in der Umwelt des Vogels. *Journal für Ornitologie*, 83, 137-213 og 289-413.
- Maclean, K. (2003): The impact of institutionalization on child development. *Development and Psychopathology*, 15, s. 853-884.
- Main, M. og Solomon, J. (1990): Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth strange situation. I: M. Greenberg, D. Cicchetti og M. Cummings (red.). *Attachment in the preschool years*, s.273-310. Chicago: University of Chicago Press.
- Marthinsen, S. T (2009): Vi som velger feil. *Stavanger Aftenblad* 2.11.2009.
- McCartney, K., M. Burchinal, A. Clarke-Stewart, K.L. Bub, M.T. Owen, J. Belsky. (2010): Testing a Series of Causal Propositions Relating Time in Child Care to Children`s Externalizing Behaviour. *Developmental Psychology* 46, 1-17.
- Melhuish, E.C. og P. Moss (red.) (1991): *Day care for young children: International perspectives*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Moore, T.W. (1969): Stress in normal childhood. *Human relations*, 22, 235-50.
- Morrissey, T.M. (2009): Multiple Child-Care Arrangements and Young Children`s Behavioral Outcomes. *Child Development* 80, 59-76.
- Morrissey, T.W. (2010): Sequence of child care type and child development: What role does peer exposure play? *Early Childhood Research Quarterly* 25, 33-50.

- Moskowitz, D., J. Schwartz og D. Corsini (1977): Initiating day care at three years of age: Effects on attachment. *Child Development*, 48, 1271-76.
- Nortvedt, P. og H. Grimen (2006): *Sensibilitet og Refleksjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Pearce, C (2009): *A Short Introduction to Attachment and Attachment disorder*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Radke-Yarrow, M., Cummings, M., Duczynski, J. og Chapman, M. (1985): Patterns of Attachment in two and three year olds in normal families and families with parental depression. *Child Development*, 56 (4): 884-893.
- Ramey, C.T., B. Dorval og L. Baker-Ward. (1983): Group day care and socially disadvantaged families: effects on the child and the family, I: Kilmer, S. (red.), *Advances in Early Education and Day Care, bind 3*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Ricciuti, H.N. (1974): Fear and development of social attachment in the first year of life, I: M. Lewis og L.A. Rosenblum (red.), *The origins of fear*. New York: Wiley.
- Robertson, J og Robertson, J. (1971): Young children in brief separations: A fresh look. *Psychoanalytic Study of the Child*, 26, s264-315.
- Roggman, L.A., J.H. Langlois, L. Hubbs-Tait og L.A. Rieser-Danner. (1994): Infant daycare, attachment, and the "file-drawer" problem. *Child Development* 65: 1429-1443
- Rosenthal, M.K. (1992): Nonparental child care in Israel: A cultural and historical perspective, I: M.E. Lamb, K.J. Sternberg, C.P. Hwang og A.G. Broberg (red.), *Child care in context: Cross-cultural perspectives*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rubenstein, J.J. og C. Howes. (1983): Social-emotional development of toddlers in day care. *Advances in Early Education and Day Care* 3: 13-45.
- Schaffer, H.R. (1971): *The origins of human social relations*. New York: Academic Press.
- Schaffer, H. R. (1996): *Social Development*. Oxford: Blackwell.
- Schaffer, H. R. (2000): *På barns vegne. Psykologiske spørsmål og svar om barns oppvekst*. Oslo. Gyldendal akademisk
- Schaffer, H.R. & Callender, W.M. (1959): Psychological effects of hospitalization in infancy. *Paediatrics* 24, 528-39.
- Schaffer, H.R. & Emerson, P.E. (1964): The development of social attachments in infancy. *Monogr. Soc. Res. Child Developm.* 29, nr 3, (whole no. 94).
- Schwartz, J.C., R.G. Strickland og G. Krolick. (1974): Infant day care: Behavioral effects at preeschool age. *Developmental Psychology*, 10, 502-06.
- Siegel, D.J. (1999): *The developing Mind: Toward a Neurobiology of Interpersonal Experience*. New York: Guilford.

- Smith, L. (1975): Effects of brief separation from parent on young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 16, 245-54.
- Smith, L (2009): Bowlbys teori om barnets bånd og empiriske studier av tilknytning. I: Gulbrandsen, L. M. (red): *Oppvekst og psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske perspektiver*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Smith, L. (2010): Et fast punkt og en trygg havn. *Morgenbladet* 5.11.2010.
- Smith, L og T. Bjerke (1974): *Utviklingspsykologi*. Sarpsborg. Universitetsforlaget.
- Smith, L. og S. E. Ulvund (2006): *Spedbarnsalderen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Smørvik, D. og L. Smith. (1981): Assessment of the effects of brief separation from parents on infants. *Scandinavian Journal of Psychology*, 22, 197-202.
- Spitz, R.A., and Wolf, K.M. (1946): The smiling response: a contribution to the ontogenesis of social relations. *Genet. Psychol. Monogr.*, 34, 57-125.
- Suomi, S. (1991): Early stress and adult emotional reactivity in rhesus monkeys. I: G.R. Bock og J. Whelan (red), *The childhood environment and adult disease (s.171-188)*. Chichester, UK: John Wiley.
- Tavecchio, L.W.C. og M.H. van IJzendoorn (1987): *Attachment in social networks*. Amsterdam: Elsevier Science Publications.
- Taylor, C (2010): *A practical Guide to Caring for Children and Teenagers with Attachment Difficulties*. London and Philadelphia. Jessica Kingsley Publishers.
- Tetzchner, S. v. (2001): *Utviklingspsykologi: Barne- og ungdomsalderen*. Oslo: Gyldendal.
- Tizard, B. og J. Hodges (1978): The effect of early institutional rearing on the development of eight-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 19, 99-118.
- Tizard, B. og J. Rees (1975): The effect of early institutional rearing on the behavior problems and affectional relationships of four-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 16, 61-74.
- Tizard, J. og B. Tizard (1971): The social development of two-year-old children in residential nurseries, I: H. R. Schaffer (red.), *The origins of human social relations*. New York: Academic Press.
- Trevarthen, C. (1979): Communication and cooperation in early infancy: a description of primary intersubjectivity. I: M. Bullowa (Ed.). *Before speech. The beginning of interpersonal communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trevarthen, C. (1989): Infants trying to talk: How a child invites communication from the human world. I: R. Söderbergh (Ed.). *Children`s creative communication*. Lund: Lund University Press.
- Ulvund, S. E (2009): *Forstå barnet ditt 0-8 år*. Oslo. Cappelen Damm.

- Vandell, D.L., M.Burchinal, N. Vandergrift, J. Belsky, L. Steinberg, NICHD Early Child Care Research Network (2010): Do Effects of Early Child Care Extend to Age 15 years? Results From the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. *Child Development* 81, 737-756.
- van IJzendoorn, M.H., Goldberg, S., Kroonenberg, P.M. og Frenkel, O.J. (1992): The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, 63, 840-858.
- van IJzendoorn, M.H. og Tavecchio, L.W.C. (1987): The development of attachment theory as a lakatosian research program: Philosophical and methodological aspects. I: L.W.C. Tavecchio og M.H. van IJzendoorn (red.). *Attachment in social networks*. Amsterdam: Elsevier Science Publications.
- Vandell, D.L. og M.A. Corasaniti. (1990): Child care and the family: Complex contributions to child development. *New Directions in Child Development*, 49, 23-38.
- Vaughn, B., F. Gove og B. Egeland. (1980): The relationship between out-of-home care and the quality of infant-mother attachment in an economically disadvantaged population. *Child Development*, 51, 1203-14.
- Volling, B.L. og L.V. Feagans. (1995): Infant day care and children`s competence. *Infant behavior and Development* 18, 177-88.
- Waters, E. og Deane, K.E. (1982): Infant-mother attachment: Theories, models, recent data and some tasks for comparative developmental analysis. I: L.W. Hoffman, R.A. Gandelman og H.R. Schifman (red.), *Parenting: its causes and consequences* (s 19-54). Hillsdale, New Jearsy: Lawrence Erlbaum.
- Weinraub, M. og E. Jaeger (1990): The time of the mother`s return to the workplace: Effects on the developing mother-infant-relationship, I: J.S. Hyde og M.J. Essex (red.), *Parental leave and child care: Setting a research and policy agenda*. Philadelphia: Temple University Press.
- Weinraub, M., E. Jaeger og L. Hoffman. (1988): Predicting infant outcome in families of employed and nonemployed mothers. *Early Childhood Research Quarterly*, 3, 361-78.
- WHO ICD-10 (2002): *Psykiske lidelser og atferdsmæssige forstyrrelser. Klassifikasjon og diagnostiske kriterier*. Munksgaard Danmark.
- Zigler, E og E. Gordon (1982): *Day care*. Boston: Auburn House.

9.1. Internett

<http://teacher.scholastic.com/professional/bruceperry/attachment.htm> Dr. Bruce Perry. Lastet ned: 9.6.2010.

<http://www.nav.no/Familie/Kontantst%C3%B8tte> Lastet ned: 6.12.2010.

<http://www.nav.no/Familie/Svangerskap%2C+f%C3%B8dsel+og+adopsjon/Foreldrepenger+ved+f%C3%B8dsel> Lastet ned: 6.12.2010

http://www.nokut.no/Documents/NOKUT/Artikkelbibliotek/Norsk_utdanning/SK/Forskolelarer/Hovedrapport_Flueva.pdf Lastet ned: 7.12.2010

<http://www.nokut.no/no/Nyheter/Nyheter/Evalueringen-av-forskolelarerutdanningen/> Lastet ned: 6.12.2010

http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2009/barnehage/ Lastet ned: 17.2.2010.

http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2009/barnehage/ Lastet ned: 6.1.2011.

<http://www.forskning.no/artikler/2011/januar/276328> Lastet ned: 8.2.2011

9.2. Annet

FOR 2005-12-16 nr 1507: Forskrift om pedagogisk bemanning

LOV 2005-04-01 nr 15: Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven).

LOV 2005-06-17 nr 64: Lov om barnehager (barnehageloven)

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. Kunnskapsdepartementet

Rammeplan for Førskolelærerutdanningen. Fastsett 3. april 2003 av Utdannings- og forskningsdepartementet.

Stortingsmelding nr 41 (2008-2009). Kvalitet i barnehagen. Det kongelige kunnskapsdepartement